S. Balík, P. Fiala, J. Hanuš, F. Mikš / Migrační krize, selhání multikulturalismu a bezradnost Západu

Kdo zachrání západní civilizaci? Rozhovor s Alexandrem Vondrou

Graeme Wood / Co doopravdy chce Islámský stát

Maciej Szymanowski o volbách a polské pravici

Kontexty

časopis o kultuře a společnosti

Petr Pelčák / Úvaha o trojici nedokončených moderních staveb na brněnské Okružní třídě

Milan Kundera / Zapomenutí Schönberga

Milan Uhde / Bůh se směje, člověk se o to pokouší aneb O nové próze Milana Kundery

Vít Janota / První mezi rovnými

Ivo Binder / Portrét Jiřího Šindlera (1922–2015)

Ročník VII. (XXVI.) • cena čísla 100 Kč • Vydává Centrum pro studium demokracie a kultury

6/2015

MALÝ BOBEŠ – kniha, film, anketa
Nosek – NOVÉ BÁSNĚ
Poupě – MALBY
SVÁTEK – Csicsely
Drda – CHURAŇ
MANUÁLY – Langer
Guziur – POUNDOVSKÉ STÍNY
ANNA MARIA JOKL –Výbor
15 otázek – ŽÁČEK – Obrazy
BABÁK – Vodítko – dlouhé 100 m
ATELIÉRY – Hamera
Bernig – VÁNOČNÍ PŘÍPRAVY
Knižní edice – HALOUN
COULEUR – kritické reflexe –
literatura, výtvarné umění, divadlo

No.101
ZIMA
ČASOPIS KULTURNÍ SEBEOBRANY
2015

K dostání v knihkupectvích, s výraznou slevou v redakci RR (Jindřišská 5, Praha 1) nebo poštou. Objednávejte na webu: revolverrevue.cz, emailem: sekretariat@revolverrevue.cz nebo telefonicky: 222 245 801.

Kniha se snaží zprostředkovat české veřejnosti pohled na islám, který není zatížen nánosem smyšlenek, polopravd a demagogických klišé, jimiž je dnes česká veřejnost zahlcována z některých sdělovacích prostředků, aktivit občanských iniciativ i z postojů a prohlášení mnoha politiků. Napsal ji islamolog a orientalista doc. PhDr. Miloš MENDEL, CSc. (*1952), pracovník Ústavu religionistiky filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

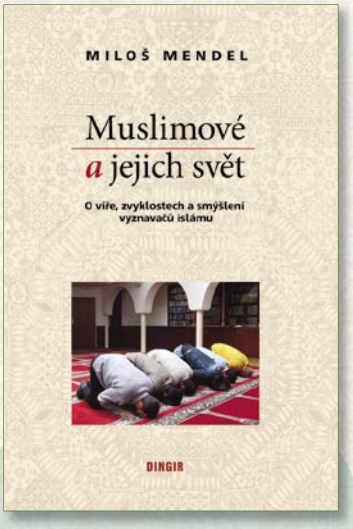

CO ZNAMENÁ
být muslim?
Hrozí islám Západu
„střetem civilizací"?
Jaká je muslimská
představa nebe, pekla
a ráje?
Jak se muslimové dívají
na manželský vztah?

OBJEDNÁVKY:
Distribuce: Kosmas. Jednotlivé objednávky na adrese Dingir, s. r. o., Černokostelecká 36, 100 00 Praha 10, nebo na dingir@dingir.cz.
Cena: 320,- Kč + poštovné (obyčejně).
Platba na náš účet.

DINGIR

Miloš Mendel: MUSLIMOVÉ A JEJICH SVĚT

Editorial: Moc mediálního světa

I když v posledních desetiletích žijeme na relativně klidném a bezpečném místě střední Evropy, přece i k nám, zvláště v uplynulých dvou letech, dolehly problémy a neklid světa. Ukrajinská krize, uprchlické vlny dorážející na Evropu, politické a náboženské střety Blízkého východu a severní Afriky, růst ruského sebevědomí a podivná politická slabost a rozporuplnost evropského unijního projektu – to a mnoho dalšího k nám doléhá, podivně zvukově zesílené a obrazově deformované mediálním tlakem, který má své vlastní zákonitosti. Znakem moderního světa je ambivalence veškeré moci, tedy i té mediální. Do pomyslného antikvariátu můžeme odložit představu, že média jsou pouhými „hlídacími psy" ostatních forem moci nebo že média jsou zneužitelná různými totalitárními režimy. Nikoli, i v demokratickém světě platí, že kdokoli vlastní nebo ovlivňuje média, má velkou moc a z ní vyplývající odpovědnost. Přitom musí být připraven na to, že zachází s něčím, co připomíná bytost z řeckých bájí, jež nesla jméno Medusa. Kdo jí pohlédl přímo do očí, zkameněl. Co tvoří podstatu mediální moci? A co vytváří její specifičnost?

Média a jejich reprezentanti vytvářejí dojem, že nás informují o dění ve světě a že nás baví. To je jistě pravda, bohužel však pravda částečná. Je třeba k ní doplnit fakt, že média pracují v symbolickém světě jazyka a obrazu, a že tudíž realitu vytvářejí, konstruují. Nemohou jinak, a to na všech úrovních: od vysoce odborné novinářské práce až po pornografický průmysl. V tomto smyslu jsou zprávy veřejnoprávní televize či její bulvární odnože vystavěny na stejném světě symbolů, i když jsou odlišeny funkcí a záměrem (často nikoli profesionalitou provedení!). Tam i zde se zprávy i další „materiály" vybírají, opatřují se obrázky, komentují se, diskutuje se o jejich symbolické využitelnosti, připravují se průzkumy sledovatelnosti a čtenosti, na jejichž základě se mění schémata i programy, bohatě se využívá reklama, reprezentují se určité zájmy, občas se vyjeví korupce. Tam i zde se obohacuje i ohýbá jazyk, vytvářejí se mentální stereotypy, zohledňuje se užitek a prospěch. Na tom by nebylo nic divného, pokud by média současně neprodukovala jistou mlžnou clonu, která navozuje dojem, že to, na co se díváme nebo co posloucháme, čemu jsme ale spíše v médiích „vystaveni", je pravda o světě. To je ovšem z podstaty věci nemožné. To, s čím jsme konfrontováni, není přímá účast na „pravdě" světa, ale vysoce sofistikovaný konstrukt o světě, který je stejně tak informací i výrobou informací, prezentací i záměrným výběrem událostí, obrazem sdělujícím i záměrně formujícím. Přitom v tomto symbolickém světě moderní supervelmoci platí, že se nelze osvobodit útěkem ze světa „informací" do světa „zábavy". Znám několik lidí, kteří se už nedívají v televizi na zprávy, místo toho však s velikou náruživostí sledují nějaký seriál nebo soutěž, patrně v domnění, že uniknou tíživé realitě. Nikoli, jsou stále v témže světě, který disponuje manipulativními prostředky – a protože jimi disponuje, také je využívá.

Média jsou specifickou moderní formou moci také proto, že ruší hranici veřejného a soukromého. Mimochodem, na tomto rozlišování stojí mnoho civilizačních hodnot takzvaného Západu a v otřesech této potřebné a významné hranice stojí i hluboké kulturní otřesy a změny. Média mají prostředky a schopnosti pronikat takříkajíc pod kůži, a to nejen členům konkrétní komunity, ale každému jednotlivci zvlášť. V síle této moci blednou všechny klasické mocenské struktury, od politických stran přes parlamenty a vlády. A to nejen v tom smyslu, že tyto staré systémy jsou na média do značné míry odkázány (říká se, že kdo není v médiích a neumí to s nimi, je politicky mrtev), ale také v tom, že média pronikají takřka do každé domácnosti, ke každé lidské bytosti. Bazírují na své těžce zpochybnitelné nezbytnosti a nezastupitelnosti a opírají se o svou proklamovanou demokratičnost. S demokratičností ovšem těsně souvisí možnost manipulace veřejným míněním a každým „uživatelem" zvláště. Údajný přínos k individualizaci je též sporný – právě média dnes vytvářejí strany, skupiny a hnutí, a to často s neuvěřitelnou rychlostí. Kdo je spjat pupeční šňůrou s médii, má pocit, jako by byl stále na veřejnosti, na agoře. Tato virtualita je víc než klam. Jedná se o formu moderní utopie, neboť u počítače můžeme získat dojem, že jsme takříkajíc u všeho, zatímco nejsme u ničeho – respektive u blikající obrazovky, hladového boha neustálé přítomnosti.

Ze světa médií neutečeme. Potřebujeme je, podobně jako potřebujeme zastupitelskou demokracii nebo právní stát. Jsou také obdařena jistým kouzlem, a toto kouzlo je opravdu mocné. Ale právě u vědomí jejich kouzla je dobré se rozpomenout na naši vlastní moc, která je sice nepatrná, ale reálná. Můžeme televizi vypnout, počítač nebo chytrý mobil nechat spát a třeba si jít popovídat s přáteli, jak by bylo možné zabránit koncentraci mediální, ekonomické a politické moci, která hrozí v naší vlastní zemi. Bohužel, patrně se i v tomto obranném boji shodneme na tom, že v něm média nutně potřebujeme.

Jiří Hanuš

Téma / Migrace, islám, terorismus a slabost Západu

S. Balík, P. Fiala, J. Hanuš, F. Mikš
Migrační krize, selhání multikulturalismu a bezradnost Západu 3

Kdo zachrání západní civilizaci? Rozhovor s Alexandrem Vondrou 9

Graeme Wood
Co doopravdy chce Islámský stát 19

Mark Lilla
Ohnout se k Mekce. O Houellebecqově nejnovějším knižním bestselleru 24

Josef Mlejnek jr.
Nezkrotitelná planeta vyčerpaných civilizací . . 28

Rozhovor /

„Polsko je nejstředoevropštější ze středoevropských zemí". Rozhovor s Maciejem Szymanowským 34

Texty /

Antonin Scalia
Manželství stejnopohlavních párů: státovědný příspěvek 41

Petr Pelčák
Nedokončeno. Úvaha o trojici nedokončených moderních staveb na brněnské Okružní třídě . . 45

Lucie Šiklová
Poslední obrazy 52

Literatura /

Milan Kundera
Zapomenutí Schönberga 58

Milan Uhde
Bůh se směje, člověk se o to pokouší aneb O nové próze Milana Kundery 60

Mojmír Jeřábek
Nejen k recepci posledního díla Milana Kundery 69

Josef Mlejnek
Volyň tam v dáli 72

Vzpomínka /

Ivo Binder
Písmo a obraz. Jiří Šindler (1922–2015) 78

Zdeněk Granát
Vděčná vzpomínka na Jiřího Šindlera 83

Básníci čtou básníky /

Vít Janota
První mezi rovnými 84

Vít Janota
Z rukopisu 87

Polemika /

Ad Demokracie a vlastenectví 90

Kulturní politika v diskusi 93

Nad knihami /

Jiří Hanuš
Buď pochválen? Kritický pohled na encykliku papeže Františka *Laudato si* (*Buď pochválen*) . . . 96

Rejstřík ročníku 2015 103

Kontexty
časopis o kultuře a společnosti

Vydává **Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK)**
Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax 545 213 862, e-mail: cdk@cdk.cz, **http://www.cdk.cz**

Ročník VII. (v návaznosti na časopis *Proglas* ročník XXVI.) • Vychází šestkrát ročně • **Editoři** Stanislav Balík, Petr Fiala, Jiří Hanuš, František Mikš (šéfredaktor) • **Redakce** Kateřina Mikšová (jazyková redaktorka), Lenka Váchová (výkonná redaktorka) • **Celoroční předplatné** 500 Kč • **Sponzorské předplatné** 1 000 Kč • **Objednávky předplatného** Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz • **Bankovní spojení** 120 402 514 / 0600 • Nevyžádané rukopisy se nevracejí • **Tisk** Reprocentrum, Blansko • **Registrace MK ČR** E 18685 • **ISSN** 1803-6988 • **Na obálce** Jiří Šindler: *Havran*, grafický návrh na tiskařská tlačítka, (1995–2000), linoryt kolorovaný akvarelem, 50x50 mm • Vychází s finanční podporou Statutárního města Brna, Ministerstva kultury ČR a Státního fondu kultury ČR.

Migrační krize, selhání multikulturalismu a bezradnost Západu

Současná migrační vlna není přírodní katastrofou, ale politickým a bezpečnostním problémem, který má dobrá a špatná řešení

Stanislav Balík, Petr Fiala, Jiří Hanuš, František Mikš

V dalším z našich společných programově analytických textů se chceme věnovat aktuálnímu a široce diskutovanému problému migrace. Jde o téma velmi citlivé a výbušné, zvláště po nedávné sérii teroristických útoků v Paříži a následných událostech, jež dostávají rychlý spád. V našem textu navazujeme na předchozí společné články, zejména „Obhajobu Západu a jeho hodnot" z *Kontextů* 2/2015.

Je zřejmé, že hlavním příznakem současné migrační krize je více její *komplexnost* než faktický rozsah, i když i ten je alarmující. V průběhu dějin docházelo často k různým rozsáhlým migracím a celé minulé století v tomto ohledu neblaze vynikalo. Většinou však s sebou nenesly zároveň aspekt jazykový, etnický, náboženský a kulturně-zvykový. Rysem této migrační vlny je právě souběh všech těchto aspektů, což ve spojení s jejím rozsahem představuje vážné civilizační i bezpečnostní riziko. Drtivá většina ze statisíců migrantů přicházejících do Evropy z jiných kontinentů je odlišná ve všech čtyřech zmíněných dimenzích – a je nutné s těmito odlišnostmi počítat, nikoli je účelově zastírat.

Předesíláme, že je nám bytostně cizí postoj degradující jakýmkoli způsobem lidské bytosti a rovněž různé formy nenávisti, nicméně musíme se znovu naučit rozlišovat a nenechat se zaslepovat multikulturní ideologií, jež je nám vnucována evropskými „elitami". Už dlouhá desetiletí jsme konfrontováni s ideou údajné „rovnosti" všech lidí, která nevychází z principu „stvořeného bytí", ale spíše pracuje s genderovou, náboženskou a kulturní rovností, která de facto ignoruje stávající rozdíly, rezignuje na rozlišení dobrého od zlého a ve svém důsledku nepřipouští složitost našeho světa. Na rase a barvě pleti příchozích samozřejmě nezáleží, rovněž jazyk hostitelské země se dá relativně snadno naučit, existuje-li k tomu motivace, nicméně etické a náboženské normy se tak jednoduše změnit nedají, stejně jako pracovní návyky, úcta k ženám či náboženská tolerance. Některé odlišnosti, zvyky a stereotypy jsou zkrátka hluboce vkořeněny do života konkrétních společností a mnozí příchozí navíc deklarují, že budou na své odlišnosti a identitě trvat, ať už k tomu mají jakékoli důvody.

Negativním rysem současných diskusí o migrační vlně je, že je často vnímána a interpretována jako nějaká přírodní katastrofa. Zde se zaměňují či podvědomě směšují dvě zcela odlišné věci. Příčinou současné migrace obyvatel není nedostatek surovin, vody, ekologická či přírodní pohroma, ale konkrétní *politicko-společenské problémy*, které mají řešení, i když nikoli okamžitá a jednoduchá. A tyto problémy můžeme řešit dobře, nebo naopak špatně. V místě a aktivně, nebo pozdě a pasivně, jak se ukázalo například na postoji Německa, které nejdříve pozvalo ústy své kancléřky do země takřka všechny běžence, a poté začalo

kontrolovat hranice a vnucovat ostatním zemím přijetí „kvót“ na jejich přerozdělení. Právě toto je příkladem politické bezradnosti, respektive špatného řešení problému.

V současných evropských diskusích o „objektivních“ příčinách migrace je rovněž málo zdůrazňován *aspekt psychologický*. V některých zemích propukla doslova masová psychóza odejít okamžitě za „lepším životem“, související s jakousi nereálnou představou „vysněného světa“. To souvisí s prostým faktem, že západní Evropa a jí podobné kultury jsou díky svému poválečnému vývoji bohatými společnostmi, které fungují jako jakési „snové konstrukty“ a „lákadla“ pro chudší regiony světa. Svou roli nepochybně sehrávají i nové informační kanály (internet, sociální sítě) a také kampaně ze strany převaděčů, obchodníků s lidským neštěstím a všech, kteří se snaží migrační vlnu do Evropy z vlastních zájmů podněcovat. A samozřejmě i strach, že se evropské hranice brzy definitivně uzavřou.

Hledání racionálního a efektivního řešení problému neprospívá současnému politickému rozpoložení Evropy a jejích struktur. Politicky vězí Evropa v nepružném poutu, které si sama připnula. Ambiciózní evropský projekt úzké integrace, nesený ideologií o vytvoření jakéhosi „nového evropského člověka“ bez užšího vztahu k vlastní zemi a národu, v posledních desetiletích fakticky oslabil myšlenku národních států a jejich přirozené ochrany. V souběhu se zvýšenou aktivitou mocensky dominantních států EU, na jedné straně propagujících ideu údajných evropských hodnot a abstraktní (globální) solidarity, na druhé však často jednajících ve svůj prospěch a proti zájmům slabších států, se dostáváme do nelehké situace. Je paradoxní, že například Maďarsko bylo nedávno peskováno německými a francouzskými politiky za to, že dělalo pouze to, co dělat mělo: chránit své hranice a rovněž hranice Schengenu. Mimochodem právě zde vidíme, jak i jeden z nejvíce ceněných výdobytků sjednocující se Evropy, schengenský prostor, může mít svou problematickou stránku.

Z problémů bezprostředně vytvářejících imigrační krizi vyjímáme čtyři, které pokládáme za nejvážnější a nejcitlivější: problém integrační, hodnotový, náboženský a bezpečnostní.

Problém integrační

Evropská unie a její hlavní političtí hráči dlouhodobě podceňují svou imigrační politiku, a zejména palčivý problém integrace. Začlenit (tj. integrovat) do západní společnosti lze totiž pouze toho, kdo se integrovat chce. Na tuto prostou pravdu se dlouho zapomínalo či byla záměrně přehlížena. V Evropě je dnes mnoho bývalých migrantů, pro něž byla integrace bytostným cílem, ne vždy se to však podařilo, zejména v dalších generacích. Nelze nevidět, že stále přibývá těch, kteří mají s integrací problémy, či ji dokonce otevřeně odmítají. Je třeba neskrývat či nebagatelizovat problematická a bolestná místa dosavadní integrace, například vznik různých městských ghett, která přes rostoucí kriminalitu už ani nejsou kontrolována policií příslušného evropského státu a která jsou smutným znamením nepřizpůsobivosti. Zvláště alarmující jsou zkušenosti s integrační politikou ve druhé a třetí generaci bývalých migrantů, které stále kladou důraz na zachování své kulturní identity, odmítají respektovat hodnoty společnosti, ve které žijí a z níž mají spoustu výhod, v horším případě jimi opovrhují, či u nich dokonce dochází k náboženské radikalizaci a příklonu k terorismu. V tomto směru je evidentní, že západní koncepce multikulturalismu selhala a je třeba ji radikálně přehodnotit.

Nedokázali jsme si (a možná jsme to ani nechtěli) jako většinová společnost vynutit, aby lidé, kteří do Evropy přicházejí a chtějí zde žít, přijali způsob našeho života, náš právní řád a naše chápání člověka a společnosti. Pro evropskou tradici platí, že je velmi otevřená a že je schopná přijímat nové věci, na druhé straně musí trvat na jistých principech a především mechanismech, které jsou pro takové změny zapotřebí. Zde však narážíme na problém, který vyžaduje vážné zamyšlení. Kolik nepřizpůsobivých imigrantů z odlišných kultur a odlišného vyznání je Evropa schopna ještě přijmout, aniž by to výrazně změnilo její podobu, například prostřednictvím budoucích demokratických voleb? V podstatě dnes přesně nevíme, kolik lidí islámského vyznání v Evropské unii žije, odhady se pohybují někde mezi 20 až 25 miliony (v celé Evropě – bez Turecka – žilo v roce 2010

přibližně 44 milionů muslimů, přesné statistiky nicméně postrádáme). Pokud jde o demografický vývoj, očekává se, že do roku 2050 budou mít v některých městech muslimové většinu.

Jestliže uvnitř Evropy existují komunity, které žijí svým způsobem života, těží ze sociálního státu, vůbec se nepřizpůsobují našim hodnotám, ale naopak naši společnost nenávidí a jsou připraveni ji zničit, je třeba tomu přizpůsobit migrační politiku. Je třeba opustit současnou ideologii falešné politické korektnosti. Pokud nebudeme nazývat věci pravými jmény a nebudeme rozlišovat, kdo, odkud a proč k nám přichází, nedokážeme problému nezdařilé integrace čelit. Musíme zvážit, ačkoli to nezní úplně populárně, že křesťané jsou na Blízkém východě vystaveni hrůznému násilí. Nesmíme se bát z hlediska budoucí integrace říct, že tito lidé jsou přijatelnější než například šíitští muslimové. To platí samozřejmě i pro různé státy a národnosti, kde je třeba rovněž rozlišovat. V České republice máme zpravidla dobré zkušenosti s prací Ukrajinců, máme rovněž poměrně silnou vietnamskou komunitu, která se vyznačuje jak schopností se přizpůsobit, tak i tím, že sdílí některé podobné hodnoty, například důraz na vzdělání.

Proces integrace je vždy nejen věcí ochoty příchozích, ale i přijímajících. Vyžaduje ochotu podělit se s potřebnými a vyjít ze zaběhlých stereotypů, připustit narušení vlastního životního stylu a do velké míry i jistot a bezpečí. Každý z nás by si měl položit otázku, zda je takovým osobním výzvám otevřen. Integrace totiž není pouze záležitostí státu, ale i dalších společenských subjektů, potažmo všech obyvatel. Nelze rovněž bagatelizovat strach a obavy místních obyvatel, jak se tomu děje v současných debatách. Strach i obavy patří k lidským emocím, které je zapotřebí brát vážně, neboť jsou antropologickou konstantou našich životů. Nad nikým, kdo má z něčeho obavy, se není možné pohoršovat. Tomu, kdo má z něčeho strach, nestačí většinou říci „neboj se“, a jeho strach prostě zmizí. K překonávání strachu a obav je zapotřebí vynaložit velké úsilí – a především navrhnout adekvátní vysvětlení a racionální politiku, které případné obavy sníží, což se neděje. Samozřejmě je třeba rozlišovat ty, kdo mají oprávněné obavy z „jiného“, „neznámého“, „neočekávaného“, od lidí se strachem účelově pracujících a kontaminujících tak společnost.

Problém hodnotový

S problémem integračním úzce souvisí problém hodnotový. Drtivá většina velkých migrací minulých věků vycházela ze samozřejmého předpokladu, že migranti (ať už z jakýchkoli důvodů) mířili do zemí, s jejichž hodnotovým zakotvením a kulturou neměli problém. Známá velká migrační vlna, která stvořila Spojené státy americké a jejíž součástí byl i nezanedbatelný český proud, může být příkladem. Tito migranti odcházeli kvůli naději na lepší (ekonomický) život, ale neodcházeli s touhou Nový svět změnit ke svému obrazu a s požadavky na speciální zacházení. Pokud nechovali přímo obdiv k nové kultuře, byli vůči ní přinejmenším indiferentní. Zcela scestné je pak srovnávat současnou migraci s vlnou politických uprchlíků z bývalých komunistických středoevropských států, kteří v podstatě utíkali (migrovali) zpět na Západ, tedy zpět do kultury a civilizace, z níž byli bolševismem „asijského“ typu násilím vyrváni.

Problémem Západu (nejen Evropy, ale ve velké míře i USA) v posledních desetiletích jsou jeho bohatství a konstrukt sociálního státu, lákající k příchodu celé zástupy, což v kombinaci s kulturou nevzbuzující obdiv a s mizejícím hodnotovým řádem vede k mnoha problémům a napětím. Do jisté míry to lze i chápat; imigranti přicházejí většinou z prostředí, kde na prvním místě stojí rodina a děti, a u nás vidí vymírající atomizovanou společnost. Namísto rozvětvených rodin pečujících o své staré členy vidí společnost odsouvající seniory do izolace domovů důchodců. Vidí rozvoj nejrůznějších nových subkultur, např. když se – za nadšeného souhlasu médií a okázalé podpory politiků – páry stejného pohlaví úspěšně domáhají postavení a výhod, jež byly vždy vyhrazeny tradičním rodinám s dětmi. Vidí nárokovou společnost hedonistických jednotlivců, kde již málokdo spoléhá sám na sebe, ale téměř vše nárokuje po rozbujelém státu, a to s odzbrojující samozřejmostí a bez sebemenší známky vděku, účasti či pocitu sounáležitosti. Není žádným tajemstvím, že velká část přicházejících

migrantů západní kulturou a jejími „hodnotami“ pohrdá, další obrovská skupina naopak jejím dekadentním rysům rychle podléhá, zejména pasivitě a závislosti na sociálních dávkách.

Jakkoli lze v některých ohledech opovrhování migrantů *současným* stavem evropské civilizace porozumět, nelze je v žádném případě akceptovat či tolerovat. Západní společnost má jistě své problémy, mnoho hodnot jsme obětovali a udělali řadu chyb. Ale nikde na světě žádná civilizace nepodala takový sociálně-kulturní výkon, nikde jinde není člověk tak svobodný a důstojný, žena a muž si tolik rovni, chudí tak bohatí, bezmocní tak zajištěni, všichni tak vzdělaní a zdravotně, hygienicky, kulturně a ekonomicky zabezpečení, nikde není tak důsledně bráněna rovnost před zákonem, svoboda slova a vědeckého bádání. Žádný jiný systém není lepší a dokonce ani stejně dobrý, proto k nám také migranti ve velké míře přicházejí. Stále stojí za to naši civilizaci bránit, i když v mnohých ohledech selhává, a aktivně bojovat za návrat k hodnotám a principům, na nichž vyrostla.

Ano, Západ má mnohé vážné problémy, například demografické nebo ekonomické, ale bylo by naivní předpokládat, že je sám od sebe vyřeší příliv uprchlíků v podobě levných pracovních sil, vitální energie či konzervativních rodinných hodnot. Očekávat něco takového je naprosto nerealistické, odporuje to zdravému rozumu a konec konců i dosavadní zkušenosti. Ještě horší je vítat migranty jako novou sílu, jež může pomoci změnit nenáviděný („opresivní, imperialistický, maskulinní, diskriminační, neinkluzivní či netolerantní“) západní politický systém; zde se již skutečně někteří levicoví intelektuálové dostávají do role pověstných „užitečných idiotů“, kteří si nevidí na špičku nosu a připravují pro nás i další generace velmi temnou budoucnost.

Problém náboženský

Dalším okruhem problémů je náboženství, respektive problematika islámu. Ne všichni migranti jsou muslimové, ti ale představují nezanedbatelný počet příchozích, kteří se chtějí usadit v Evropě. V této souvislosti je samozřejmě třeba rozlišovat mezi islámem jako tradičním náboženstvím a různými jeho deformacemi, zejména v jejich radikálních, ideologických, případně násilných podobách. Toto rozlišení je ostatně namístě i u jiných náboženství, křesťanství nevyjímaje. Na druhé straně není možné nevnímat či se snažit zastírat určité problematické prvky uvnitř samotného islámu, jež vedou k tomu, že se na něj fundamentalistické a radikální skupiny odvolávají. Není možné si nevšímat postupné islamizace (ve smyslu islamistické ideologie) celých komunit či států, k níž dochází v oblasti Blízkého východu i severní Afriky. Nepochybně zde čelíme novému fenoménu, jenž má všechny charakteristiky politického náboženství, respektive ideologie.

Pokud je na současných debatách o migraci něco intelektuálně zvláště zavádějící a eticky nepřijatelné, pak je to snaha zastírat, že některé interpretace v určitém náboženství vedou k nepřijatelným výsledkům a nehumánním cílům jejich reprezentantů. Nesvědčí o tom koneckonců dostatečně i naše křesťanská tradice? Měli bychom si klást otázku – a měli by na ni hledat odpověď především muslimští učenci –, zda i v zakladatelských textech a tradicích islámu nejsou přítomny jisté prvky, které zaslouží oprávněnou kritiku. Pro západní kulturu je příznačné, že právě podobné otázky vedly nejen k ostré kritice křesťanského náboženství (někdy až fanaticky zaujaté a přehnané) a následným silně antináboženským postojům, ale že rovněž prospěly k hlubšímu chápání původu, funkce a významu náboženství. Islám a jeho stoupenci si nemohou v naší kultuře klást právo na nekritizovatelnost, neboť to odporuje našim tradicím a zásadám o poznání pravdy.

Problém bezpečnostní

Klíčový je v současné debatě o migraci problém bezpečnostní, který souvisí se situací v severní Africe a na Blízkém východě a jenž má celou řadu dalších mezinárodních kontextů. Území severní Afriky (zvláště pak Libye) a některé blízkovýchodní oblasti (zvláště Irák a Sýrie) jsou dnes de facto rozvrácenými či přímo zhroucenými státy, což ještě výrazně zkomplikoval vznik agresivního Islámského státu. Množící se islamistické teroristické útoky, jimž byl Západ vystaven, ať již v posledních desetiletích či nedávné době, bo-

hužel ukazují, že náš svět bezpečný není a ani nemůže v současné době být. A naše tolerance se musí zastavit tam, kde je ohrožena naše bezpečnost. Se znepokojením zaznamenáváme například opětovný vzrůst antisemitismu (právě to je dobrý „lakmusový papírek"), který souvisí s přistěhovalectvím z islámských zemí. Zdá se, že Evropou znovu začalo obcházet strašidlo antisemitismu, o němž jsme věřili, že navždy zmizelo.

Současnou migraci samozřejmě nelze automaticky ztotožňovat s terorismem (mnohé teroristy jsme si ostatně „vychovali" zde, na demokratickém Západě), může však být i další cestou, která bude teroristy využita a zneužita, zvláště v případě absence důsledné kontroly v přijímání uprchlíků. Masová migrace je tou nejlepší pozvánkou pro ty, kteří zde mají vytvořit pověstné „spáče", které bude možné podle potřeby aktivovat. Není pochyb o tom, že organizátoři islámského teroru tuto příležitost k masové infiltraci území nepřítele hojně využívají. Rozvědky a bezpečnostní služby některých evropských států (dokonce i ty, které v minulosti byly při odhalování plánovaných teroristických útoků efektivní) dnes otevřeně přiznávají, že v současném přílivu uprchlíků nelze o pohybech, místech pobytu a možných plánech teroristů udržet přehled. Evropou se volně pohybují desítky tisíc běženců, o nichž nic nevíme a mezi nimiž se teroristé snadno ztratí.

Co dělat

Věnujme se nyní konkrétním krokům, které bude dle našeho názoru nutné v krátkodobé či střednědobé perspektivě uskutečnit.

1. Na celoevropské úrovni je nutné okamžitě radikálně zpřísnit pravidla azylové i návratové politiky. Udělujme azyl pouze výjimečně a lidem skutečně potřebným či pronásledovaným ve své vlasti, nikoli ekonomickým běžencům.
2. Přijímejme pouze migranty respektující a dodržující naše zákony, tedy ty, kteří požádají o naši ochranu předem stanovenou formou a na předem určených místech. Odmítejme všechny, kteří se do Evropy dostali ilegálním překročením schengenských hranic nebo neprokázali svou identitu platnými doklady.
3. V Česku máme na evropské poměry přísná imigrační pravidla a naše společnost je takřka homogenní, což je výhoda draze vykoupená mimo jiné i desetiletími izolovaného života za ostnatým drátem komunistického tábora. V našem zájmu je, aby podobně přísná byla azylová politika i v ostatních zemích Evropské unie. Z toho musí vycházet naše zahraniční politika a nekompromisní postoj ve všech debatách a jednáních v rámci Evropské unie.
4. V případě ohrožení či eskalace situace se nebojme udělat další tvrdé a nepopulární kroky, i když se setkají s nesouhlasem a kritikou v některých evropských zemích, například v Německu. To, že je Česká republika bezpečnou zemí a že je zde počet imigrantů z rizikových oblastí poměrně nízký, ještě neznamená, že to tak bude vždycky.
5. Menší středoevropské země by měly být obezřetné, když jim politika Evropské unie nebo jednotlivé silné evropské státy chtějí vnucovat nějaké jednostranné kroky ve svém vlastním zájmu. Například v kauze společných kvót je evropské odvolávání se na potřebnou solidaritu falešné a zavádějící. Nepřijatelné jsou i některé jednostranné kroky silných hráčů Evropy (například Německa), jejichž nezodpovědná politika se netýká pouze jich samotných, ale ovlivňuje i další evropské země. Takové kroky je třeba tvrdě kritizovat.
6. Posilujme spolupráci a koordinaci migrační politiky v rámci uskupení zemí V4 (Česká republika, Polsko, Slovensko, Maďarsko), popřípadě ji rozšiřme o další středoevropské země. Je třeba si uvědomit, že migrační vlny nemusejí přicházet pouze z jihu, ale i z východu. Přestože již odezněla mediální pozornost věnovaná Ukrajině, nemůžeme zapomínat na problémy této politicky i ekonomicky nestabilní země. Je třeba promýšlet i scénáře, jak konkrétně reagovat, kdyby tamní krize uvedla do pohybu miliony tamních obyvatel.
7. Uvolněme větší finanční prostředky z rozpočtu na pomoc uprchlíkům, především ve prospěch lidí v uprchlických táborech u míst konfliktů, na dovybavení uprchlických táborů v chudších zemích, na vytvoření záchytných center za hranicemi schengenského prostoru. Humanitární pomoc je nezbytná,

ale musí směřovat především za naše hranice, do postižených oblastí. Je rovněž třeba podporovat ty síly v islámských zemích, které chtějí s radikalismem aktivně bojovat.

8. Potírejme aktivně a tvrdě rozbujelé pašeráctví a morálně odporný obchod s lidmi, které eskalují migraci a posilují humanitární krizi. Proti pašerákům a jiným obchodníkům s lidským neštěstím je třeba uplatňovat politiku nulové tolerance, tvrdě proti nim zasáhnout „v terénu" i prostřednictvím dramatického zvýšení trestů při dopadení. Situace se může zlepšit i obsáhlou informační kampaní vysvětlující rizika nelegální migrace, a to jak v zemích, odkud migranti přicházejí, tak mezi těmi, kteří se již v EU usadili a lákají sem své známé.
9. Důsledně analyzujme radikální politická uskupení v zemích Evropské unie. Jediná správná cesta je v podpoře demokratických politických sil, především demokratických politických stran, a v souběžné kritice různých ideových konceptů, které vedly do slepé uličky. Veďme vážnou diskusi o levicové a lidskoprávní ideologii politické korektnosti a multikulturalismu. Rozhodně ničemu nepomůže moralistní okřikování kritiků Evropské unie a odpůrců masové migrace a jejich obviňování z fašismu, nacismu či xenofobie, jak se často v současnosti děje.
10. Západ nemůže nadále uplatňovat politiku nepromyšleného vývozu demokracie. V posledních letech západní země podporovaly takzvané Arabské jaro, aniž by promýšlely důsledky, které bude mít. Je třeba si uvědomit, že řadě zemí z nejrůznějších důvodů (historických, kulturních, sociálních, náboženských) nelze vnutit demokracii našeho typu, rozhodně ne v krátké době. To jediné, čeho většinou dosáhneme, je destabilizace regionu a celkové vyhrocení a zhoršení situace místních obyvatel, Libye či Sýrie mohou být odstrašujícími příklady. V našem zájmu však je za pomoci umírněných muslimských zemí stabilizovat situaci v severní Africe a na Blízkém východě, jinak budeme opakovaně vystavováni migračním vlnám a bezpečnostním rizikům.

Migrační problém nemá efektní rychlé řešení. Na otázku migrace bude potřeba myslet i v době, kdy pomine mediální zájem, je to problém složitý a vyžadující dlouhodobou politickou strategii. Musíme hledat efektivní způsob, jak pomoci těm, kteří pomoc skutečně potřebují, ale současně přitom nerozvrátit naši již tak oslabenou kulturu a civilizaci. Znovu opakujeme, že migrace není přírodní katastrofa, je to politický a bezpečnostní problém, s nímž se lze vyrovnat. S chladnou hlavou, dlouhodobým úsilím a za použití zdravého rozumu.

Autoři jsou editory časopisu *Kontexty*.

Zajímáte se o Evropskou unii?

Studujete vysokou školu,
obor mezinárodní či evropská studia?

Sledujte nejnovější dění v evropských institucích. Monitoringu EU europoslance Jana Zahradila.

www.janzahradil.cz

AECR
ALLIANCE OF EUROPEAN CONSERVATIVES AND REFORMISTS

Kdo zachrání západní civilizaci?

Rozhovor s Alexandrem Vondrou

Alexandr Vondra se narodil v roce 1961 v Praze. Vystudoval geografii na Přírodovědecké fakultě UK v Praze. V roce 1989 byl mluvčím Charty 77 a jedním z autorů petice Několik vět. Za svou činnost byl vězněn. V listopadu 1989 zakládal Občanské fórum, v letech 1990–1992 působil jako zahraničněpolitický poradce prezidenta Václava Havla, v letech 1992–1997 byl prvním náměstkem MZV. Byl českým vyjednavačem při jednání s Německem o společné deklaraci a zahajoval rozhovory o přistoupení ČR k NATO. V letech 1997–2001 byl velvyslancem v USA a v letech 2001–2002 zmocněncem vlády pro přípravu summitu NATO v Praze. V roce 2006 byl ministrem zahraničí v první Topolánkově vládě, ve druhé Topolánkově vládě měl jako její místopředseda pro evropské záležitosti v letech 2007–2009 na starosti české předsednictví v Radě EU. V Nečasově vládě byl v letech 2010–2012 ministrem obrany. V letech 2006–2012 byl za ODS zvolen senátorem Parlamentu ČR za Litoměřicko a Slánsko. Od roku 2013 je ředitelem Centra transatlantických vztahů při CEVRO Institutu. Přednáší na vysokých školách (CEVRO, PřF UK) a působí ve správní radě Fóra 2000.

Rád bych vyšel z vašeho článku publikovaného v časopise Echo *v čísle 39. Líbilo se mi, že se snažíte vidět pod povrch politických událostí, ale současně neulpíváte na detailech a vnímáte citlivě mezinárodní a strategické souvislosti. To neříkám jen jako úvodní povinnou lichotku, v podstatě mne zajímá, zda máte nějaký „klasický" vzor pro své psaní o mezinárodních událostech a vztazích, nebo jste se učil o těchto záležitostech přemýšlet a psát takříkajíc na koleně, ve své politické praxi…*

Za prvé, pokud jde o zkušenosti, myslím si, že nejvíc mě naučila diplomatická a politická praxe. Měl jsem to štěstí, že svá produktivní léta jsem prožil v éře velkých změn a velké otevřenosti po roce 1989, po boku Václava Havla, Václava Klause, Jiřího Dienstbiera, Josefa Zieleniece, Karla Schwarzenberga a dalších osobností, a to v době, kdy se Česká republika i střední Evropa ještě vyhřívaly na výsluní západní i světové pozornosti. Dveře ve světě mi otevírala i disidentská „aura" získaná před rokem 1989. Zkrátka fakt, že „jsem byl při tom". Účastnil jsem se schůzek a naslouchal vůdcům velké světové politiky, jakými byli Margaret Thatcherová, George H. W. Bush, Ronald Reagan, Helmut Kohl nebo François Mitterrand. Takové v dnešní západní politice nenajdeme. Jako začátečník jsem pak musel diskutovat s odborníky, kteří pro tyto lidi pracovali. Nesmírně mnoho mi daly nekonečné diskuse, ať už při procházkách po lesích nebo při vysedávání po barech, s lidmi jako Zbigniew Brzezinski, Ron Asmus a Bruce P. Jackson, když jsme zápasili o rozšíření NATO, nebo s Antje Vollmerovou a Jiřím Grušou, když jsme vyjednávali česko-německou deklaraci. To byla asi nejlepší škola.

Za druhé, pokud jde o klasické, formální vzdělání, to jsem za mlada v bolševickém Československu stejně získat nemohl. Studoval jsem geografii na Přírodovědecké fakultě UK, bylo to fajn, protože mě vždycky zajímal svět kolem nás a na této škole nebyla propaganda a ideologické síto až tak striktní, ale přípravu na mou pozdější profesi mi to nedalo. Humanitní vzdělání jsem si proto doplňoval po bytových seminářích, které tajně pořádali Ladislav Hejdánek, Alexandr Stich a další disidenti. Psaní jsem si pak trénoval jako samouk v samizdatech, ale trpělo to onou zvláštní, skoro barokní rozvláčností, kterou se vyznačovaly

disidentské texty. Prostě v samizdatu chyběli korektoři, nikdo nechtěl omezovat druhému svobodu. Tady mi, myslím, pomohl pozdější pobyt v Americe. Tam je konkurence tak velká, že musíte mluvit i psát stručně, jasně a výstižně, a taky to občas proložit příběhem, příkladem nebo vtipem, jinak se neprosadíte. Jinými slovy – je nutné se naučit ve vlastním textu škrtat zbytečnosti. Jeden americký kolega mi vtloukal do hlavy: vy Češi jste strašně rozvláční, na obhajobu svých závěrů snášíte patnáct až dvacet argumentů. Stačí za prvé, za druhé a za třetí. Když máte desatero nebo dokonce „dvacatero", posluchač nebo čtenář to první přikázání zapomene dřív, než svou argumentaci dokončíte…

Takže teď už jen za třetí – taky mě ovlivnili mnozí autoři textů a knih z oblasti mezinárodních vztahů a světové politiky. Pokud jde o Američany, tak určitě Henry Kissinger (jeho *Diplomacii* považuji za nejlepší knihu v oboru vůbec), Samuel Huntington, Robert Kagan a taky Bernard Lewis a jeho knihy o Blízkém východě, z Britů bych pak vyzdvihl Nialla Fergusona. Jsou to většinou realisté. Na idealismu a přirozeném právu byl logicky postaven náš vzdor proti komunismu. V anglosaském realismu hledám korekci toho, aby nás páchání dobra zase nezavedlo do říše zla. Neboť cesty do pekel, jak už se mnohokrát potvrdilo, bývají často dlážděny velmi šlechetnými úmysly…

Svět se jistě v posledních letech velmi změnil. Jistěže byly i hlubší krize, pokud se podíváme na 20. století, ale nyní by se mohlo zdát, že řekněme v posledních deseti, patnácti letech přibývá konfliktních míst ve světě a mění se politika některých zemí, popřípadě jejich původně stabilní postavení a orientace. Kterou událost či trend považujete za přelomovou? 11. září 2001, změna ruské politiky k sebevědomějšímu postoji, některé chyby USA i EU – to všechno je dobře vidět, ale možná jsou tu i hlubší trendy či tendence (krize?), které tolik vidět nejsou, ale asi jsou o to významnější.

Samozřejmě, svět se nám mění přímo před očima a ta změna ještě není u konce. Celá ta éra od roku 1989 dodnes je spíš obdobím přechodným. Demokratický a liberální kapitalismus v roce 1989 svou soutěž s totalitním komunismem vyhrál, bipolární stabilita studené války se zhroutila, my jsme se radovali, ale žádný Fukuyamův konec dějin nenastal. Amerika si prožila svůj unipolární moment slávy, ale jak už v roce 1990 předvídal známý konzervativní novinář Charlie Krauthammer, šlo z hlediska dějin jen o okamžik. Američané přinejmenším od nástupu ekonomické krize v roce 2008 odmítají hasit kdejaký požár nebo hrát roli četníka, a nyní nejsou ani generelním strážcem celosvětové stability. Barack Obama sice mluví o jakémsi „vedení ze zákulisí" (*a leading from behind*), ale v realitě vidíme spíš kombinaci ignorance a naivity. Konfliktů ve světě proto přibývá. Mnozí předvídali, že budoucí stabilní uspořádání se musí opřít o multipolární svět někde na ose USA – Evropa – Rusko – Čína – Indie – Japonsko. Jenže takové uspořádání by vyžadovalo rovnováhu síly a zájmů mezi jednotlivými aktéry, a ta není v dohledu. EU je zmítána vlastními problémy, které odčerpávají 90 % její energie, Čína expanduje ekonomicky, ale má nulové zkušenosti s aktivní politickou hrou v ekvilibriu, a této hře se zatím nenaučili ani Američané, jak správně poukazuje Kissinger. Z nepřehledné situace tak těží relativně slabé Rusko, protože Vladimír Putin se v ruském zpravodajském prostředí naučil uvažovat a konat mocensky a aktivně i šikovně využívá každého vakua, které Evropané i Američané svou pasivitou vytvoří. Je proto otázkou, zda se vůbec nějaké takové uspořádání na stabilní bázi rýsuje. Stejně tak může budoucnost přinést jen chaos a dezorganizaci.

Dnešní svět je totiž charakteristický více proměnnými – dochází nejen k redistribuci moci a vlivu (např. vzestup Číny a Indie a relativní pokles USA a Evropy), ale i k prohlubující se globalizaci, která narušuje jasné hranice, oslabuje vliv států a posiluje vliv nestátních aktérů – nadnárodními korporacemi počínaje a různými NGOs nebo al-Káidou konče.

Neodvažuji se v této změti událostí a faktorů určit, co je výlučně oním – jak říkají Angličané – *turning point*, neboli bodem zlomu. Někdo tak mluví o září 2001, ale mně se to zdá jako jeho přecenění. Tehdy má první reakce byla vlažná. Říkal jsem si (bylo to měsíc po mém návratu ze čtyřletého působení ve Washingtonu), že prostý fakt, že v USA spadnou dvě komerční budovy, v plamenech se ocitne jedno křídlo Pentagonu a o život přijdou necelé tři tisíce lidí – ve

srovnání s tím, jaké hrůzy si v různých válkách prožila Evropa –, nemůže Ameriku až tak změnit. Pak, když jsem tam na podzim téhož roku přijel znovu na návštěvu, musel jsem svůj úsudek korigovat. Útok globalizovaného teroru zemi zasáhl víc, než jsem si myslel, a americká tendence problémy řešit (na rozdíl od české mentality skrývat je pod koberec) zemi hodně polarizovala na ose svoboda–bezpečnost s tím, že důsledky vidíme dodnes. Ale bod zlomu to není. Jiní mluví jako o zlomu o dalším září, když v roce 2008 padla banka Lehman Brothers a začala západní bankovní a posléze i dluhová krize. Pokud bych měl volit mezi dvěma zářími (2001 a 2008), pak bych jako zlom viděl spíš to druhé. Až do té doby byl Západ (USA i Evropa) v ofenzivě, určoval témata a nastoloval agendu. S nástupem krize se naopak ocitl v defenzivě, musí řešit domácí problémy a na vnější podněty jen pasivně, pozdě a často i chybně reaguje. Místo optimismu převládl pesimismus. Dodnes se na tom moc nezměnilo. Přesto si nejsem jist, zda je to ten pravý bod zlomu. Nové výzvy jsou ještě před námi. Třeba to nyní začínající nové stěhování národů…

Znáte dobře politiku USA, proto se u ní chvíli zastavme. Můžete přiblížit na nějakém konkrétním příkladu (asi nejlépe na aktuálním Íránu či Iráku) nejen americkou strategii a její změny, ale především způsob myšlení, které se v této politice projevuje dlouhodobě? K této otázce bych možná přičlenil detailnější podotázku: byl odchod z Iráku, nařízený současným prezidentem USA, něco, co je skutečně nové a co lze považovat za systémovou chybu, za kterou lze tušit vliv určité ideologie, nebo šlo o ojedinělý taktický lapsus?

Změna, kterou vidíme v americkém chování, je svým způsobem pochopitelná. Ekonomická krize zemi dočasně oslabila a paralelní válečné operace v Afghánistánu i v Iráku ji hodně vyčerpaly. Jestliže na přelomu milénia mluvila tehdejší ministryně zahraničí Madeleine Albrightová o USA jako o „nepostradatelné zemi" (*indispensable nation*), o deset let později dávali mnozí Američané za pravdu profesoru Paulu Kennedymu, který definoval jejich situaci jako „*imperial overstretch*", jako přecenění sil (do češtiny se tento pojem těžko překládá, *stretching* je rozcvička, což zná každý sportovec,

Alexandr Vondra.

ale v našem domácím diskurzu snad ani neznáme situaci, kdy by Česko aktivně činilo něco, co je nad jeho schopnosti). Veřejnost v USA žádala snížení aktivit ve světě a politici na to museli reagovat. To není nic nového. Podobně byly USA vysílené po těžkých šedesátých letech (válka ve Vietnamu, bouře na univerzitách, ekonomické potíže) a za prezidenta Nixona „hrály" proti Sovětům dočasně v „oslabení". Proto Nixon snížil ambice a přistoupil k realistické korekci, například souhlasem k jednání o odzbrojení a k dialogu s Kremlem. Dělal to ovšem šikovně, protože rozuměl zahraniční politice a měl jako ministra Henryho Kissingera, který byl na výši strategicky a takticky. Například navázal vztahy s Čínou, a tím dokázal Sověty, ač „hrál v oslabení", zatlačit do kouta k mantinelu. Problém Obamy je, že žádného Kissingera nemá…

Postupné stažení z Afghánistánu je srozumitelné, ale útěk z Iráku vzhledem k jeho strategické důležitosti byl podle mého názoru jednoznačnou chybou. Nemalé investice Američanů byly nenávratně zničeny, v zemi vzniklo vakuum, do kterého pronikl z jedné strany militantní Írán, dnes dominantní mocnost v regionu, a z druhé strany s ním soupeří sunnitští teroristé napojení na al-Káidu a zejména tzv. Islámský stát. K dispozici mají bohaté mezopotamské zdroje ropy, plynu a vody, čímž je zaděláno na dlouhodobý konflikt v celé oblasti… V tomto smyslu se podle mě jedná o fatální chybu i opuštění dvou klíčových principů,

které v posledních sto letech určovaly americkou zahraniční politiku. Na jedné straně to byl americký idealismus, kdy USA fungovaly jako jakýsi maják nebo i křižák v zápase za svobodu a nezávislost (proti nacismu, fašismu, komunismu aj.) a snažily se aktivně přetvářet a organizovat svět (např. Versailles v roce 1918 nebo Bushův „nový světový řád" či Clintonova doktrína „demokratického rozšiřování" NATO po roce 1989). Na druhé straně je to tradice realistické a odpovědné velmocenské politiky, která si po vzoru imperiální Británie kladla za cíl střežit volný obchod (historicky spojený s mořeplavbou) a nedovolit, aby se v regionech, které jsou hospodářsky, obchodně nebo strategicky klíčové (Evropa, Blízký východ, východní Asie), stala hegemonem jedna nepřátelská mocnost. V různých okamžicích moderních dějin byla někdy silnější ona první linka, jindy ta druhá, realističtější. My Češi, coby příslušníci menšího národa, jsme více těžili z idealistické linky, protože američtí idealisté – ať už to byli demokraté jako Woodrow Wilson či Bill Clinton, nebo republikáni jako Ronald Reagan či George W. Bush – více slyšeli na emancipační přání menších národů. Naopak za realistů typu Nixona jsme vyslyšeni tolik nebyli – viz Sonnenfeldova doktrína jako pandán k té Brežněvově. Nicméně v obou případech dostály Spojené státy své odpovědnosti jako vůdčí síla demokratického a západního světa. Nyní za Obamy je to ovšem poprvé, kdy USA v obou linkách tahají za kratší provaz a vůdčí silou de facto nejsou. Třeba Jimmy Carter byl taky slabý prezident, ale důrazem na lidská práva pomohl probudit protikomunistickou opozici v někdejším sovětském bloku. Obama sice dostal Nobelovu cenu míru, ale ani mír, ani energičtější zápas za svobodu nikde nevidím. Ve vztahu ke klerikálnímu Íránu a Saddámovu Iráku uplatňovali Američané po dvě desetiletí politiku „dvojího zadržování" tak, aby ani Bagdád, ani Teherán nehrály v regionu dominantní roli. Obama to změnil, ale zatím jediným výsledkem jeho politiky je téměř hegemonní postavení Íránu na Blízkém východě, přičemž zatím nevidím, že by klerikové v Teheránu ukazovali Západu přívětivou tvář. Ale třeba se to změní, kdo ví…

Je otázkou, co za dva roky přinese střídání stráží v Bílém domě. Jsem si skoro jistý, že půjde o korekci k lepšímu, ať už zvítězí kdokoli, ale z druhé strany si myslím, že se musíme pomalu připravovat na budoucnost, ve které už Američané nebudou nutně hrát roli spasitele a zachránce světa před zkázou, jak tomu bylo ve dvou horkých válkách světových i v té studené. USA se mění, také demograficky. Bílí protestanti a jejich „město na hoře" už nebudou tvořit v celospolečenském diskurzu hlas většiny. Větší vliv budou mít hispánci. Takže se zlepšuje pestrost a kvalita jídla, kávy a dalších požitků, ale už to nemusí být ta Amerika, jak ji známe z minulosti…

Jaké jsou podle vás současný pohled a taktika USA vůči Rusku? Existuje, pokud je vám známo, nějaká dlouhodobější americká strategie vůči tomuto bývalému soupeři, který už evidentně nechce hrát druhé housle? Asi bych nemluvil o návratu studené války, to by bylo anachronické, ale jak byste tedy charakterizoval aktuální americko-ruské vztahy?

Nejde po mém soudu o návrat studené války. Sílu dnešního Ruska není možné poměřovat se silou Sovětského svazu. Putin není komunista a v Rusku dnes ideologicky komunismus nehraje žádnou roli. Pokud jde o vlastní sílu, nevidím ani moc rozdíl mezi Ruskem Jelcina a Ruskem Putina. Rozdíl je ale jinde. Na jedné straně se Putinovi díky autoritářství podařilo Rusko mocensky stabilizovat a nacionalistickou rétorikou a aktivismem vrátil Rusům sebedůvěru. V tomto smyslu je dnes Rusko sebevědomější a akceschopnější, proto je nutné ho brát vážně. A na druhé straně – což je možná ještě důležitější faktor – je tu dnešní pasivní, bezradná a defenzivní politika Západu včetně USA. Až do roku 2008 byly Spojené státy aktivní, určovaly agendu. V případě, že jejich zájmy nějak kolidovaly s ruskými (např. sjednocení Německa v rámci NATO nebo rozšíření NATO do střední Evropy a následně i do baltských států), začaly s Ruskem, i když bylo tehdy chaotické a slabé, paralelně jednat a pokaždé mu nabídly nějaké čestné východisko (finanční pomoc, závazek nerozmístit jaderné zbraně, spolupráci s NATO).

S nástupem Obamy se ale přístup změnil. USA udělaly v posledních letech tři velké chyby. Za prvé – iniciativně nabídly Rusku reset vztahů, ale nedostaly

za to žádnou reálnou protihodnotu. Mezinárodní vztahy jsou přitom z definice transakční záležitostí – na bázi „něco za něco". Za druhé otevřeně formulovaly svou politiku „pacifického pivotu". Tahle basketbalová terminologie má i svůj geopolitický přesah a právě kontinentální mocnosti typu Německa nebo Ruska byly v geopolitice vždycky jako doma. Takže „pacifický pivot" si v Kremlu logicky přeložili jako ztrátu amerického zájmu o Atlantik a Evropu. Ve východní Evropě vzniká vakuum, řekli si v Kremlu, a my ho můžeme vyplnit. Bojištěm se stala Ukrajina. Američané problém na nejvyšší úrovni ignorovali (nic na tom nezměnil fakt, že na Majdanu v zimě tančilo několik amerických kongresmanů) a Evropané na něj při nejlepší vůli nestačili, respektive vršili jednu chybu za druhou, když sice jednali s Kyjevem, ale totálně zanedbali jednání s Moskvou. Ukrajina za to zaplatila ztrátou Krymu a Donbasu, přičemž její evropská perspektiva je v nedohlednu a jedinou reálnou alternativou je pokračování konfliktu v jeho zamrzlé podobě. Teď Američané se zpožděním reagují, když rozmisťují vojáky v Estonsku a Polsku, aby dali najevo, že tu nějaká nepřekročitelná linie existuje. Budiž za to pochváleni, i když reálně jsou to spíš symbolické kroky, skutečná obrana by si žádala víc… A konečně za třetí – Američané i Evropané se nechali nesmyslně zatáhnout do aféry Snowden. Z mého pohledu to vypadá, jako by Putin coby mistr zpravodajských her vsadil dračí vejce doprostřed Atlantiku a postmoderní politici na Západě mu na to skočili i s navijákem. Problém dnes reálně rozděluje USA a Evropu a vážně komplikuje uzavření dohody o transatlantickém partnerství v obchodě a investicích. Západ ji přitom potřebuje jako sůl.

Zdá se mi, že Evropané jsou dnes velice zaskočeni obrovským vlivem náboženství ve světě. Zřejmě zde hraje roli skutečnost, že je považovali v nedávné minulosti za soukromou věc, protože si mysleli, že je to všude ve světě jako v Evropě, nebo brzy bude. Zajímá mne v této souvislosti samozřejmě radikalizace islámu. Islámský stát je jakýsi podivný výhonek, jakési vystupňování náboženského radikalismu současnosti. Je ale opravdu pouze vystupňováním (tedy otázkou míry), nebo se jedná o něco, co je nové ve své kvalitě, co známe z Evropy na základě jakési nepřesné analogie s nacionálním socialismem nebo stalinismem?

Nesrovnával bych islám s nacismem ani se stalinismem, i když islamismus vykazuje některé totalitní rysy a v minulosti dokázali muslimové jak těsně spolupracovat s Hitlerem (známý případ jeruzalémského muftího), tak se uměli inspirovat Leninem (např. vliv na Muslimské bratrstvo). Komunismus i nacismus považuji za šílené výhonky západního myšlení v 19. století, jeho slepé víry v pokrok a radikální dějinnou teleologii, která postuluje konečné cíle dějin a slibuje ráj zde na zemi. Naopak islám jako takový je tradiční náboženství, které nemá smysl démonizovat. Je to jedno ze tří světových monoteistických náboženství a stejně jako křesťanství má univerzální povahu i nároky. Od příchodu proroka Mohammeda se po tisíc let – přes pád Cařihradu v roce 1453 až po poslední obléhání Vídně Turky v roce 1683 – tak či onak potýkal s křesťanstvím v dobrém i ve zlém, v tomto smyslu nejde o nic nového.

Náš problém je jinde. Křesťanský svět si postupně prošel renesancí, reformací, osvícenstvím a průmyslovou i vědeckou revolucí. Výsledkem byla značná míra sekularizace. Přesto až do dnešní doby Západ držel aspoň část univerzálních aspirací, pokud jde o přirozená lidská práva a základní civilizační hodnoty a pokud jde o šíření vymožeností moderního světa, což mu zaručovalo převahu. Islámský svět si žádnou takovou modernizací neprošel. Evropa se po pádu Cařihradu orientovala na Atlantik a za osmanských Turků zprostředkovávala islámu a Arabům styk se Západem jen zaostalá byzantská ortodoxní větev křesťanství (dnes bychom řekli „Putin" a jemu poddaný moskevský patriarcha). Koncept západní svobody islám nezná a některé islámské státy ani neuznávají univerzalitu individuálních lidských práv deklarovaných OSN. Islám ovšem nic neslevil ze svých vlastních univerzálních nároků, jak vidíme například u konceptu světového chalífátu v plánech tzv. Islámského státu a strachu muslimů tento koncept razantně odmítnout. Islám je v arabském světě nejen vírou, ale i pojetím státu a smyslem jeho existence. Islám přitom nemá hierarchickou církev, jak ji známe z křesťanství – nahrazuje

ji *umma*, společenství věřících, s autoritou Proroka. Islámský právní systém, šaría, je pupeční šňůrou spojen s Koránem, zatímco západní právní systém vychází z římského práva a Bible je spíš základem západní etiky. Je proto obtížné s islámem jednat a dohodnout se tak, aby dohoda platila a měla své ručitele. V islámu nedošlo k oddělení státních a náboženských záležitostí tak, jak ho známe ze Západu už od časů sv. Augustina a císaře Konstantina. Ani to by ještě nemuselo znamenat nepřekonatelný problém, ale zásadní obavy myslím vyvolávají protichůdné trendy. Na jedné straně příklon k větší religiozitě v islámském světě (viz např. vývoj v Turecku, které postupně opouští přísnou sekularizaci z dob Kemala Atatürka), na druhé straně dechristianizace spojená s bezbřehou relativizací hodnot a atomizací společnosti na Západě. Jádro věci: běžný Evropan nepovažuje muslima za „nevěřícího", zatímco běžný muslim považuje Evropana za „nevěřícího". Oboje dohromady vytváří výbušný koktejl, který může Evropu dovést k vnitřnímu konfliktu, v němž atomizovaná západní společnost, kterou už nedrží pohromadě ani víra, ani žádný „cement", nebude buď schopna, nebo ani ochotna prosazovat svá vlastní pravidla chování. Takovou nevábnou budoucnost nedávno popsal francouzský spisovatel Michel Houellebecq ve svém románu *Podvolení* (*Soumission*).

Je mi jasné, že je třeba rozlišovat islám a islamismus, a mám za to, že je toto rozlišení nadmíru významné. Otázka ale směřovala spíše k povaze a charakteru Islámského státu. Nedávno jsem někde slyšel, že je to jeden z mála států v regionu, kterému se daří vybírat daně… Což je jistě jeden z atributů státu úspěšného. Proto ta otázka na možnou současnou a blízkou budoucnost právě ohledně této „státní" formy…

Nesrovnával bych Islámský stát se standardními suverénními státy tak, jak se utvořily po Vestfálském míru na Západě. Ano, něco tu je společné. Islámský stát má – na rozdíl od al-Káidy – teritoriální rozměr. Rozkládá se na určitém území, které ovládá a vynucuje si na něm svůj pořádek. Ale že vybírá úspěšně daně? Platit daň je jednou z pěti základních povinností každého muslima. Podle Koránu museli kdysi v islámských zemích i nemuslimové platit zvláštní daň (tzv. džiziju) jako „ochranu". Dnes už se neplatí nikde s jedinou výjimkou – je vymáhána na nemuslimech právě na území Islámského státu. Kdo nezaplatí, přijde o krk. Není divu, že vybírání daní je úspěšné, když jde o platníkovi o život. Svým charakterem je Islámský stát spíš kombinací radikálního islámského „reformismu" (ve smyslu návratu „ke kořenům" a „pravého" výkladu Koránu) s bandou jakýchsi loupežníků a kriminálních živlů. Ti mají osvědčený recept: bohatým brát (dokud je komu), chudým rozdávat (dokud je z čeho) a vnitřním (kacířům) i vnějším nepřátelům (cizincům) řezat hlavy. Do určité míry si dokážou získat přízeň lokálního obyvatelstva, které nezná jinou alternativu než vládu zkorumpovaných diktátorů typu Saddáma Husajna nebo Asadova klanu. Místní sunnité se také cítí ohroženi šíity z Íránu, Hizballáhu nebo alavitské Sýrie a v Islámském státu vidí svou ochranu. Když jeho vůdci ničili staré památky v Palmýře, civilizovaný svět byl v šoku, protože se to vymyká jeho chápání. Ale všiml jsem si, jak někteří diskutanti v Česku říkali: „Co se divíte? Dělají to samé, co u nás kdysi husité." Svým způsobem mají pravdu. Mnohé analogie sice pokulhávají a některé jsou úplně vedle. Třeba když se v začátku tzv. Arabského jara objevovalo ve světovém diskurzu přirovnání k roku 1989. Realisté tehdy říkali, že máme-li dělat nějaké analogie s Evropou, pak je to spíš obdoba roku 1848. Mně se ovšem zdá, že celý ten konflikt na Blízkém východě nejvíc připomíná velké náboženské války v 15. až 17. století. Svět Islámského státu je světem před Vestfálským mírem, po němž se utvořily státy v moderním smyslu slova. Jeho chalífát není jen politickou jednotkou mezi jinými, ale naopak tou „jedinou pravou vládou na zemi", je cestou ke spáse. Jeho vůdce Abú Bakr al-Bagdádí nemůže přistoupit na vestfálský kompromis o suverenitě jen nad svým územím, protože by tím spáchal ideovou sebevraždu. On nemůže přijmout – na rozdíl od Stalina nebo Rudých Khmérů – křeslo v OSN, protože nesmí respektovat jinou univerzální autoritu nežli Alláha.

Tady je i náš problém. Pro západní svět, s jeho relativizací všech hodnot, jako by ideje už nic neznamenaly. Islámskému státu pak nerozumíme. Když na videu z Levanty vidíme, jak nějaký vousáč někomu stíná hlavu a křičí u toho „Alláhu Akbar", „Bůh je ve-

liký“, chápeme to jen jako kriminální čin nějakého šílence. Od nepochopení je pak krátká cesta k podcenění. Například Obama před časem v časopise *The New Yorker* přirovnal vůdce Islámského států k „juniorům“, kteří si myslí, že když si obléknou dres Kobe Bryanta, začnou hned hrát jako L. A. Lakers. Ale to je hloupý příměr, který jen ukazuje, jak západní svět tyto lidi podceňuje. Pak všichni zděšeni hleděli, jak během pár dní tito „junioři“ dobyli skoro milionový irácký Mosul a vládnou tam dodnes. Měli bychom Islámský stát a projekt jeho chalífátu vzít vážně a zastavit ho i vojensky, dokud to ještě jde.

V souvislosti s islámem není možné pominout hlavní téma posledních událostí, tj. migrační vlnu z Evropy a Blízkého východu. Zajímá mne nyní její politický rozměr, a to vzhledem k dvěma krizovým bodům, Libyi na jedné straně a Sýrii na straně druhé. Co by podle vašeho mínění stabilizovalo tyto země? Jaké podmínky by musely být naplněny?

Než se k tomu dostanu, dotknu se ještě problému kulturně-civilizačního. Jsme svědky nového stěhování národů, kdy většina z migrantů jsou muslimové z Blízkého východu a Afriky. Středoevropské země se kvůli neochotě tyto migranty a uprchlíky přijímat stávají terčem kritiky v Berlíně i v Bruselu. Prý jsme xenofobní, rasističtí, nebo málo sebevědomí. To je ale nesmysl. Nemá to žádnou souvislost se strachem z „cizího“ nebo z preferencí nějaké „rasy“. U nás žije a investuje mnoho Rusů, Ukrajinců, Vietnamců, Číňanů, Albánců a dalších lidí, a nezpůsobuje to žádný fatální problém. Ten je úplně jinde. Lidé mají přirozené a myslím i oprávněné obavy z velké masy nábožensky silně motivovaných muslimů pochodujících do Evropy. Většina z nich jsou sunnité, a pokud jde o Sýrii, z jejich odchodu má největší radost Bášár Asad, protože čím méně jich v Sýrii zůstane, tím déle se on udrží u moci. U těch islámsky horlivějších sunnitů – buď nesekularizovaných, nebo těch, co budou životem v „jiné“ civilizaci frustrovaní – pak nemůžeme vůbec vyloučit, že za chalífát a jeho univerzální nárok nebudou bojovat v Evropě. Obavy našich lidí jen posilují proklamace Saúdské Arábie, že pro ně v každém větším městě postaví novou mešitu. Jsou to pochopitelné obavy v zemích, kde katolické i protestantské kostely zejí prázdnotou. Obavy mezi obyčejnými lidmi jsou ale patrné všude v Evropě, nejen u nás. Židé dokonce ze strachu začali opouštět Francii a další západní země. Silné muslimské komunity v Belgii či Švédsku dnes politicky ovlivňují postoj zemí k Izraeli. Na území velkého Bruselu je Mohamed jménem, které se mezi novorozenci vyskytuje nejčastěji.

Řekl bych, že rozdíl mezi východem a západem Evropy je spíš v diskurzu elit a tvůrců veřejného mínění. Nebo jak kriticky naladění Němci posměšně říkají – máme veřejné mínění (co si myslí lidé dole) a pak zveřejňované mínění (co píší novináři a říkají politici). Vnitřní napětí roste. Volby v Rakousku, ve Francii, Belgii, Holandsku, Švédsku, Dánsku i v dalších zemích, které čelí náporu přistěhovalců, jsou v posledních letech doslova hororem do poslední vteřiny. Nástup populistických stran a „hnědnutí“ domácích politik je evidentní a svým způsobem pochopitelné. Dokud mainstreamové strany nenajdou na tuto výzvu doby přiměřenou odpověď, bude tento trend pokračovat.

Najít recept přitom nebude vůbec jednoduché, neexistuje myslím jedno jediné opatření, které by problém rychle vyřešilo. Evropa samozřejmě musí chránit své hranice a kontrolovat pohyb lidí přes ně. Stát nebo společenství (jako EU), které na něco takového rezignuje, nemá nárok na dlouhodobou existenci. Sen blouznivců o nějaké světovládě a globálním prostoru bez hranic je z jiného vesmíru. Evropa musí změnit svůj sociální systém, který funguje jako magnet – příchozím mnoho nabízí, ale k ničemu (ani k práci) je nemotivuje a nic po nich nežádá. Evropa musí odmítnout nesmyslnou ideologii multikulturalismu, kterou si podřezává větev, na které sedí. To všechno pohyb lidí nezastaví, ale může ho významně omezit a dostat pod kontrolu. Každopádně to musí být komplex opatření, jen stavět plot na vnější hranici nestačí, protože do neozbrojených lidí střílet jen tak nemůžeme.

Jak správně poukazujete, nestačí jen udělat si pořádek doma, měli bychom přispět ke stabilizaci zemí, odkud lidé prchají. Obecně si myslím, že platí ona fyzikální hra sil – buď my tam, nebo oni tady. Evropa musí investovat v zahraničí – nejen do táborů v Turecku nebo v Jordánsku, ale i jinde, i v zemích,

kde se neválčí, ale odkud lidé z ekonomických důvodů odcházejí. Klíčová je pro Západ spolupráce s Erdoganovým Tureckem. Evropa se od něj v posledních letech nesmyslně odtáhla, a teď se jí to vrací. A jak stabilizovat Sýrii a Libyi? Některé výzvy potřebují i vojenskou odpověď, ale musí být jasné, jaký je cíl a jak ho dosáhnout. Francií a Británií iniciovaná operace v Libyi byla chybná od samého počátku. Nelze bombardovat stát, zničit jeho vedení, ale pak nepřevzít zodpovědnost za to, co následuje. Pokud se rozhodneme k intervenci, musíme mít vůli a sílu ji dovést k cíli, což vyžaduje čas, zdroje a ochotu k obětem. Když se Západ rozhodl zničit Kaddáfího, měl najít odvahu k nějakému dočasně „neo-koloniálnímu" angažmá v Libyi.

V Sýrii je to složitější. Občanská válka přerostla v de facto proxy válku, kde se střetávají nejen sunnité a šíité v rámci velkého náboženského konfliktu uvnitř islámu, ale i mocenské zájmy jeho protagonistů: na jedné straně Saúdské Arábie a Turecka (které samy mezi sebou soutěží o vliv na sunnitský svět) a na straně druhé šíitského Íránu. Turecko i Saúdská Arábie jsou tradiční spojenci Západu, zatímco klerikální Írán, který drží Asadův režim, dlouho podporují Rusové. Odchod USA z Iráku otevřel prostor pro vzestup Islámského státu, který Saúdům a Turkům zas až tak nevadí, protože fakticky brání teritoriálnímu propojení šíitů v Damašku, Bagdádu a Teheránu. Západ se pak omezil jen na verbální intervence, že „Asad musí odejít", ale takovéto „mytí si rukou" je kontraproduktivní. Buď měl Západ v Sýrii intervenovat hned, když Asadův režim použil chemické zbraně, ale to by se na tom musel aspoň rámcově dohodnout s Ruskem, které má v Sýrii vojenskou základnu. A nebo měl zasáhnout aspoň v sousedním Iráku s omezeným cílem odtud vytlačit Islámský stát, posílit svůj vliv v Bagdádu a režim v Damašku nechat být. Teď už Západu nezbývá než se nějak s Ruskem dohodnout, ale cena za to bude větší, než kdyby Západ konal aktivněji dřív. Druhou možností je nechat to vojensky na Rusku. K řešení to ale nepovede, protože sunnité, kterých je v Sýrii většina a kteří mají podporu Saúdů a Turků, nepřistoupí na to, aby záležitosti organizovali jen šíitští spojenci Rusů, tedy Asad a Írán. Ledaže by většina sunnitů z této oblasti odešla na Západ, ale to je zas pohroma pro Evropu.

Ve vašem textu, který jsem zmínil na úvod rozhovoru, lze číst i kritiku na adresu Evropské unie, především v otázce migrace, ale také v ideologii politické korektnosti a multikulturního vidění světa. O politické korektnosti se začíná hodně „nekorektně" mluvit, ale každý si pod tím představuje něco trochu jiného. Co si pod tímto pojmem představujete vy? Mohl byste uvést nějakou konkrétní oblast, v níž vám politická korektnost vadí nejvíce?

Politická korektnost je ideologie, která klasifikuje menšiny a určité skupiny lidí jako oběti, a přesvědčení, že tyto oběti mají nárok na ochranu před jakoukoli kritikou. Multikulturalismus je pak s tím spojený ideový koncept, který tvrdí, že všechny skupinové identity mají pro nás stejnou hodnotu, a mají tedy stejný nárok na svůj rozvoj, ať už jde o etnika, rasy, náboženství, nebo třeba jen sexuální orientaci. Kořeny těchto ideologií leží v kulturním marxismu. Když marxisté a s nimi spojení levičáci po první světové válce zjistili, že západní kapitalismus nebude svržen dělnickou třídou, a sovětský bolševismus představoval příliš drsný způsob revoluce, rozhodli se tito lidé přesunout své zbraně z ekonomického bojiště na terén kulturní a zaútočit plnou polní na západní měšťanské hodnoty a křesťanskou morálku, které tehdy ovládaly většinový diskurz. Georg Lukács, jejich maďarský patron, to tehdy zformuloval otázkou: „Kdo nás zachrání před západní civilizací?" Později na to navázali němečtí filosofové z tzv. Frankfurtské školy, kteří našli azyl před Hitlerem na amerických univerzitách, obohatili to sexem, Freudem a prvky liberalismu a v šedesátých letech, uprostřed anti-establishmentového hnutí, postupně získali na svou stranu významnou část americké akademické obce. Dokud šlo o jeden z mnoha názorů v rámci plurality, který prosazoval svobodný prostor pro menšinové proudy, nic proti tomu. Ostatně i já sám jsem vyrůstal v prostředí kulturního undergroundu a komunistický establishment pro mě byla nadávka. Ale nikdy jsem se nevžíval do role „oběti" západního měšťáctví, šlo mi jen o svobodný prostor pro mou aktivitu a svobodné vyjadřování vlastních názorů.

Jenže v posledních dvou desetiletích se situace úplně převrátila. Ideologie politické korektnosti naprosto dominuje veřejné oficiální diskusi nejen v USA, ale také

v EU, kde ji skrze přebujelou antidiskriminační legislativu prosazuje Evropská komise. Její zastánci v zásadě prosadili, že jiný přístup nelze tolerovat. Z toho, co se v počátku tvářilo jako ochrana menšinových proudů ve společnosti, se vyklubal komunikační nástroj ke znásilnění většiny. Jde o přímý útok na svobodu slova a vyjadřování, který vede k cenzuře či autocenzuře, protože lidé se dnes bojí říkat to, co si skutečně myslí. Mně samotnému nedávno z důvodu politické korektnosti zcenzurovali text ve Washingtonu, protože jsem vyslovil názor, že američtí diplomaté by v Praze měli mít důležitější věci na práci než pochodovat v čele Prague Pride. To se mi stalo poprvé v životě. Bolševici mě cenzurovat nemohli, protože jsem jim k vydání ani nic nenabízel, nebyli to pro mě partneři…

Mám skoro pocit, že liberálnědemokratický kapitalismus sice vyhrál studenou válku hospodářsky a vojensky, ale kulturně a sociálně ho teď marxismus rozkládá zevnitř. Systém skupinových identit jako obětí nápadně připomíná marxistický koncept třídního dělení společnosti a politickou korektností vynucované lhaní až příliš připomíná nechutnou přetvářku v pozdní totalitě reálného socialismu, kdy jste nemuseli být o té správné pravdě přesvědčeni, ale stačilo, že jste ji jen papouškovali a hlavně neříkali svobodně něco jiného. Totalitní režimy tzv. reálného socialismu se nakonec zhroutily a teď jde o to, aby totéž nepostihlo liberální demokracie. Multikulturalismus totiž snižuje nebo přímo paralyzuje naši schopnost se chránit, dostaneme-li se do střetu s civilizací, která má svůj vlastní univerzalistický nárok. Odstrašující příklad: nedávno skupina českých nevládek vydala manifest, v němž vážně tvrdí, že jednotliví lidé mají nejen právo svou zemi opustit (což správně platilo vždycky, protože stát není majitelem člověka), ale že mají také právo se v zemi podle svého výběru usadit (což je ovšem revoluční novinka, neboť až dosud to záviselo na ochotě přijímací společnosti takového přistěhovalce přijmout). Právníci, kteří řeší stížnosti uprchlíků v Bělé pod Bezdězem, se tím prý už zabývají. Z toho pak plyne odstrašující příklad číslo dvě: chcete pronajmout svůj vlastní byt, ale nemůžete si vybrat komu, protože ombudsman ve spojení s našimi soudy vám nařídí, že nemůžete diskriminovat muslima. Z něho se za rok vyklube džihádista, který ve městě odpálí bombu. Zatím je to jen hypotetický příklad, ale česká ombudsmanka svou nedávnou řízenou provokací v Lovosicích takové možnosti otevřela dveře…

Píšete, že „Západ se musí vzpamatovat, začít sám u sebe". Asi tu máte na mysli i demografický propad, který se jistě nedá řešit pouze migrací. Jak má ale Západ začít u sebe? A s čím má začít? S podporou vícečetných rodin? Jak lze takovou věc vůbec dělat politicky, aby se současně neohrozilo silné vědomí svobody rozšířené na Západě?

Je nutné začít parafrází onoho Lukácse z předchozí odpovědi: „Kdo zachrání západní civilizaci?" Z výše řečeného myslím jasně vyplývá, že marxisté, ideologové politické korektnosti a multikulturalismu to být nemohou. Ti spíš naši civilizaci rozkládají. Pokud tvrdí, že všechny kulturní a civilizační skupinové identity mají stejnou hodnotu, pak lze dojít k názoru, že hodnotu nakonec nemá vůbec nic, ani naše západní civilizace. Hodnota – stejně jako cena – se přece měří vždy vůči tomu, co má hodnotu nebo cenu jinou, nebo taky vůbec žádnou. Stejně tak je pošetilé myslet si, že nás před vymíráním zachrání příliv desítek milionů muslimů z Blízkého východu a Afriky, jak nyní argumentují někteří sociální a demografičtí inženýři v Berlíně a v Bruselu. Za prvé – bude-li dál v našem diskurzu převládat ideologie korektnosti a multikulturalismu, lze se spíš obávat, že nás tato invaze rozloží. Exodus lidí ze zemí naplněných mešit do zemí prázdných kostelů není řešení, ale mega problém. Za druhé – řeči o tom, jak uděláme z Evropy imigrantům zaslíbenou zemi, jsou možná hezké, ale brzy narazí na tvrdou realitu. Amerika v době největšího imigračního boomu mezi lety 1900 a 1913 přijímala asi 800 tisíc lidí ročně. Byla liduprázdnou zemí, americký národ od počátku vznikal jako „národ národů" a fungoval v ní proslulý integrační tavicí kotlík (*melting pot*). Přistěhovalce v New Yorku vítala nejen Socha svobody, ale také kontrola a filtr na Ellis Island. Dnešní Německo samo ohlásilo, že je schopno vstřebat jeden milion přistěhovalců ročně. Mám o tom silné pochyby. Německo je přelidněné. Mezi bustami německých velikánů na Walhalle u Regensburgu zatím žádný muslim není, ale nadále se jako podmínka přijetí vyžaduje

znalost němčiny. Žádný Ellis Island dosud v Evropě nefunguje a efekt tavicího kotlíku nefunguje ani v kosmopolitním Berlíně. A za třetí – řešit demografický problém a vymírání outsourcingem dlouhodobě nejde. Je to možné snad jednu, možná dvě generace, ale co pak? Chceme mít v Evropě ne 5 či 10 % muslimů jako dnes, ale 40 nebo 50 %? …

Co tedy dělat? Musíme samozřejmě začít od sebe, spásu nelze hledat venku. Všechno to začíná u našich hodnot. Základy naší civilizace – včetně křesťanské a měšťanské morálky – je třeba znovu brát vážně a skončit s jejich všeobecnou relativizací. Stejně tak je potřeba na jedné straně znovu hájit univerzalitu základních individuálních svobod a práv lidských a občanských, a na straně druhé skončit s onou extenzí různých skupinových práv druhé, třetí nebo nevím jaké generace, které omezují svobodu, staví lidi proti sobě a společnost jen dezintegrují. Musíme napnout energii tam, kde můžeme věci měnit, a ne tam, kde na to nemáme ani prostředky, ani schopnosti. Například boj proti globálním klimatickým změnám je nesmysl, který jen odčerpává zdroje a energii. Klima se na zeměkouli měnilo vždycky kvůli změnám v rotaci Země kolem své osy i kolem Slunce a my s tím stejně nic nenaděláme. Naopak naše reprodukce je v našich možnostech i schopnostech. Kdybychom zdroje, které vynakládáme na boj s klimatickou změnou nebo do různých nesmyslných regulací, jako je zákaz kouření, alokovali do reformy daňového systému tak, aby byly oceněny rodiny, které dají společnosti víc než dva nové daňové poplatníky, nedopustili bychom se ničeho, co je v rozporu s naším pojetím svobody. Svoboda je spojená s odpovědností. Žijeme v sociálních systémech, které nám hodně dávají, ale nic moc od nás nevyžadují. Až příliš jsme si zvykli, že si můžeme užívat. Mít děti je samozřejmě radost a rodiče si se svými dětmi užijí. Ale o to tu nejde. Porodit a vychovat děti je také projevem vrcholné zodpovědnosti a já – jako otec tří dětí – nemám pocit, že by dnešní společnost tuto zodpovědnost nějak zvlášť oceňovala. Jsem rozhodně přesvědčen, že bychom v tomto ohledu mohli dělat víc.

Rozhovor připravil Jiří Hanuš.

Jiří Hanuš, historik, pracuje na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, věnuje se evropským dějinám 19. a 20. století.

winewords

English for Wine Professionals & Wine Lovers

Mike Mazey a kol.

Tato kniha je unikátní učebnicí odborné angličtiny pro všechny, kteří se chtějí naučit mluvit o víně. Veškeré jazykové dovednosti, jako je čtení, psaní, poslech a mluvení jsou interpretovány pomocí rozhovorů se čtyřiceti předními producenty vína z šestnácti zemí, osmi držiteli titulu Master of Wine a mnohými dalšími odborníky, kteří se podílejí na procesu výroby vína. Učebnice je rozdělena do dvou částí. První mapuje proces zpracování od sazenice révy vinné po víno ve sklenici. Druhá část kategorizuje vína od šumivých po fortifikovaná a prezentuje odbornou terminologii na základě rozhovorů s předními představiteli mezinárodního vinařského světa. Celou knihu doprovází více než sto výukových videí dostupných na webových stránkách knihy.

www.winewordsthebook.com *A4, 509 str., 1 499 Kč*

Co doopravdy chce Islámský stát

Graeme Wood

Organizace Islámský stát v červnu 2014 obsadila irácký Mosul a její vůdce al-Bagdádí byl prohlášen chalífou. Následoval příliv džihádistů z celého světa. Islámský stát není jen skupinou psychopatů. Je to náboženské uskupení s promyšlenou věroukou, které je přesvědčeno, že sehraje klíčovou roli v nadcházejícím konci světa. Co to znamená pro nás? Tento text představuje podstatně zkrácenou verzi rozsáhlého článku Graeme Wooda, který po svém vydání v *The Atlantic* (2015/3) – tedy dlouho před pařížskými útoky – vzbudil zaslouženou pozornost. Jako ukázku vám přinášíme souhrn jeho hlavních tezí.

Co je to Islámský stát (IS), odkud se vzal a co zamýšlí? Jen málo západních vůdců zná odpovědi na tyto zdánlivě jednoduché otázky. Prezident Obama vloni Islámský stát nazval „neislámskou organizací" nebo „béčkovým týmem al-Káidy". Tyto výroky možná přispěly k významným strategickým omylům Západu a dobře ilustrují nejasnosti, které kolem této teroristické sekty panují. Naše neznalost Islámského státu je do jisté míry pochopitelná: je to samotářská země. Málokdo se tam vydal a vrátil zpět. Z propagandistických videí lze odvodit, že IS principiálně odmítá mír, lační po genocidě a pokládá se za zvěstovatele nadcházejícího konce světa. Vyznává specifickou variantu islámu, postavenou na víře, že se schyluje ke dni zúčtování. To ovlivňuje jeho strategii, ale také to může Západu pomoci poznat nepřítele a odhadnout jeho chování.

Povahu Islámského státu jsme nepochopili minimálně ve dvou aspektech. Za prvé stále vycházíme z logiky al-Káidy, kterou Islámský stát výrazně zastínil, a máme sklon považovat džihádismus za jednolitý. Džihádisté se ale od vrcholných dob al-Káidy změnili. Usáma bin Ládin svůj teror považoval za předehru chalífátu, jehož vznik očekával až dlouho po své smrti. Jeho organizace byla flexibilní, geograficky rozptýlenou sítí samostatných buněk. Legitimita Islámského státu se naopak opírá o vlastní území a schopnost mu vládnout.

Náš druhý omyl je způsoben dobře míněnou, ale neupřímnou snahou o popření středověké a náboženské podstaty Islámského státu. Bin Ládin patřil do moderního sekulárního světa. Využil teror jako obchodník a začal jej vyvážet. Jsme v pokušení takto vnímat i džihádisty z IS – jako moderní sekulární aktéry s moderními politickými požadavky, byť ve středověkém přestrojení. Ve skutečnosti však většina aktivit IS nedává smysl, pokud si nepřipustíme, že je založený na upřímném, pečlivě promyšleném odhodlání vrátit civilizaci zpět do právního prostředí sedmého století – a nakonec přivodit apokalypsu.

Realita je taková, že Islámský stát je *velmi* islámský. Ovšem, přilákal nejrůznější psychopaty a dobrodruhy. Jeho náboženství však vychází z koherentních, dokonce učených interpretací islámu. Všechny významné kroky IS dodržují takzvanou „prorockou metodiku" čili doktrínu úzkostlivého následování příkladu proroka Mohameda do nejmenšího detailu. Muslimové mohou Islámský stát zavrhnout, jak to téměř všichni udělali. Spojené státy nicméně podcenily jeho nebezpečí, protože se nesmířily s tím, že se jedná o náboženskou, mileniaristickou skupinu s vlastním teologickým systémem, kterému musíme nejprve porozumět, abychom jej porazili.

1. Zbožnost

Nezvykle velká krvežíznivost Islámského státu částečně vyplývá z jeho dlouhodobého sporu s al-Káidou.

Islámský stát se sice na al-Káidu odvolává, nápadně ovšem ignoruje její současné představitele – Ajmána Zavahrího nebo Abú Muhammada al-Makdísího. Jádrem sporu je rozdílný pohled na to, jaký hřích může být v islámu důvodem k exkomunikaci. Rozdíl mezi hříšníkem a kacířem možná vypadá jako detail, ale je klíčový. Islámský stát zastává pozici, že prodej alkoholu, nošení západního oblečení, holení vousů, účast ve volbách, laxní přístup k obviňování druhých z hereze nebo třeba příslušnost k šíitské větvi islámu jsou důvodem pro vypuzení věřícího z muslimského společenství. IS je proto odhodlaný očistit svět od kacířů tím, že zabije ohromné množství lidí. Vlivem nedostatku objektivních zpráv z regionu nelze přesně stanovit rozsah vraždění, ze sociálních médií je ale patrné, že individuální popravy probíhají v podstatě neustále, masové pak každých pár týdnů.

Od náboženských válek v Evropě uplynula celá staletí. Proto možná Západ přijal zprávy o teologii a praxi Islámského státu s takovým popíráním. Jeho skepse je pochopitelná. Lidé byli dříve vychováváni v tom, že špatné činy je nutno vnímat hlavně v kontextu často špatných životních podmínek. Soustředění se na podmínky a popření role ideologie však ukazují na další předsudek Západu – totiž že když náboženská ideologie není důležitá ve Washingtonu nebo Berlíně, bude zajisté stejně irelevantní i ve městě Rakka nebo v Mosulu. Když ale maskovaný kat při stínání hlavy zrádce křičí Alláhu Akbar, není za tím náhodou někdy náboženství?

Mnoho muslimských organizací zašlo tak daleko, že Islámský stát prohlásily za neislámský. Bernard Haykel, přední expert na teologii Islámského státu z Princetonské univerzity, si ale myslí, že takoví muslimové se „spíše cítí trapně, snaží se být politicky korektní a mají příliš nasládlé představy o vlastním náboženství“, které popírají jeho „historické a právní požadavky“. Řady Islámského státu hluboce prostupuje náboženská energie. Citování z Koránu je všudypřítomné. Prohlášení, že Islámský stát překroutil islámské texty, Haykel proto vnímá jako směšné a neinformované. „To je ta mantra ‚Islám je náboženství míru‘. Jako kdyby existoval jeden islám! Jde jen o to, co muslimové dělají a jak interpretují své texty.“ Texty, které IS sdílí se všemi sunnitskými muslimy. „Tihle mají stejnou legitimitu jako kdokoli jiný.“

Všichni muslimové uznávají, že Mohamed při svých dobyvačných válkách nejednal právě v rukavičkách a že pravidla předávaná v Koránu a v legendách odrážela turbulence a násilí své doby. Podle profesora Haykela představuje Islámský stát přímou reminiscenci raného islámu. Jeho bojovníci věrně napodobují tehdejší pravidla války. Toto jednání zahrnuje řadu praktik, které se moderní muslimové rozhodli neuznávat za integrální součást svých svatých textů. „Otroctví, ukřižování a stínání hlav není něco, co by se bláznivý džihádisté rozhodli účelově vybrat ze středověkých tradic,“ říká Haykel. Bojovníci Islámského státu jsou „zcela vrženi zpět doprostřed této středověké tradice, kterou kompletně přinášejí do dnešní doby“. Vůdci Islámského státu učinili z napodobování Mohameda svou nekompromisní povinnost a oživili tradice stovky let spící.

Před IS se nikdo nepokusil o radikálnější a věrnější následování prorokova příkladu než wahhábisté, kteří působili v 18. století v Arábii. Profesor Haykel ale mezi Islámským státem a touto sektou vidí výrazné rozdíly: „Násilí wahhábistů nebylo tak nevázané.“ Byli obklopeni muslimy a dobývali již muslimské území. „Islámský stát naopak opět prožívá tu ranou fázi.“ První muslimové byli obklopeni neislámskými společnostmi a Islámský stát se vlivem své tendence očistit svět vidí ve stejné situaci. Bez okolků si například osvojil praktiky otroctví a ukřižování.

2. Území

Do Islámského státu imigrovaly odhadem desítky tisíc muslimů. Mnoho z nich přišlo bojovat nebo zemřít. Peter R. Neumann, profesor z King's College v Londýně, mi potvrdil, že pro šíření propagandy byl klíčový internet. Islámský stát se obrací na muslimy obou pohlaví, protože se snaží vybudovat kompletní společnost. Při rekrutování byli nováčci také školeni, v co přesně mají věřit.

V listopadu 2014 jsem podnikl cestu do Austrálie, abych se setkal s Musou Cerantoninem, třicátníkem, kterého Neumann a další označili za jednoho z nej-

důležitějších „nových duchovních autorit“, jež cizince nabádají k tomu, aby se přidali k Islámskému státu. Cerantonino nesnáší pohled na násilí, ačkoli se od podporovatelů IS vyžaduje jeho schvalování. Působil na mě jako člověk, který prožívá hru na způsob středověkého fantasy románu – jen krev je pravá. Cerantonino se o rok dříve pokusil s manželkou o emigraci na nejmenované místo: „Odjet do Sýrie je ilegální,“ sdělil mi vyhýbavě. Cestou byli ale chyceni a z Filipín deportováni zpět do Austrálie, přičemž jim byly zabaveny pasy. Popisoval mi radost, kterou zažíval, když byl Abú Bakr al-Bagdádí v červnu 2014 prohlášen chalífou.

Posledním oficiálním chalífátem byla Otomanská říše. Cerantonino ji však stejně jako mnoho jiných podporovatelů IS neuznává, protože zcela nevynucovala islámské právo, které vyžaduje kamenování, otroctví a utínání končetin, a také proto, že její vládci nepocházeli z prorokova kmene Kurajšovců. Bagdádí, který Kurajšovec je, během inauguračního kázání označil znovuobnovení instituce chalífátu za společenskou povinnost. „Muslimové hřešili tím, že chalífát ztratili, a jsou vždy povinni zasadit se o jeho obnovení.“ Cerantonino uvedl, že chalífát není jen politickou entitou, ale také prostředkem spásy. Propaganda Islámského státu pravidelně informuje o slibech věrnosti, přicházejících z džihádistických skupin po celém světě. Muslim, který správně uznává všemohoucího boha a modlí se, ale zemře, aniž by slíbil věrnost vládnoucímu chalífovi a svému slibu dostál, podle Cerantonina nevedl plně islámský život. Troufá si proto tvrdit, že chalífát způsobil obnovení celého islámu. Po mém dotazu na jeho vlastní přísahu mě ale rychle opravil: „Neřekl jsem, že jsem přísahal.“ Připomněl mi, že podle australských zákonů je slib věrnosti Islámskému státu ilegální. „Souhlasím ale, že Bagdádí splňuje požadavky na pravého chalífu,“ pokračoval. „Prostě na vás teď mrknu a přeberte si to, jak chcete.“

Po Bagdádího vystoupení v Mosulu se do Sýrie začal denně valit proud nově motivovaných džihádistů, kteří byli připraveni vzdát se všeho za šanci na rajský život na nejhorším místě na světě. V Londýně jsem se setkal se třemi bývalými členy zakázané islámské organizace al-Muhadžirun (Vystěhovalci). Byli to Anjem Choudary, Abú Baraa a Abdul Muhid. Všichni tři projevili přání emigrovat do IS, jako předtím jejich kolegové, úřady jim ale zabavily pasy. Stejně jako Cerantonino považovali chalífát za jediný řádný stát na světě, ačkoli nikdo z nich nepřiznal složení slibu věrnosti. Během našeho setkání mi chtěli vysvětlit, za co Islámský stát bojuje a proč jeho pravidla odrážejí boží zákony.

Než vznikl chalífát, „asi 85 procent práva šaría se neuplatňovalo,“ řekl mi Choudary. „Platnost těchto zákonů je pozastavena, pokud nemáme chalífát. Teď ho ale máme.“ Bez chalífátu například není povinné useknout ruku zloději, kterého chytíte při činu. Jakmile je však chalífát založen, tento zákon se spolu s celým souborem práva okamžitě aktivuje. Teoreticky jsou všichni muslimové povinni emigrovat na území, kde chalífa tyto zákony uplatňuje. Chalífa je povinen používat šaríu a za to mu náleží poslušnost. Ti, kteří i přes varování a poučení nadále podporují nemuslimské vlády, jsou považováni za kacíře. Choudary také řekl, že se právo šaría chápe špatně, protože státy, jako je Saúdská Arábie, z něj uplatňují jen systém trestů, aniž by zajišťovaly společenskou a ekonomickou spravedlnost. Kompletní systém, dodal, by přinesl bezplatné ubytování, jídlo a ošacení pro všechny – ačkoli ten, kdo by se chtěl obohatit prací, by tuto možnost samozřejmě měl.

3. Apokalypsa

Islámský stát se od téměř všech ostatních džihádistických směrů liší svou vírou, že je přímou součástí a hlavním aktérem božího plánu. Na rozdíl od al-Káidy, která se soustředí hlavně na světské cíle (vyhnání nemuslimů z Arabského poloostrova, zničení Izraele nebo ukončení podpory diktátorů v muslimských zemích), leitmotivem propagandy IS je konec světa. Usáma bin Ládin apokalypsu příliš nezmiňoval – a když ano, předpokládal, že k tomuto slavnému momentu dojde až za dlouho.

Zakládající otcové IS během americké okupace Iráku naopak spatřovali znamení konce všude. Do roka očekávali příchod mahdího – mesiášské postavy předurčené k tomu, aby před koncem světa vedla muslimy k vítězství. Podle tohoto přesvědčení bude

existovat pouze dvanáct chalífů (Bagdádí je osmý), muslimové obnoví dobyvačné války, armády „Říma" se utkají s armádami islámu v severní Sýrii a finální souboj islámu s ďáblem se odehraje v Jeruzalémě. Antimesiáš, známý v muslimské eschatologické literatuře jako dadžál, usmrtí široké řady bojovníků chalífátu, až jich zbyde posledních pět tisíc obklíčených v Jeruzalémě. Až se dadžál bude chystat k poslednímu úderu, vrátí se na Zemi Ježíš, druhý nejuctívanější prorok, probodne dadžála a povede muslimy k vítězství. „Jen bůh ví," zda jsou armády Islámského státu ty, o kterých bylo toto předpovězeno, uvádí Cerantonino. Doufá ale, že ano.

Islámský stát přikládá velkou důležitost syrskému městu Dabiq, po němž pojmenoval svůj propagandistický časopis, a zběsile oslavoval, když se mu za nezměrnou cenu podařilo dobýt tamější strategicky bezcenné pláně. Prorok údajně prohlásil, že právě zde se armády Říma utáboří. Dojde k boji a Dabiq bude pro Řím jeho Waterloo. Kdo přesně má představovat Řím (když už papež nemá vlastní vojsko), zůstává námětem k diskusi. Cerantonino je toho názoru, že Římem se myslela Východořímská říše, jejímž centrem byl dnešní Istanbul. Dnes by to tedy mohla být Turecká republika. Jiné islámské zdroje navrhují, že Řím je označení pro jakoukoli armádu nevěřících (klidně Američanů).

4. Boj

Ideologická čistota Islámského státu má jednu výhodu: umožňuje nám částečně předpovědět, jak se sekta zachová. V Londýně mi Choudary a jeho žáci detailně popsali, jakou zahraniční politiku je nyní IS povinen provádět. Stát má prý povinnost terorizovat nepřátele, neboť to urychlí vítězství a zabrání dlouhému konfliktu. Choudaryho kolega Abú Baraa mi vysvětlil, že islámské právo povoluje pouze dočasné mírové smlouvy. „Uznat jakoukoli hranici znamená klatbu. Vyslat zástupce do OSN znamená uznat jinou autoritu než boží." Pokud by se to stalo, Bagdádí by byl prohlášen za kacíře a sesazen. Vyjednávání a kompromisy nejsou nic než hereze. Akceptovat moderní mezinárodní systém je pro Islámský stát sebevražda.

Spojené státy a jejich spojenci na existenci Islámského státu reagovali opožděně a zmateně. Záměry a přibližné strategické cíle sekty byly zřejmé už z jejích prohlášení z roku 2011. IS do dvou let obsadil půlmilionové město Rakka a vítal významný počet zahraničních bojovníků, kteří zaslechli jeho poselství. Kdybychom bývali rozpoznali záměry IS včas, mohli jsme alespoň zabránit elektrizujícímu vlivu propagandy, který mělo vyhlášení chalífátu bezprostředně po dobytí třetího největšího iráckého města Mosulu. Naše neschopnost rozpoznat rozpor mezi Islámským státem a al-Káidou vedla k nebezpečným rozhodnutím.

Naše předchozí netečnost nás potrestala. S Islámským státem teď bojujeme nepřímo, na bitevním poli jsou Kurdové a Iráčané. Islámský stát neztratil žádné významnější území. Někteří pozorovatelé (nikoli překvapivě hlasy z intervencionistické pravice, jako jsou Max Boot a Frederick Kagan) volají po eskalaci konfliktu. To je názor, který bychom neměli tak rychle zavrhnout. Pokud IS ztratí svá území v Sýrii a Iráku, přestane být chalífátem, sliby věrnosti přestanou být závazné a propagandistická hodnota chalífátu i povinnost do něj imigrovat zmizí. Pokud by Spojené státy udeřily, obsese Islámského státu bitvou u města Dabiq naznačuje, že by tam mohl poslat nesmírnou vojenskou sílu a připravit se na konvenční bitvu. Pokud by IS vytáhl na Dabiq a byl by obklíčen, možná by se už nikdy nevzpamatoval.

Rizika eskalace jsou ale enormní. Největším zastáncem americké invaze je Islámský stát sám, jenž se zcela jasně pokouší zatáhnout Ameriku do boje. Invaze by znamenala obrovské propagandistické vítězství pro džihádisty na celém světě. Když přidáte neschopnost, s jakou jsme se pokoušeli o předchozí okupaci, je jasné, proč se zdráháme něco udělat. K vzestupu IS nakonec došlo právě proto, že naše předchozí akce vytvořila místo pro Zarkávího a jeho následovníky. Kdo ví, co by způsobil další zpackaný pokus?

Pokud se podaří jej zadržet, Islámský stát se pravděpodobně sám znemožní. Nemá žádné spojence a jeho ideologie je zárukou, že to tak zůstane. Území, které kontroluje, zůstává navzdory expanzi pusté a chudé. Stagnace povede k pomalému ochabování, pověst IS bude narušena, nebude působit jako nástroj boží vůle,

příliv věřících zeslábne. A jakmile prosáknou další zprávy o tamější bídě, radikální islamisty to globálně zdiskredituje. Přesto je ale nepravděpodobné, že by smrt IS byla rychlá, a situace se může výrazně zhoršit. Pokud by se Státu například podařilo získat loajalitu al-Káidy a rázem tak znásobit svoje kapacity, mohl by přerůst v největšího nepřítele, jakému jsme kdy čelili.

5. Odrazování

Na podzim 2014 jsem navštívil filadelfskou mešitu, kde působí Breton Pocius, osmadvacetiletý salafijský imám, který přijal jméno Abduláh. Stejně jako většina ostatních příslušníků salafijského islámu věří, že by se muslimové neměli zabývat politikou. Jejich hlavní prioritou je osobní očištění a náboženská vnímavost. Abduláh tvrdí, že slib věrnosti nemusí znamenat věrnost chalífovi, a už vůbec ne právě al-Bagdádímu. Může znamenat obecnou oddanost muslimskému společenství, ať už s chalífou v čele či bez něj.

Problém Islámského státu není problém s islámem jako takovým – takové ztotožnění by bylo příliš zjednodušující, a možná by IS dokonce zbavovalo odpovědnosti. Náboženství umožňuje mnoho interpretací. Jednoduché odsouzení IS jako neislámské organizace však může být kontraproduktivní – zejména pro toho, kdo četl islámské svaté texty a kdo tedy ví, že mnoho z praktik IS zcela jasně schvalují. Muslimové mohou říct, že otroctví a ukřižování momentálně nejsou legitimní. Nemohou je ale rovnou odsoudit, aniž by přitom neodporovali Koránu a příkladu proroka.

Ideologie Islámského státu vyvíjí silný nátlak na určitou část populace. Musu Cerantonina ani salafisty, které jsem potkal v Londýně, nelze jen tak vyvést z míry: žádná otázka, kterou jsem jim položil, je nezmátla. Poučovali mě výřečně – a pokud přijmete jejich předpoklady, tak i přesvědčivě. Nazvat je nemuslimy by znamenalo pozvat je do debaty, kterou by podle mě vyhráli. Tito mužové mluvili s akademickou přesností, která mi připomněla dobré semináře na univerzitě. Dokonce jsem si užíval jejich společnost, a to byla jedna z věcí, které mě vyděsily.

V recenzi na *Mein Kampf* George Orwell podotkl, že Hitler svému lidu slíbil boj, nebezpečí a smrt, načež se mu celý národ vrhl k nohám. Neměli bychom tedy „podceňovat emocionální přitažlivost takového sdělení". Stejně tak bychom neměli podceňovat náboženskou či intelektuální přitažlivost Islámského státu. To, že IS považuje blížící se naplnění proroctví za dogma, nám minimálně říká cosi o odhodlání našeho nepřítele. Je připraven radovat se, až se ocitne na pokraji vyhlazení. I po obklíčení bude věřit, že se mu dostane božské pomoci, pokud zůstane věrný prorokově příkladu. Ideologická strategie může některé jedince přesvědčit, že poselství sekty je chybné. Vojenská strategie může omezit jejich teror. Jen málo jiných opatření však bude účinných při boji s takto odolnou organizací. Možná že válka bude dlouhá, i když nebude trvat do konce věků.

Kompletní článek: http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2015/03/what-isis-really-wants/384980/. Z angličtiny přeložil a redakčně upravil Petr Dvořák.

Graeme Wood, přispěvatel a editor prestižních časopisů. Je spolupracovníkem Council for Foreign Relations a přednáší na Yale University. Připravuje knihu o Islámském státu.

Ohnout se k Mekce

O Houellebecqově nejnovějším knižním bestselleru

Mark Lilla

Nejnovější a v Evropě zatím nejdiskutovanější román předního francouzského spisovatele Michela Houellebecqa *Soumission* (*Podvolení*) se nedávno dočkal českého překladu a vydání v nakladatelství Odeon. V současné době patří podle Svazu českých knihkupců a nakladatelů k nejprodávanějším knihám v kategorii beletrie. Nepochybně k tomu hojně přispěly nedávné teroristické útoky v Paříži, podobně jako popularitu původního francouzského vydání románu v lednu tohoto roku nastartovalo povraždění dvanácti lidí muslimskými teroristy v redakci časopisu *Charlie Hebdo*. Román líčí hypotetickou situaci, kdy se k moci ve Francii dostává islamistická politická strana, přesto však není o terorismu, násilí, a možná dokonce v první řadě ani o islámu. Je o duchovním a hodnotovém vyčerpání západní společnosti, která se dobrovolně podvolí. Houellebecq mistrovsky rozpracovává poklidnou antiutopickou vizi o tom, kam až může vést západní kultura individualismu. O tom, jak Francie (a potažmo evropská kultura) politováníhodně a nenávratně ztratila vědomí vlastní identity, nikoliv však kvůli Evropské unii nebo kvůli globalizaci. To jsou pouze dnešní symptomy krize započaté před dvěma staletími, kdy se Evropané „vsadili s dějinami", že čím více rozšíří lidskou svobodu, tím budou šťastnější. Podle Houellebecqa prohráli. Ze série článků Marka Lilly, uveřejňovaných v týdeníku *New York Review of Books* v souvislosti s teroristickým útokem v redakci časopisu *Charlie Hebdo*, přetiskujeme následující obsáhlou ukázku.

O hysterické přijetí knihy ve Francii se částečně postaral sám autor, který si zavařil už zhruba před deseti lety výrokem v jednom z rozhovorů, že ať už monoteistické náboženství vytvořil kdokoliv, musel být „kretén", a že islám je ze všech náboženství „nejhloupější". Obvykle rozvážný šéfredaktor levicového deníku *Libération* Laurent Joffrin se krátce před vydáním knihy nechal slyšet, že Houellebecq „zahřívá v Café de Flore židli pro Marine Le Penovou". Spolehlivě dogmatický Edwy Plenel, někdejší trockista a dnes provozovatel zpravodajského portálu Mediapart, pak v televizi svoje novinářské kolegy vyzval, prý ve jménu demokracie, aby už o Houellebecqovi – v současnosti nejvýznamnějším francouzském romanopisci a držiteli prestižní literární Goncourtovy ceny – nenapsali ani čárku, a tím jej pěkně v sovětském stylu vymazali ze scény. Běžným čtenářům se kniha dostala do rukou teprve v den oficiálního vydání, 7. ledna 2015. Mnozí ji pravděpodobně zakoupili nebo poprvé otevřeli zrovna v okamžiku, kdy přišla zpráva, že dva ve Francii narození muslimští teroristé povraždili v redakci časopisu *Charlie Hebdo* dvanáct lidí.

Takovou krutou ironii by nikdo nevymyslel, navíc ji ještě znásobila skutečnost, že obálka *Charlie Hebdo* z osudného dne zesměšňovala právě Houellebecqa, kterého karikovala jako masturbujícího opilce. A aby toho nebylo málo, brzy vyšlo najevo, že mezi oběťmi je i Houellebecqův blízký přítel, levicový ekonom a přispěvatel *Charlie Hebdo* Bernard Maris. Zdrcený Houellebecq vystoupil v televizi, vzápětí odvolal propagační turné ke knize a zmizel kdesi na venkově. Premiér Manuel Valls o několik hodin dříve ve svém prvním rozhovoru po útocích cítil povinnost prohlásit, že „Francie není Michel Houellebecq. Francie

není netolerance, nenávist a strach“. Houellebecqovu knihu s velkou pravděpodobností vůbec nečetl.

Vzhledem ke všem těmto okolnostem potrvá ještě dlouho, než budou Francouzi schopni číst a ocenit *Podvolení* jako neobvyklé a překvapivé dílo. Houellebecq v něm vytvořil nový žánr – antiutopický příběh o plíživé proměně společnosti. Kniha nepopisuje, jak by někdo očekával, státní převrat, a nikdo na jejích stránkách neprojevuje nenávist k muslimům, nebo dokonce pohrdání jimi. Je příběhem jednoho muže a země, jež kvůli vlastní lhostejnosti a vyčerpání ohnou svá záda směrem k Mekce. Nečekejte zde žádné drama – žádné střety náboženských armád, žádné mučednictví, žádný závěrečný všespalující požár. Věci se prostě dějí – jako ve všech Houellebecqových románech. Na konci slyšíme pouze mrazivý, do morku kostí pronikající projev kolektivní úlevy. *Co je staré, pominulo, hle, je tu nové!* Ať už ono „nové“ znamená cokoliv.

Hlavní hrdina knihy, François, je nepříliš významným profesorem literatury na Sorbonně specializujícím se na dílo symbolisty J. K. Huysmanse. Stejně jako všichni Houellebecqovi protagonisté představuje typ, jemuž Francouzi říkají břídil (*un pauvre type*). Žije sám v moderním bytovém komplexu, věnuje se svým přednáškám, ale na univerzitě nemá žádné přátele, a domů se vrací k mraženým večeřím, televizi a pornu.

Michel Houellebecq: *Podvolení*, přeložil Alan Beguivin, Odeon, Praha 2015, 248 stran.

Většinou se mu během akademického roku podaří sbalit nějakou studentku a začít vztah, který pokaždé končí tím, že jej dívka během letních prázdnin utne dopisem začínajícím slovy: „Někoho jsem potkala.“

François nechápe, proč jeho studenti tolik touží zbohatnout, proč jsou novináři a politici tak prázdní nebo proč jsou všichni, jeho nevyjímaje, tak osamělí. Je přesvědčen, že „dojem kontaktu s jinou lidskou duší může poskytnout jedině literatura“, nikoho jiného to ale nezajímá. Jeho příležitostná přítelkyně Myriam jej sice opravdu miluje, ale intelektuálně mu nestačí. Když posléze odchází za rodiči, kteří emigrovali do Izraele, protože se ve Francii již necítili bezpečně, François se vzmůže jen na rezignovaný povzdech: „Já nikde žádný Izrael nemám.“

Nacházíme se v roce 2022, brzy se mají konat prezidentské volby. Všichni – stejně jako dnes – sázejí na variantu, že v prvním kole zvítězí Národní fronta Marine Le Penové, což ostatní strany donutí vytvořit před druhým kolem koalici s cílem ji zastavit. Divokou kartu v tomto „rozlosování“ představuje nová, umírněná muslimská strana (Muslimské bratrstvo), jež se podobně jako socialisté těší přízni zhruba pětiny voličů. Zakladatel a předseda strany Mohamed Ben Abbès – něco mezi švýcarským muslimským myslitelem Tárikem Ramadánem a tureckým premiérem/prezidentem Recepem Tayyipem Erdoğanem před jeho nástupem k moci – je srdečný člověk, který dobře vychází jak s vůdci katolické a židovské komunity, již sdílejí jeho konzervativní společenské názory, tak s vrcholovými manažery a podnikateli, kterým se zase zamlouvá jeho podpora hospodářského růstu. Své požehnání mu již daly i zahraniční hlavy států počínaje papežem. Jelikož muslimové tvoří nanejvýš osm procent francouzské populace, představa, že by podobná strana měla mít v tak blízké budoucnosti vůbec nějakou váhu, nepůsobí na první pohled zrovna věrohodně. Houellebecq však svůj myšlenkový experiment staví na originálním postřehu: protože krajní pravice hodlá muslimy deportovat, konzervativní politici na ně pohlížejí skrz prsty a socialisté jim sice otvírají náruč, ale zároveň je chtějí donutit k přijetí homosexuálních sňatků, žádná ze stran nereprezentuje jejich zájmy jednoznačně.

François si drama, které se kolem něj rozvířilo, uvědomuje jenom pozvolna. Slýchá různé zvěsti o ozbrojených střetech mezi radikálními pravicovými skupinami a ozbrojenými islamisty, jenže noviny už v obavě z rozhoupání multikulturní bárky o takovýchto věcech přestaly psát. Na jednom večírku zaslechne vzdálenou střelbu, lidé však předstírají, že si ničeho nevšimli, a pod různými záminkami odcházejí. François následuje jejich příkladu.

Le Penová podle očekávání v prvním kole vítězí, avšak socialisté ani konzervativní Unie pro lidové hnutí nemají dostatek hlasů k tomu, aby ji porazili. V druhém kole se proto rozhodnou podpořit Ben Abbèse, jenž se s těsným náskokem stává prvním muslimským prezidentem Francie. Následně umožní ostatním stranám rozebrat si ministerstva, pro Muslimské bratrstvo si vyhrazuje pouze resort školství. Na rozdíl od koaličních partnerů totiž chápe, že osud národa záleží na tom, jak kvalitně mladé lidi vzdělává o základních hodnotách a jak obohacuje jejich vnitřní život. Ben Abbès není žádným multikulturalistou, obdivuje přísně republikánské školy, na kterých studoval a které Francie zavrhla.

Zpočátku se zdánlivě neděje skoro nic. Během pár měsíců si však François začíná všímat různých maličkostí, třeba toho, jak se ženy oblékají. Vláda sice žádná pravidla oblékání nestanovila, François ale na ulicích místo sukní a šatů stále častěji vídá spíše plandavé kalhoty a volná trička zakrývající křivky ženských těl. Zdá se, že nemuslimské ženy tento styl přijaly, aby unikly ze „sexuální tržnice", kterou Houellebecq tak mrazivě líčí ve svých ostatních knihách. Zločinnost mladistvých klesá, stejně jako nezaměstnanost, když ženy, vděčné za nové státní příspěvky pro rodiny s dětmi, opouštějí pracovní místa a vracejí se „k plotně".

François se domnívá, že je svědkem rozvoje nového společenského modelu polygamní rodiny, inspirovaného náboženstvím, o němž víceméně nemá páru. Muži mají jiné manželky na sex, jiné na rození dětí a ještě jiné na lásku; zatímco manželky stárnou, postupně procházejí všemi těmito fázemi, nikdy se však nemusejí bát, že budou opuštěny. Zůstávají obklopeny svými dětmi, jež mají spousty sourozenců. Děti se cítí být milovány svými rodiči, kteří se nikdy nerozvádějí. Na osamělého Françoise, jenž se s rodiči nestýká, to udělá silný dojem. Jeho (a nejspíš také Houellebecqova) fantazie není koloniálním sněním o erotickém harému. Blíží se spíše tomu, co psychologové nazývají „rodinnou romancí".

Na univerzitě to už taková idylka není. Po nástupu Muslimského bratrstva k moci je François spolu se všemi ostatními nemuslimskými učiteli poslán s plnou penzí do předčasného důchodu. Ať už je to ze strachu, lhostejnosti či kvůli penězům, fakulta neprotestuje. Nad vstupní bránu Sorbonny je umístěn zlatý půlměsíc, zdi druhdy ponurých univerzitních kanceláří, nyní obnovených za peníze arabských šejků, lemují obrazy nejposvátnější stavby islámu, Ka'by, stojící uprostřed Velké mešity v Mekce. Sorbonna, přemítá François, se vrátila ke svým středověkým kořenům, zpět do časů raně scholastického teologa Petra Abélarda a jeho manželky Heloisy. Nový rektor univerzity, jenž ve funkci vystřídal profesorku genderových studií, se Françoise snaží zlákat zpět nabídkou lepšího místa s trojnásobným platem, pokud by mu nevadilo podstoupit *pro forma* konverzi. François je zdvořilý, nic takového však nemá v úmyslu. Krátce nato, zatímco se jeho osobní krize a temnota prohlubují, se pod záminkou studijních účelů rozhoduje strávit nějaký čas v benediktinském klášteře v jižní Francii, kde svoje poslední roky, poté co opustil zhýralý život v Paříži a konvertoval k mystickému katolicismu, prožil jeho hrdina J. K. Huysmans.

V klášteře však vydrží pouhé dva dny, neboť kázání mu připadají dětinská, sex je tabu a nedovolí mu tam kouřit. Proto zamíří do města Rocamadour v jihozápadní Francii, působivé „pevnosti víry". Ve středověku tam poutníci přicházeli do místní baziliky uctívat sochu Černé Madony. François je sochou fascinován. Aniž by přesně chápal proč, neustále se k ní vrací: *„Cítil jsem, jak se moje osobnost rozpouští… Ocitl jsem se v podivném stavu. Zdálo se, že se Panna vznáší ze svého podstavce a na nebi se zvětšuje. Jezulátko jako by se od ní chystalo odtrhnout. Připadalo mi, že by mu stačilo jenom pozdvihnout pravici a všichni pohané a modláři budou zničeni a klíče ke světu mu budou navráceny."*

Ale když toto vytržení pomine, François zkušenost přisoudí hypoglykemickému šoku a vrací se na hotel povečeřet kachnu a vyspat se do růžova. Druhého dne

se mu již zážitek nepodaří zopakovat. Po půlhodině sezení v kostele mu začne být zima, odchází k autu a vrací se domů. Tam nachází dopis s oznámením, že matka během jeho nepřítomnosti zemřela v osamění a byla pochována v hrobě pro nemajetné.

V tomto rozpoložení François náhodou znovu potkává rektora univerzity, Roberta Redigera, a konečně přijímá jeho pozvání k rozhovoru o své budoucnosti. Rediger je snad nejnápaditější fiktivní postavou, kterou Houellebecq ve svých románech dosud vytvořil – dílem Mefisto, dílem Velký Inkvizitor, dílem prodejce bot (jen se podívejte, jak náramně vám padnou!). Už jeho jméno je autorovým černohumorním vtipem: odkazuje na Roberta Redekera, nešťastného francouzského učitele filozofie, jenž čelil vážně míněným výhrůžkám smrtí, když v roce 2006 v novinách *Le Figaro* uveřejnil článek, v němž islám označil za náboženství nenávisti, násilí a tmářství, a který od té doby žije pod neustálou policejní ochranou. (Netřeba dodávat, že placky „Je suis Robert" si žádní novináři nepřipínali.) Rektor Rediger je jeho pravým opakem: uhlazený pan profesor spisující sofistikované knihy, v nichž obhajuje doktrínu islámu, i krasořečník, který vystoupal po akademickém žebříčku pomocí leštění těch správných klik a kšeftování s vlivem. Právě jeho cynismus nakonec Françoisovi umožní konvertovat k islámu.

Svoji past na Françoise začíná Rediger líčit vlastní zpovědí. Dozvídáme se, že jako student začínal na radikální katolické pravici, ačkoliv čas trávil spíše četbou Nietzscheho než církevních Otců. Světská humanistická Evropa se mu hnusila. V padesátých letech se ze slabosti vůle vzdala svých kolonií a v letech šedesátých vytvořila dekadentní kulturu, která lidem řekla, že mají místo plnění svých povinností, tedy zakládání početných a zbožných rodin, raději sledovat své osobní štěstí jako svobodní jedinci. Reprodukce neschopná Evropa poté otevřela brány rozsáhlé imigraci z muslimských zemí, Arabům a černochům, a proto to dnes na ulicích provinčních francouzských měst vypadá jako na muslimských bazarech.

A tak François nakonec konvertuje, při krátkém a skromném obřadu v pařížské Velké mešitě. Činí tak bez radosti, ale taky beze smutku. Cítí především úlevu – odteď se všechno změní. Dostane svoje manželky a už si nebude muset dělat těžkou hlavu s láskou nebo sexem, konečně bude zahrnut mateřskou péčí. Neobejde se to bez dětí, ty se ale časem také nějak naučí milovat a ony budou přirozeně milovat svého otce. Vzdát se pití, to už pravda bude trošku oříšek, ale aspoň si dosyta zasouloží. Tak proč vlastně ne? Jeho život je vyčerpán, stejně jako život Evropy. Nadešel čas začít nový – jakýkoliv.

Houellebecq si nepochybně přeje, abychom zhroucení moderní Evropy a vzestup Evropy muslimské vnímali jako tragédii. „Znamená to konec něčeho," prohlásil v jednom rozhovoru, „co je, přes všechny chyby, starodávnou civilizací." Činí to však z *Podvolení* islamofobní román? Zobrazuje snad kniha islám jako zlé náboženství?

Houellebecqovi kritici román vnímají jako protimuslimský, neboť předpokládají, že osobní svoboda je nejvyšší lidskou hodnotou – přičemž přesvědčili sami sebe, že islámská tradice s nimi souhlasí. Nesouhlasí, stejně jako Houellebecq. Terčem jeho románu však není islám, ať už si o něm sám autor myslí cokoliv. Kniha slouží jako nástroj k vyjádření nepolevující evropské obavy, že tvrdošíjné prosazování určitého pojetí svobody – svobody od tradice a autority, svobody ke sledování čistě osobních zájmů – musí nevyhnutelně vést ke katastrofě.

Navzdory mimořádným okolnostem, za nichž román *Podvolení* vyšel, a způsobu, jakým s ním naloží francouzská levice (*islamofobie!*) i pravice (*kulturní sebevražda!*), v něm Michel Houellebecq evropským zemím nepředkládá žádný návod, jak by se měly chovat ke svým muslimským občanům nebo reagovat na fundamentalistický teror, ani po zemmourovsku nehrozí pěstí ke zrádcům zodpovědným za francouzskou sebevraždu.

Z angličtiny přeložil Vít Mlejnek.

Mark Lilla (1956) je americký politolog, historik idejí, profesor na Kolumbijské univerzitě v New Yorku. Je pravidelným přispěvatelem *New York Review of Books*, *New Republic* a *New York Times*. Jeho nejznámější knihy jsou *The Reckless Mind: Intellectuals in Politics* a *The Stillborn God: Religion, Politics, and the Modern West*.

Nezkrotitelná planeta vyčerpaných civilizací

Josef Mlejnek jr.

Povaha hlavního konfliktu současnosti se často označuje jako boj s terorismem nebo s islamismem. Tato nálepka, sama o sobě hodně zjednodušující, a tudíž potenciálně matoucí, však implicitně obsahuje i morální hodnocení probíhajícího zápasu, samozřejmě příznivé pro toho, kdo danou nálepku používá. Ale i ona morální dimenze má poněkud složitější, nikoliv jednoznačně černo-bílou strukturu.

> *„Arabskému světu dnes vyčítám především nedostatek morálního svědomí; Západu vyčítám jeho sklon činit ze svého morálního svědomí nástroj nadvlády. To jsou dvě těžká naříčení a pro mne dvojnásob bolestná, avšak nemohu je přejít mlčením v knize, která se hodlá zabývat příčinami nastupující regrese. Ve stanovisku jedněch bychom marně hledali stopy po etických obavách či odkazy na univerzální hodnoty; ve stanovisku druhých jsou tyto obavy a odkazy všudypřítomné, ale využívané selektivně a neustále překrucované pro potřeby dané politiky. Výsledkem je, že Západ nepřestává ztrácet svůj morální kredit a že jeho protivníci žádný nemají,* “[1]

píše francouzský spisovatel a esejista libanonského původu Amin Maalouf v knižní eseji nazvané *Nezkrotitelná planeta*, kde shrnul své úvahy o ústředních problémech dnešní doby.

Francouzský originál vyšel v roce 2009 pod názvem *Le Dérèglement du monde* (titul by se dal doslovněji přeložit jako „Rozklad nebo Narušení světového řádu“), český překlad Kateřiny Vinšové vydalo v loňském roce nakladatelství Garamond. Podtitul knihy zní „Když se naše civilizace vyčerpaly“:

> *„Má kritika míří na odvěkou praxi oněch dvou ‚civilizačních sfér‘; a obávám se, že se dotýká přímo smyslu jejich existence. Základem mé myšlenky totiž je, že tyto dvě ctihodné civilizace dosáhly svých hranic; že už světu přinášejí jen své ničivé křečovité záškuby; že jsou v morálním úpadku stejně jako všechny jednotlivé civilizace, které stále ještě rozdělují lidstvo; a že nadešla chvíle je překonat.* “[2]

V odpovědi na otázku, čím nynější civilizace překonat, je Maalouf mlhavý a vlastně utopický – k tomuto rysu jeho knihy se vrátíme v závěru článku. Nicméně *Nezkrotitelná planeta* přináší velké množství velmi zajímavých a inspirativních postřehů, poskytuje klíč k pochopení celé řady aktuálních problémů současné světové politiky, nahlodává, ba boří zavedená, leč rovněž zavádějící myšlenková schémata. Maalouf je k tomu disponován zvláštním způsobem.

> *„Pokud chceme v našich zemích, městech, čtvrtích i na celé zeměkouli udržet civilní mír, pokud chceme, aby lidská různorodost vedla k harmonickému soužití a ne k napětí vyvolávajícímu násilí, nemůžeme si dovolit znát ‚ty druhé‘ jen zběžně, povrchně, přibližně. Potřebujeme je znát dopodrobna, zblízka, dokonce bych řekl intimně. A to lze jen prostřednictvím jejich kultury. A především jejich literatury. Literatura je soukromím národa. V ní odhaluje své vášně, tužby, frustrace, svou víru, své vidění světa kolem sebe, vnímání sebe a ostatních, včetně nás. Když totiž mluvíme o ‚těch druhých‘, nesmíme zapomínat, že i my, ať jsme kdokoli a kdekoli, jsme pro všechny ostatní také ‚ti druzí‘,* “[3]

píše Amin Maalouf a v citované ukázce nesporně nezapře svou profesi spisovatele.

Narodil se v roce 1949 v libanonském Bejrútu. Po vypuknutí občanské války v Libanonu emigroval v roce 1976 do Francie, kde v roce 1993 získal prestižní Goncourtovu cenu za román *Taniosova skála*. Roku 2011 se stal členem Francouzské akademie. Svá díla – eseje, romány i operní libreta – píše ve francouzštině.

Kromě *Nezkrotitelné planety* vyšel česky ještě jeho román *Baltazarovo putování*. Libanonský křesťan Maalouf má ve velké oblibě osvícenství a je velkým kritikem jakéhokoliv fanatismu. Jeho první kniha, *Křížové výpravy očima Arabů* z roku 1983, přibližuje, jak název napovídá, křížové výpravy očima arabské civilizace. A právě ve schopnosti dívat se pronikavě očima „těch druhých" spočívá asi největší Maaloufova přednost, jistě podmíněná i jeho osudem – že je člověkem dvou či, přesněji řečeno, několika kultur.

> *„Být křesťanem neznamená to samé v adoptivní zemi a v mé původní zemi. Ve Francii je to především intelektuální, etické a ideologické rozhodnutí. V Libanonu to značí sociologickou a kvazietnickou příslušnost. Problémy jsou tedy v každém z těch případů velmi rozdílné,"*

upozornil Maalouf v rozhovoru, který vyšel letos v lednu v příloze Orientace deníku *Lidové noviny*.[4] Svou diagnózu nemocí našeho světa začíná v *Nezkrotitelné planetě* rozborem jeho stavu po pádu komunismu.

Ideologie střídá identita

Ideje či ideologie jako ústřední princip vymezování vystřídala dle Maaloufa identita odvozená zpravidla z náboženství, nacionalismu, příslušnosti k určitému kulturně-politickému okruhu či, přesněji řečeno, z nějakého mixu uvedených faktorů plus některých dalších. Maaloufovi se určitě nestýská po éře studené války, a už vůbec nepláče nad pádem komunismu, namítá ale, že svět se:

> *„z toho všeho vymanil ‚směrem dolů', mám na mysli směrem k menšímu univerzalismu, k menší racionalitě, k menší laickosti; směrem k posílení dědické příslušnosti na úkor nabytých názorů; a tedy směrem k méně časté svobodné diskusi.*
>
> *Dokud trvala ideologická konfrontace mezi přívrženci a protivníky marxismu, byla celá Země jako jeden obrovský amfiteátr. V novinách, na univerzitách, v kancelářích, v továrnách, po kavárnách i doma se ve většině lidských společností vedly nekonečné debaty o kladech nebo záporech toho či onoho ekonomického modelu, o té a té filosofické myšlence, o tom a tom společenském uspořádání. Od doby, kdy byl poražen komunismus, kdy přestal lidstvu poskytovat věrohodnou alternativu, jsou takové výměny názorů bezpředmětné.*
>
> *Proto se snad tolik lidí odvrátilo od svých poražených utopií a našlo útočiště pod bezpečnou střechou některé komunity? Zřejmě můžeme také předpokládat, že politickou a morální porážkou rezolutně ateistického marxismu se znovu dostalo uznání vírám a typům soudržnosti, které chtěl marxismus vymýtit.*
>
> *Fakt je, že po pádu Berlínské zdi jsme se ocitli ve světě, kde je každá příslušnost, především náboženská, vyhrocená; kde soužití různých lidských komunit je proto den ode dne obtížnější a kde je demokracie trvale vydaná napospas stále se vyostřujícímu vnímání identity."*[5]

Triumf Západu jako příčina jeho úpadku

Vítězství Západu ve studené válce, jeho takřkajíc globální triumf, byl zároveň bodem zlomu, od něhož se počíná odvíjet jeho úpadek, který však má velmi komplikovanou a dosti paradoxní povahu:

> *„Je jasné, že Západ dal lidstvu více než jakákoli jiná civilizace. Od dob ‚athénského' zázraku před dvěma a půl tisíci lety a především během posledních šesti století neexistuje oblast vědění, tvorby, výroby nebo společenského*

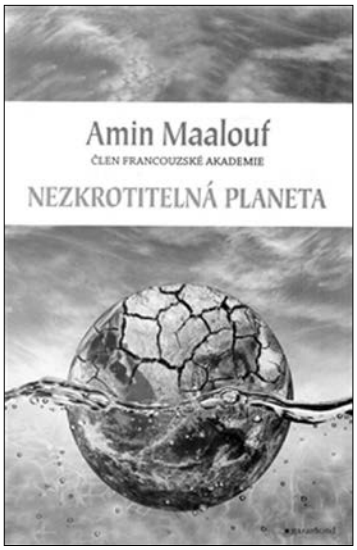

Amin Maalouf: *Nezkrotitelná planeta. Když se naše civilizace vyčerpaly*. Přeložila Kateřina Vinšová, Garamond, Praha 2014, 248 stran.

uspořádání, která by dnes nenesla značku Evropy a její severoamerické prodloužené ruky. V dobrém, a také ve zlém. Západní věda se stala krátce a jasně VĚDOU; západní medicína MEDICÍNOU; západní filosofie FILOSOFIÍ; západní doktríny, ať osvoboditelské, nebo totalitární, žily v různých obměnách i v těch nejvzdálenějších končinách na Zemi. A lidé, kteří bojují proti vlivu Západu, používají především materiální a intelektuální nástroje, jež Západ sám vymyslel a rozšířil po celém světě.

S koncem studené války jako by dominantní postavení západních mocností překonalo další stupeň. Jejich ekonomický, politický a sociální systém předvedl svou převahu a zdálo se, že se rozšíří po celém povrchu zemském. Začínalo se už hovořit o ‚konci dějin', protože nyní se celý svět mírumilovně přetaví do formy vítězného Západu.

Ale historie není hodná a poslušná panna, o níž sní ideologové. A tak triumf západního modelu v ekonomické oblasti vedl paradoxně k oslabení Západu. […]

Asi by bylo dobré začít zde rozlišovat mezi univerzálním, všeobecně rozšířeným Západem jako takovým, který zasáhl duše všech národů na zeměkouli; a Západem specifickým, geografickým, politickým, etnickým, Západem bílých národů Evropy a Severní Ameriky. Právě ten se dnes ocitl ve slepé uličce. Ne proto, že by jeho civilizace byla překonaná nějakou jinou, nýbrž proto, že ostatní národy přijaly tu jeho za svou a připravily ho tak o to, co až dosud tvořilo jeho specifičnost a nadřazenost.

S odstupem času možná zjistíme, že přitažlivost, jakou měl sovětský režim pro země Jihu, paradoxně oddálila úpadek Západu. Dokud Čína, Indie a spousta dalších zemí s řízenou ekonomikou byly v zajetí neúčinného hospodářského modelu, nepředstavovaly pro ekonomickou převahu Západu hrozbu – ovšem domnívaly se, že ji překonají. Musely se od této iluze osvobodit, odhodlaně se vydat dynamickou cestou kapitalismu, a pak teprve mohly doopravdy otřásat trůnem ‚bílého muže'.

A konečně západní národy prožívaly nevědomky zlaté časy v dobách, kdy jako jediné disponovaly účinným ekonomickým systémem. V globálním konkurenčním prostředí, které kolem sebe s vynaložením všech sil vytvořily, budou zřejmě nuceny rozebrat celé nosné konstrukce svého hospodářství – téměř celou průmyslovou výrobu a narůstající část sektoru služeb."[6]

Zmíněná globální kapitalistická konkurence má či v brzké době přinese celou řadu dalších závažných konsekvencí:

„Důležitým důsledkem ekonomického rozmachu velkých asijských zemí je možnost daná stamiliónům lidí konzumovat způsobem, který jim byl dosud odepřen.

Můžeme se usmívat nebo rozhořčovat nad některými výstřelky, ale nikdo nemá právo upírat těmto národům mít to, co už obyvatelé bohatých zemí vlastní dávno – ledničku, pračku, myčku nádobí a další s tím související produkty; rodinný vůz a osobní počítač; teplou vodu, čistou vodu a hojnost potravy; a také lékařskou péči, studium, zábavu, cestování atd.

Dnes nemá nikdo morální právo a zítra nebude nikdo schopen jim toho nedopřát – ani jejich vládci, ani nějaká supervelmoc, ani nikdo další. Leda snad že by se po celé zeměkouli nastolily absurdní krvelačné tyranie, které by tyto národy uvrhly nazpět do bídy a područí, jinak se mi zdá nemožné zabránit jim, aby dělaly to, k čemu jsou celá desetiletí vybízeny: lépe pracovat, více vydělávat, zlepšovat své životní podmínky a konzumovat, konzumovat a konzumovat."[7]

Což však nemusí přinášet jen pozitiva. Globální konzumní společnost totiž může produkovat též hojnost fatálních potíží. Dle Amina Maaloufa:

„Na závratný vzestup středních tříd v Číně, Indii, Rusku, Brazílii a vůbec po celé planetě není svět, tak jak v současnosti funguje, absolutně připravený. Jestliže tři nebo čtyři miliardy lidí začnou zanedlouho konzumovat v přepočtu na hlavu obyvatele tolik, co Evropané nebo Japonci, o Američanech ani nemluvě, je jasné, že nastane velká rozkolísanost ekologická i ekonomická. Nemusím snad ani dodávat, že zde nehovořím o nějaké daleké budoucnosti, nýbrž o budoucnosti bezprostřední, dokonce už o přítomnosti. Tlak na přírodní zdroje – především ropu, sladkou vodu, suroviny, maso, ryby, obilniny atd. – a boj o kontrolu nad výrobními oblastmi, urputná snaha jedněch uchovat si svůj díl přírodního bohatství a urputná snaha druhých získat ten svůj, to jistě stačí vyvolat a živit nespočet krvavých konfliktů."[8]

A též například migrační vlny. Ono globální šíření západních poměrů, zejména ekonomických, však

paradoxně zostřuje rovněž kulturně-civilizační střety. Maalouf se sice nad rostoucí nesmiřitelností nejprve naoko podivuje:

„Dnes, kdy tisíce čínských kádrů získávají vzdělání v Kalifornii a tisíce Kaliforňanů sní o tom usídlit se v Číně? Kdy jezdíme po světě a jen s námahou si vzpomeneme, zda jsme se probudili v Chicagu, Šanghaji, Dubaji, v Bergenu nebo v Kuala Lumpuru? Dnes nám chtějí jen kvůli nějakému občasnému podivnému chování namluvit, že civilizace zůstanou odlišné a že jejich střetávání bude navždy hybnou silou dějin?"

Hned v následujícím odstavci ale připojuje pádné vysvětlení:

„To, že naše civilizace mají potřebu hlasitě vyhlašovat svou specifičnost, je způsobeno právě tím, že se jejich specifičnost vytrácí."[9]

Což mimochodem dokládá panoráma světových velkoměst. Skoro každé charakterizuje zejména les mrakodrapů ze skla a oceli, po americkém vzoru, v nichž sídlí především obchodní a finanční společnosti. Jakákoliv osobitost, daná místní kulturou, z jejich tváře mizí.

Psychologie islamismu

Pro nynější debatu o Západu, islámu a situaci na Blízkém východě jsou pak nesmírně cenné Maaloufovy postřehy o legitimitě a o kolektivní psychologii národů, o velmi propleteném vztahu náboženství, nacionalismu, ekonomiky, prestiže a politiky:

„Západní národy nejsou nuceny hledat v dávných staletích, na co by mohly být hrdé. O svých přínosech v lékařství, matematice nebo astronomii se dočítají v ranních novinách, nemusí se dovolávat současníků Avicenny ani bez ustání připomínat etymologii slov zenit, algebra *nebo* algoritmus. *Jejich poslední vojenské vítězství je z roku 2003 nebo 2001 nebo 1999, není nutné chodit nazpět až k Saladinovi, Hannibalovi nebo Aššurbanipalovi.* […] *Proti tomu máme národy, jejichž přítomnost je tvořena jen neúspěchy, porážkami, frustrací a ponížením, a které tudíž ve své minulosti hledají důvody pro to, aby si mohly i nadále věřit. Arabové se cítí v dnešním světě jako vyhnanci, všude jsou cizí, ve svých vlastech jen o málo méně než v diaspoře. Cítí se poražení, zdiskreditovaní, ponížení. Prohlašují to, vykřikují to, naříkají si na to a neustále si výslovně či mlčky kladou otázku, jak by mohli zvrátit chod dějin.*

Všechny národy Východu zažily za poslední staletí podobné pocity. Všechny se musely někdy poměřovat se Západem, všechny musely nést následky jeho mimořádné energie, jeho obávané ekonomické a vojenské výkonnosti i jeho dobyvačnosti. Všechny ho obdivovaly, bály se ho, nenáviděly ho, bojovaly proti němu s různým úspěchem. […] *Celé moderní dějiny tak velké země, jako je Čína, by se daly vyjádřit jednou ústřední otázkou: Jak reagovat na úžasnou výzvu od bílého muže?"*[10]

Podle Maaloufa lze jak čínský komunismus, tak úsilí o jeho kapitalistickou reformu, které zahájil Teng Siao-pching, do velké míry vysvětlit právě snahou dlouho poníženého národa vyrovnat se mocensky Západu, překonat ho. Čína je nyní ekonomicky i mocensky na vzestupu, a tudíž globálně roste též zájem o její kulturu:

„Od chvíle, kdy nějaký lid získá image *vítěze, začne celý svět se zájmem a apriorní úctou sledovat vše, co tvoří jeho civilizaci."*[11]

Nicméně, jak Maalouf dokazuje, Arabové se v takové situaci nenacházejí. V moderní éře je stíhala jedna porážka za druhou, a zbytek planety je tedy nebere příliš vážně. Arabům nevyšla sázka na nacionalismus ani na socialismus, případné úspěchy byly jen dílčí, nevedly k vytvoření nějaké jednotnější a respektované mocenské entity. I proto se tak intenzivně uchylují k náboženství:

„Islám je posvátné místo pro identitu i pro důstojnost. Přesvědčení o tom, že jen my vyznáváme tu pravou víru, že jsme zaslíbeni lepšímu světu, zatímco západní lidé zbloudili, zmírňuje hanbu a bolest, že na světě vezdejším jsme vyděděnci, prohrávající, věčně poražení. Dnes je to

dokonce jedna z mála oblastí, možná jediná, kde si muslimský lid ještě uchovává pocit, že je požehnaný mezi ostatními národy, že je Stvořitelem ‚vyvolený', a ne zlořečený a zatracovaný."[12]

Z náboženství, jež dali Arabové lidstvu, se tak stává poslední útočiště, kde ještě přežívá jejich sebeúcta:

„Kdyby ho opustili, vzdali by se svého hlavního přínosu ke světovým dějinám, svým způsobem by se vzdali smyslu své existence. Proto se otázka, která stojí před muslimskými společnostmi v tomto bolavém věku, ani tak netýká vztahu mezi náboženstvím a politikou jako spíše vztahu mezi náboženstvím a dějinami, náboženstvím a důstojností. To, jakým způsobem islámské země žijí náboženstvím, odráží historickou slepou uličku, v níž se tyto národy nacházejí."[13]

Tajné služby a džihád

Cesta ze slepé uličky ven bude pochopitelně velmi nesnadná, zvláště když Západ dle Maaloufa svou arogancí, touhou panovat či ekonomicky kořistit a též nepochopením arabsko-muslimského světa, v minulosti i v přítomnosti, její zdivo spíše upevňuje. *Nezkrotitelná planeta* vyšla ve Francii v roce 2009, tedy ještě před expanzí Islámského státu, jenž je všeobecně vnímán jako produkt náboženského fanatismu. Ale aktuálnost Maaloufova důrazu na vzájemnou propletenost náboženství, nacionalismu, hrdosti, ponížení i touhy po moci dokumentují rovněž zprávy o skutečných příčinách jeho vzniku.

Nadmíru zajímavé informace v této souvislosti letos na jaře přinesl německý magazín *Der Spiegel*. U nás o nich informoval server *Novinky.cz*:

„Islámský stát je organizace vybudovaná podle pečlivě vypracovaného plánu bývalého plukovníka tajné služby irácképo exprezidenta Saddáma Husajna. Využívá sice náboženského zápalu svých stoupenců, ale jeho účelem je koncentrace moci v rukou jejího vedení, které nejenže postupuje podle plánu, ale neváhá ani bezskrupulózně rušit či navazovat nová spojenectví. Napsal to německý magazín Der Spiegel*, který měl možnost vidět plány dnes už zesnulého Husajnova důstojníka. ‚Nikdy jsme přesně nevěděli, kdo to proti nám sedí,' popsali magazínu povstalci v severní Sýrii Hadžího Bakra, který přišel o život loni v lednu při přestřelce v Tal Rifaatu, ve vesnici, v níž zřídil koncem roku 2012 svoji základnu."*

Zde je nutné upozornit, že Hadží Bakr byl někdo jiný než Abú Bakr Bagdádí, údajný chalífa Islámského státu, jehož do funkce možná dosadili právě někdejší Saddámovi důstojníci. Podle *Spiegelu* ani ti, jejichž ruce přinesly Bakrovi smrt, netušili, že zabili hlavního stratéga Islámského státu. Došlo jim to až poté, když v domě, který si pronajal, nalezli detailní plány, jak zorganizovat nové hnutí a jak mu získávat přívržence.

Novinky.cz dále uvádějí:

„Pečlivost, s jakou byly plány rozpracovány, nepřekvapí, uváží-li se, že je vypracovával plukovník obávaného bezpečnostního aparátu exprezidenta Husajna. Důvodem bylo odstavení Bakra a jemu podobných americkým správcem Paulem Bremerem po invazi Američanů do Iráku. ‚Byl nacionalista, ale ne islamista,' popsal Bakra jeden irácký novinář. Dodal, že Bakr byl inteligentní a skvělý logistik. Když ale Bremer výnosem v květnu 2003 Husajnovu armádu rozpustil, ocitl se bez práce a zahořkl. Podobně na tom byly tisíce zkušených sunnitských příslušníků bezpečnostních útvarů, kteří se začali organizovat v utajení."

Dle *Spiegelu* si tak Amerika *„stvořila nejzatrpklejšího a nejschopnějšího nepřítele"*.[14]

K Bakrově zahořknutí přispěl i fakt, že se ocitl v internačním táboře Bucca, který ležel v jižní části Iráku a své jméno dostal po newyorském hasiči, jenž zahynul 11. září 2001. Avšak koncentrace odpůrců na jednom místě se Američanům šeredně nevyplatila, neboť ti tak, i kvůli nedostatku dozorců, získali plno času na přemýšlení a prostor, aby se domluvili, co budou dělat po propuštění. Založili Islámský stát, v jehož strukturách působila a dodnes působí právě i řada důstojníků armády nebo tajných služeb Saddáma Husajna. Část z nich už sice zlikvidovaly americké drony, zbylá část ale zůstává naživu a v akci.

Skutečnost, že si s Islámským státem dosud nikdo moc neuměl vojensky poradit, jakož i profesionalita

jeho propagandistických videí, svědčí nepřímo o tom, že za zdánlivě iracionálním běsněním, za krutými „temnotami středověku", stojí velmi inteligentní a naprosto racionální mozek (nebo mozky). Náboženství tento „supermozek" chladnokrevně využívá jako olej, který přilévá do ohně konfliktu. Patrně se při tom inspiroval i výrazem „náboženský zápal". Nicméně náboženství samo o sobě nemusí tvořit primární příčinu vzniku Islámského státu. Jak dokládá i řada jiných, nejen výše citovaných informací o tomto podivném děsivém útvaru, jde pravděpodobně o příčinu spíše paralelní, ne-li rovnou sekundární.

Když utopie nemá alternativu

> *„Buď v tomto století dokážeme vybudovat společnou civilizaci, s níž se bude moci každý ztotožnit, kterou budou spojovat stejné univerzální hodnoty, jež bude vedená mocnou vírou v osud lidstva a obohacená o všechny kulturní rozmanitosti; nebo společně zabředneme do všeobecné brutality.* […] *Nejde totiž jen o to zavést nový způsob ekonomického a finančního fungování, nový systém mezinárodních vztahů ani jen o to napravit nějakou zjevnou rozkolísanost. Jde také o to bezodkladně vymyslet a do mysli lidí vsadit zcela jinou představu politiky, ekonomie, práce, konzumace, vědy, technologie, pokroku, identity, kultury, náboženství, dějin; představu konečně dospělou o tom, co jsme, co jsou ti druzí a jaký je osud planety, jíž společně obýváme. Jedním slovem musíme ‚vynalézt' takovou koncepci světa, která nebude jen moderním převodem našich odvěkých předsudků a která nám umožní zažehnat ohlašující se regresi,* "[15]

apeluje ve své knize Amin Maalouf. Vytyčuje tedy lidstvu obrovský a jen stěží dosažitelný úkol, jenž lze bez potíží označit za utopický. Což si Maalouf dobře uvědomuje, leč namítá, že jinak lidstvo čeká samé neštěstí. A navíc, Maalouf určitě není vyznavačem nějakého povrchního multikulturalismu, byť by citovaná pasáž mohla k takové interpretaci svádět. Na to je jeho obeznámenost se západní i arabskou kulturou příliš hluboká.

Za pozornost pak jistě stojí skutečnost, že dle Maaloufa spočívá dějinná odpovědnost za provedení potřebných změn především na bedrech (jím tolik kritizovaného) Západu, více integrované Evropské unie a zejména pak Spojených států amerických:

> *„Svět potřebuje Ameriku více než kdy jindy, avšak Ameriku usmířenou s ním i se sebou, Ameriku sehrávající svou planetární úlohu s respektem k druhým i ke svým vlastním hodnotám – plně, spravedlivě a velkoryse. Dokonce bych řekl s elegancí a půvabem.* "[16]

Což sice opět vyznívá utopicky a nereálně, nicméně neštěstí naší doby spočívá v tom, že v předchozích odstavcích nastíněná utopie vlastně nemá alternativu. Respektive alternativou je válka, krvavý střet, ne nutně střet civilizací ve smyslu Samuela Huntingtona, avšak různých mocenských center a subjektů, státních i nestátních, nesporně ano.

Poznámky:

[1] Maalouf, Amin: *Nezkrotitelná planeta*. Garamond, Praha 2014, s. 26–27.
[2] Tamtéž, s. 26.
[3] Tamtéž, s. 162.
[4] Brož, Josef: Demokracie se nachází v nevědomí. *Lidové noviny*, Orientace, 17. 1. 2015, s. 24.
[5] Maalouf: *Nezkrotitelná planeta*, s. 20–21.
[6] Tamtéž, s. 30 a 33–34.
[7] Tamtéž, s. 34–35.
[8] Tamtéž, s. 35.
[9] Tamtéž, s. 213.
[10] Tamtéž, s. 196–197.
[11] Tamtéž, s. 198.
[12] Tamtéž, s. 199.
[13] Tamtéž.
[14] „Důsledně a pragmaticky. Islámský stát funguje podle plánu Husajnova důstojníka" [online]. *Novinky.cz*, 21. 4. 2015, [cit. 2015-10-31]. Dostupný z www <http://www.novinky.cz/zahranicni/blizky-a-stredni-vychod/367523-dusledne-a-pragmaticky--islamsky-stat-funguje-podle-planu-husajnova-dustojnika.html>.
[15] Maalouf: *Nezkrotitelná planeta*, s. 26 a 245.
[16] Tamtéž, s. 244.

Josef Mlejnek jr., politolog a novinář. Zaměřuje se na demokratickou transformaci ve střední a východní Evropě.

„Polsko je nejstředoevropštější ze středoevropských zemí“

Rozhovor s Maciejem Szymanowským o vyhraných volbách, střední Evropě, Evropské unii a islámské hrozbě

Maciej Szymanowski (1966) je univerzitní pedagog, novinář, diplomat, zabývá se problematikou střední Evropy. Do roku 1989 publikoval v samizdatových titulech a v krakovském katolickém týdeníku *Tygodnik Powszechny*. V letech 1992–1999 působil jako redaktor českého týdeníku *Respekt*. Od roku 2000 byl zaměstnán na polském Ministerstvu zahraničních věcí, kde postupně zastával funkci experta pro záležitosti střední Evropy, ředitele Polského institutu v Budapešti (2001–2006), ředitele Polského institutu v Praze (2006–2010), koordinátora v sekretariátu ministra (2010–2012). V současnosti přednáší dějiny na Katolické univerzitě v Budapešti. Spoluautor publikace *Słownik biograficzny Europy Środkowo-Wschodniej XX wieku* (*Biografický slovník střední a východní Evropy*, 2004), autor knihy: *Wartości narodowe w komunistycznej propagandzie Czechosłowacji, Polski i Węgier w prasie lat 1949–1953* (*Národní hodnoty v komunistické propagandě Československa, Polska a Maďarska v tisku v letech 1949–1953*, 2010) a více než 400 článků věnovaných tematice střední Evropy. V nakladatelství CDK právě vychází výběr jeho esejů s názvem *Na východ od Západu, na západ od Východu: Středoevropské reflexe 1989–2015.*

Pane doktore, hovoříme spolu krátce po vyhlášení výsledků voleb do polského Sejmu, ve kterých konzervativní strana Právo a spravedlnost získala bezprecedentní absolutní většinu křesel (235 ze 460), zatímco dosud vládnoucí liberálové z Občanské platformy pouze 138. Další výraznou zprávou z Varšavy je, že do parlamentu letos vůbec nepronikla (dlouhodobě slabá) postkomunistická levice. Jak se díváte na volební kampaň a na atmosféru v Polsku?

Pro kampaň Občanské platformy (PO), která v Polsku osm let vládla, byl příznačný překvapivý zmatek, vyvolaný jednak nervozitou z prohraných prezidentských voleb (Bronisław Komorowski původně působil jako jasný favorit), jednak tím, že současně s bojem o parlamentní posty probíhaly po odjezdu Donalda Tuska do Bruselu mocenské potyčky uvnitř samotné PO. Takže v předvolebních rošádách si pozice jedniček na volebních seznamech oproti posledním volbám (2011) obhájilo v 41 okruzích pouhých 8 poslanců. Například Rafala Grupinského, šéfa parlamentního klubu PO, nahradil olympijský mistr v hodu kladivem Szymon Ziółkowski, který nemá žádné politické zkušenosti. Grzegorz Schetyna, dosavadní ministr zahraničí, vnímaný před nadcházejícími vnitrostranickými volbami jako potenciálně nejsilnější soupeř bývalé premiérky Ewy Kopaczové v boji o předsednické křeslo, sice nakonec dostal přidělené první místo, ale ne ve Vratislavi, odkud pochází a kde vždy kandidoval, ale v jednom ze středopolských okruhů. Kromě toho, že Kopaczová vsadila na nové, ale málo známé tváře bez větší podpory v samotné straně, prosadila také několik dalších překvapivých kandidatur. Například bývalého vicepremiéra a ministra vnitra ve vládě Práva a spravedlnosti (PiS, 2005–2007) Ludwika Dorna anebo jiného bývalého vicepremiéra, Romana Giertycha, který ve vládě PiS reprezentoval radikálně pravicovou Ligu polských rodin (LPR). Současně se ovšem PO nevzdala tvrdých útoků na PiS coby stranu, která má prý antidemokratické a populistické tendence, což však v takto vyhrocených formulacích před volbami v podstatě „nespolkly“ ani provládní kruhy.

Strana PiS vedla ve srovnání s PO překvapivě klidnou, místy přímo nudnou kampaň. Soustředila se na vykazování toho, které ze slibů koalice PO-Polská lidová strana (PSL) se za osm let její vlády nedočkaly naplnění, a prezentovala vlastní návrhy konkrétních

zákonů. Z těch se zdá být nejdůležitější zákon o opětném snížení důchodového věku, který se od roku 2013 postupně zvyšuje z původních 65 let v případě mužů a 60 let v případě žen k jednotnému prahu 67 let. V kampani PiS se také projevila jeho převaha v nových médiích a na internetu, která souvisí s vyšší popularitou strany mezi mladými.

V poslední fázi kampaně ještě zapůsobil nový prvek – otázka kvót a přístupu k imigrantům. Vláda tu dlouho neměla jasný názor, přesněji řečeno názor několikrát změnila, až nakonec přistoupila na unijní příděl, a současně – pod nátlakem prezidenta Dudy – podpořila spolu s ostatními visegrádskými zeměmi ochranu jižních hranic Maďarska.

Menší strany zůstaly během kampaně v pozadí PiS a PO a její průběh výrazněji neovlivnily. Výjimkou bylo snad jmenování výřečné a sympaticky působící Barbary Nowacké, která se postavila do čela koalice postkomunistického Svazu demokratické levice (SLD) a menších neolevicových uskupení. Nastala tak unikátní situace, kdy se o premiérské křeslo ucházely hned tři ženy naráz.

A jak byste popsal aktuální atmosféru v Polsku? Nedávno (Kontexty 2015/5) *jste předpovídal, že parlamentní – stejně jako předtím prezidentské – volby nejspíš prokážou, že „Poláci vnímají současnou kondici své země jako nedostatečnou". Můžete to rozvést?*

Došlo k politickému přelomu. K moci se dostala nejen jiná politická strana, ale také nová ideová formace. Změnou prošla celá společnost, která nejprve v květnu v obou kolech prezidentských voleb výraznou většinou zvolila představitele nejsilnější, a vlastně dosud jediné otevřeně opoziční strany, a pak v parlamentních volbách hlasovala pro kandidáty PiS. Přitom je důležité vědět, že v Polsku platí ve volbách do dolní komory poměrný systém, podobně jako v Česku, a je tudíž prakticky nemožné, aby jedna strana získala přes 50 procent mandátů. Přesto k tomu při těchto volbách – poprvé od roku 1989 – došlo. Což také svědčí o rozpoložení polské společnosti.

Osobně jsem měl v posledních letech pocit, že Poláci jsou otupělí, nereagují na evidentní zlo, nelámou si hlavu osudem Polska. S tím je konec, zmizelo to. Něco se změnilo. Rusko-ukrajinská válka a současně úplná eliminace Polska z jednání, která se o ní vedou v EU a v NATO, pak migrační krize a současně naprostá rozhodovací a politická slabost „našeho člověka v Bruselu", tedy Tuska i jeho politické mentorky Merkelové – to všechno působilo jako výměna zrcadla, v němž se Poláci dosud zhlíželi. Mnozí najednou s údivem zjistili, že vláda soustřeďuje svou energii na útoky proti domácím politickým soupeřům, angažuje se v tvorbě zákonů usnadňujících změnu pohlaví, a Rusové zatím na polských hranicích instalují rakety Iskander s jadernými hlavicemi. Kvůli nedostatku pracovních míst utekly tři miliony Poláků a další dva miliony jsou dodnes nezaměstnané, a Brusel se – s tichým souhlasem varšavské vlády – bez skrupulí snaží změnit národnostní složení Polska.

Voliči tedy výrazně projevili nespokojenost s politikou vlády, která byla nezřídka označována jako vyprázdněná nebo nevěrohodná. Byla Občanská platforma prostě vyčerpaná dlouhým vládnutím, nebo udělala konkrétní chyby? Co považujete za nejdůležitější?

Když PO v roce 2005 začínala svou velkou kariéru, všichni její kandidáti do parlamentu jeli na duchovní cvičení ke kardinálu Divišovi, někdejšímu tajemníkovi papeže Jana Pavla II., a Donald Tusk po 20 letech civilního manželství uzavřel církevní sňatek. Deset let poté Tusk opakovaně prohlašuje, že „si nebudeme klekat před žádným farářem", Kopaczová prosazuje v parlamentu genderové zákony a ve městech, kde na radnici vládne PO, se chlapci v rámci výchovy k toleranci musejí převlékat za holčičky a naopak. PO ovšem začínala nejen jako ideově konzervativní, ale také jako hospodářsky liberální strana. Slibovala snížení daní, zlepšení právního prostředí pro malé a střední podnikatele, snížení nákladů na státní administrativu. Ve skutečnosti s výjimkou CIT (daň z příjmu právnických osob) zvýšila všechny daně včetně DPH, počet zaměstnanců na ministerstvech stoupl o 10–20 procent, v prezidentské kanceláři dokonce o 40 procent. Téměř na dvojnásobek stoupl počet inspekcí, které mají právo kontrolovat podnikatele. Vlastníte benzinovou pumpu? Máte jich na krku 19 ročně…

Nahrávky rozhovorů z luxusních restaurací, které loni zveřejnil tisk, navíc ukázaly přetvářku čelných politiků PO. Při konzumaci vybraných lahůdek zapíjených vínem za 100–200 eur se zmínění politici častovali informacemi o politických intrikách, o Polácích se vyjadřovali jako „o černoších" (ministr zahraničí

Sikorski), kteří snesou mafijní mechanismy v hornictví (vicepremiérka Bienkowska) a naivně věří Nejvyššímu kontrolnímu úřadu (šéf polského NKÚ Kwiatkowski).

Na popularitě PO tedy určitě nepřidaly ani projevy mocenské arogance, její radikální obrat vlevo, ani hospodářská nedůslednost.

Pokud se ale podíváme na ekonomické statistiky, daří se zemi více než dobře. Poláci vnímají citlivě nezaměstnanost, vývoj průměrné mzdy a regionální rozdíly, celkově lze ale Polsko označit za stát, který se v Evropě nejlépe vypořádal s ekonomickou krizí. To nestačilo?

Během posledních osmi let, kdy PO vládla, kumulovaný růst HDP skutečně vzrostl o téměř třicet procent, což je asi nejvyšší ukazatel v EU. Ale státní dluh stoupl za stejnou dobu o sto procent. Během světové finanční krize se Polska skutečně nedotkla recese, podíl vládnoucí PO na tom byl ovšem – paradoxně – minimální. Pomohlo hlavně snížení daní, které v roce 2007 prosadila vláda PiS, což zvýšilo vnitřní poptávku právě ve chvíli, kdy v důsledku světové finanční krize klesla zahraniční obchodní výměna. Pomohla také skutečnost, že polská ekonomika stojí především na malých rodinných firmách, které z principu rychle a pružně reagují na změnu prostředí. PO zde přispěla jenom rychlou dvanáctiprocentní devalvací zlotého a keynesiánským zvýšením státních výdajů. Jak jsem už ale zmínil, cena tohoto manévru byla nakonec velmi vysoká. Celková obsluha státního zadlužení (ne samo splácení dluhu) bude příští rok činit 50 miliard zlotých, což je zhruba 12 miliard eur.

Pokud jde o reálné mzdy, ty ve skutečnosti rostly rychle. Statisticky o 2–4 procenta ročně. Netýkalo se to ovšem všech profesních skupin – například učitelé dostávali během prvních pěti let vlády PO každý rok přidáno o více než 10 procent. Jak přiznal sám premiér Tusk, jeho maminka byla učitelkou, a sám dobře ví, jak špatně učitelé dříve vydělávali. Na Tuskově vládě získali hodně také zdravotníci. To všechno ovšem znamená, že rozhodující roli při volbách neměly platy, ale dříve zmíněné faktory – arogance moci, obrat vlády vlevo.

Čím si vysvětlujete fakt, že do parlamentu nakonec nepronikli postkomunisté?

Právě zmíněným zvratem PO doleva. Už při volbách v roce 2007 bylo vidět, že tradiční postkomunistické

Maciej Szymanowski. Foto Zofia Szymanowska.

tvrze jako severozápadní Polsko a Varšava – kde do roku 1989 průměrný občan, pokud nebyl policistou, vojákem nebo příslušníkem státní bezpečnosti, nedostával povolení k pobytu – hlasovaly hlavně pro PO. Ránu z milosti dalo postkomunistům PiS, které šlo do voleb s konkrétním sociálním balíčkem, včetně snížení daně z příjmů pro nejchudší a 500 zlotých příspěvku na dítě, který souvisí s katastrofální demografickou situací. Pokud jde o porodnost, Polsko je dnes na jednom z posledních míst na světě. Jestliže Polky rodí děti, tak většinou v emigraci, kde se loni mimochodem narodil každý pátý nový Polák. Levice ani PO tento problém nevnímala. Možnost „otcovské dovolené", kterou PO před několika lety zavedla, na věci v podstatě skoro nic nemění. Rodičovský příspěvek totiž dosud v Polsku činil v přepočtu maximálně 25 eur měsíčně, přitom porod dítěte se pro ženu často váže se ztrátou zaměstnání.

V Polsku existují nejen rozdíly mezi regiony, ale i zásadní konflikt mezi konzervativci a liberály a jejich výklady moderní historie a politického společenství. PiS se však očividně podařilo vytvořit komplexní program a oslovit různé společenské skupiny. Na čem stojí jeho úspěch?

Možná to bude znít divně, ale největší předností PiS zřejmě byla neměnnost zastávaných názorů. Dlouho to byl handicap, který vedl k volebním porážkám. Až za situace, kdy propukla krize vztahů s naším nejsilnějším

přímým sousedem na východě – s Ruskem, kdy mullové z Blízkého východu vyhlásili *hidžru* – „osídlování nové vlasti“, kdy se Brusel stále více kloní k levičácké kultuře, či spíše antikultuře, a PO se rozhodla na to nereagovat, anebo to přímo akceptovala, začal postoj a program PiS působit stále více jako vlastní, normální, ba přímo žádaný. Není to náhoda, že PiS vyhrálo parlamentní volby ve všech věkových a profesních skupinách (pouze s výjimkou „ředitelů a vedoucích kádrů“, u nichž zvítězila PO). Vyhrálo ve čtrnácti z šestnácti vojvodství, protože slibovalo aktivnější politiku státu – doma i v zahraničí. V kontrastu ke sloganům vlády PO o nejlepší situaci Polska za posledních 300, ba dokonce 1 000 let (copyright ministr Sikorski) odmítlo PiS „nepolitickou politiku“, která byla pro PO a její spojence stále příznačnější. Heslo Platformy „nepolitizujeme, ale stavíme silnice a stadiony“ začalo v současné geopolitické situaci Polska a regionu působit dosti neseriózně.

Ani trochu nepochybuji, že příliv muslimů do samého srdce Evropy, kterého jsme dnes svědky – největší od dob Sulejmana I. –, je nejdůležitější událostí dějin střední Evropy od pádu komunismu v roce 1989. Tím spíše, že všechno se děje za situace, kdy bruselské trio Juncker-Schulz-Tusk zřejmě absolutně nekontroluje politiku největšího unijního státu, tedy Německa, které poté, co svou politikou *herzlich wilkommen* a odstoupením od nutnosti zadržování a registrace imigrantů na vnějších hranicích schengenského prostoru narušilo smluvní režim, slíbilo nedávno Turkům bezvízový styk – opět bez konzultací.

Když mluvíme o imigrantech – jak silně se současná uprchlická krize promítla do voleb? Některé komentáře hovoří o tom, že voliči dosavadní premiérku Ewu Kopaczovou ve volbách potrestali za souhlas s evropskými kvótami. Je to přehnaná úvaha?

Krize skutečně pomohla PiS k získání absolutní většiny. Bez ní by volby vyhrálo, ale zřejmě by k sestavení vlády potřebovalo koaličního partnera. Po pravdě řečeno, není docela jasné, proč jsme se posledních osm let silně bránili repatriaci Poláků deportovaných do zemí bývalého Sovětského svazu. Najednou jsme zjistili, že stát sice nemá prostředky na organizaci příjezdu 100–200 Poláků ročně, může však během jediného roku přijmout 2–12 tisíc imigrantů (premiérka Kopaczová uváděla různé údaje o kvótě, kterou odsouhlasila) z jiného kulturního okruhu, kteří ani neumějí polsky. Navíc – což také nechápu – vláda prohlásila, že křesťané, kteří jsou dnes na Blízkém východě nejvíce pronásledováni, nebudou nijak upřednostňováni. Hřebíkem do rakve PO pak byla kampaň provládních médií, která začala tvrdit, že vlastně všechno není ani tak starost vlády, ale katolické církve. Ta by ve jménu ekumenismu a lásky k bližnímu měla v každé farnosti přijmout alespoň jednu muslimskou rodinu.

Všechno se dělo v době, kdy křesťanští uprchlíci, kteří se k nám dostali ze Sýrie, výrazně upozorňovali na nebezpečí, že migranti zavlečou do Evropy džihád.

PiS v poslední době zvolilo strategii kandidatury nových tváří (prezident Andrzej Duda, nynější kandidátka na premiérku Beata Szydlová), zatímco šéf strany Jaroslaw Kaczyński zůstává alespoň oficiálně v pozadí, ačkoli je to velmi silná osobnost. Není zde prostor pro střety?

Ano, je. Tím spíš, že podle polské ústavy spočívá výkonná moc částečně v rukou prezidenta, částečně ji spravuje premiér. V této dělbě je premiér silnější, takže osoba, která vedla volební kampaň prezidenta a byla mu podřízená, bude teď mnohem vlivnější než on. Navíc se Jarosław Kaczyński – tak jak slíbil – skutečně formálně drží stranou mocenských struktur. I když nikdo nepochybuje, že je hlavním intelektuálním a politickým motorem jak prezidentského, tak vládního úřadu. Osobně si myslím, že je jen otázkou času, kdy to mezi třemi vrcholy tohoto trojúhelníku začne jiskřit. Na druhé straně – jak ukazuje maďarský příklad, kde funkci prezidenta, premiéra a šéfa parlamentu plní bývalí spolubydlící z jedné studentské koleje – se i takové situace dají zvládat, pokud mluvíme o lidech ideově konzistentních a uvažujících státnicky. Duda, Kaczyński a Szydlová bezpochyby takové osobnosti jsou.

A změnil se nějak Jarosław Kaczyński od dob, kdy vedl vládu?

Zestárnul, podobně jako já (úsměv). Je to nepochybně skvělý politik, který nejprve – proti vůli například Adama Michnika a jeho tábora – prosadil prezidenturu Lecha Wałęsy a pak svého bratra Lecha, který tak tragicky zahynul při dodnes nevyjasněné letecké katastrofě u Smolenska v roce 2010 (černé skříňky a vrak letadla jsou

dodnes v rukou Ruska a šéfová ruské vyšetřovací komise Anodina emigrovala po polských volbách na Západ).

To, že Kaczyński zůstal v pozadí a podpořil kandidatury jiných na nejvyšší státní úřady, svědčí o jeho velkém formátu, a samozřejmě také o nadprůměrné politické intuici. Nepochybně je jedním z nejlepších polských politiků několika posledních desetiletí. A že jako každá výjimečná osobnost v dějinách má také dost lidských neřestí, to už je úplně jiná věc.

Polsko má novou hlavu státu teprve čtvrt roku, takže na detailní hodnocení je samozřejmě brzo, ale přesto – jaký je Andrzej Duda prezident?

Hodně lidí říká, že je umělý, „teflonový", tak trochu dítě dnešní demokracie, kde je často důležitější to, jak kdo mluví a jak vypadá, než kdo mluví a co říká. Nesouhlasím s tím. Duda je právníkem s dobrým vzděláním, absolventem nejstarší a dodnes nejlepší polské univerzity. Pochází z vlastenecké rodiny, jeho tchán – Julian Kornhauser – je jedním z nejvýznamnějších polských básníků. Andrzej Duda mluví z hlavy, byť jde třeba o hodinový projev, zná jazyky a coby bývalý europoslanec je ostřílený ve světě, také v tom unijním. A co je asi nejdůležitější, zachovává si zdravý odstup, pokud jde o vlastní osobu, dokáže i na veřejnosti použít sebeironii a zasmát se – má smysl pro humor podle nejlepší krakovské a vlastně také české tradice.

Pokud vezmeme v potaz vítězství jeho mateřské strany PiS v parlamentních volbách, má Duda všechny předpoklady k užitečné a pro Polsko, region i Unii úspěšné prezidentuře. Nebyla zřejmě náhoda, že už při první cestě „za velkou vodu", do USA na shromáždění OSN, usedl při večeři k jednomu stolu nejen se šéfem zmíněné organizace, ale také s prezidentem Obamou a… prezidentem Putinem.

Pokud jde o zahraniční politiku, vítězství PiS nejspíše posílí opozici proti evropskému federalismu. PiS má blíž k britským konzervativcům než k politice Angely Merkelové a bude patrně zastávat více realistickou pozici než PO, na druhou stranu ale bude chtít zachovat výhody, jako je volný pohyb osob. Očekáváte urychlení evropské reformy, nebo spíše drobné změny?

Tady musíme vystoupit trochu nad rámec Evropské unie. Máme dnes tři velké geopolitické projekty: zónu volného obchodu EU-USA, pak projekt Merkelová-Putin, tedy zónu volného obchodu od Lisabonu po Vladivostok, a také novou hedvábnou stezku, tedy spojení jihovýchodní Asie s Evropou, k němuž se z iniciativy Číny dosud přidalo 40 států, které mimo jiné stavějí nové námořní přístavy – v Pákistánu nebo Řecku – a položily 11 tisíc kilometrů železnice. Ovšem, jde o obrovské projekty – 40 miliard dolarů letos, 60 dalších v příštím roce –, ale všimněte si, že jedinou oblastí světa, kterou všechny protínají, je střední Evropa. Zdá se, že neuralgickým bodem světa jsme nebyli jen za první nebo druhé světové války. Byl by to snad i příjemný pocit, nebýt skutečnosti, že to pro naše země už dnes znamená obrovské turbulence vnitřní i zahraniční politiky, spojené s obranou strategických zájmů vůči silným tohoto světa. Především bychom tedy měli v nejbližších letech maximálně upevnit středoevropskou spolupráci, nedat se chytit do pasti politiky „rozděl a panuj", kterou tu mohou o své sféry vlivu vést mocnosti.

Z tohoto hlediska se mi zdá méně důležité to, co se děje uvnitř samotné Unie. Alespoň bych doporučoval, abychom my, občané střední Evropy, vnímali okolní realitu z této perspektivy. Určitě se však musíme snažit přestat být „novými", méně důležitými členy EU. Příští rok se ve Varšavě pořádá summit NATO, na němž naše země – doufám – změní svůj statut nerovnoprávného člena Aliance, který například nemůže mít na svém území rozmístěné stálé základny (jak jsme se s údivem dozvěděli, když vypukla rusko-ukrajinská válka). Summit má pracovní název Newport Plus, v návaznosti na loňský summit v Newportu, na němž padlo „historické rozhodnutí", že NATO vyjde vstříc našim požadavkům a otevře u nás základnu. Jenomže umístěnou ve Štětíně, až na německo-polské hranici – to není vtip, alespoň ne můj –, místo na hranici s Ruskou federací. Štětínská základna by navíc neměla disponovat výzbrojí, ba ani vojáky. Nejdůležitější v ní totiž v podstatě budou štábní důstojníci s krátkou zbraní u boku, v počtu kolem tisíce.

Polsko ústy nového prezidenta, a brzy zřejmě také nové vlády, proti tomuto řešení intenzivně protestuje. Proto ten nápad s Newport Plus. Možná by na sebe Praha nebo Budapešť mohly vzít organizaci jiného summitu – jakéhosi Visegrádu Plus, který by alespoň otevřel cestu k přehodnocení naší pozice v EU?

Aktuální změny v mezinárodním systému tedy vnímáte jako příležitost pro společný postup střední Evropy. Zahraničněpolitická pozice některých středoevropských zemí je však o poznání méně konzistentní než ta polská…
Spíš bych řekl, že v duchu té rozmanitosti, která je pro střední Evropu tak příznačná (jenom tady můžete sednout do auta, a po dvou třech hodinách jízdy překročíte hranice vlastní země, kolem vás je jiný jazyk, kuchyně a tak dále), používá každá středoevropská země jiné, sobě vlastní nástroje zahraniční politiky. Už léta například s obdivem pozoruji dualismus české diplomacie, kdy ministerstvo zahraničních věcí ve vztahu k Bruselu a k Moskvě akcentuje různé věci jinak, „hraje na dvou klavírech", což zemi většinou přináší prospěch. Vždyť v životě i v politice, zvlášť v té zahraniční, se čisté a jednoznačné situace vyskytují málokdy. Maďarská diplomacie zase stojí na rozšiřujících se kruzích – od nejbližších sousedů přes Evropskou unii až po Dálný východ, odkud ten neindoevropský národ pochází.

To všechno ovšem neznamená, že máme jiné cíle. Zachování nezávislosti a suverenity, přežití národa, ekonomická bezpečnost, včetně té energetické, byly, jsou a budou prioritou všech středoevropských zemí. A jsou to priority s každodenní aktualizací, čímž se lišíme od západní Evropy. Shodou okolností totiž žijeme mezi dvěma velmocemi: Ruskem a Německem, „křídelními mocnostmi", jak říkají Němci.

Jaké scénáře regionální politiky se tedy Polsku nabízejí po utlumení politiky Východního partnerství? Lze očekávat snahu o větší spolupráci střední Evropy s Polskem v roli centra? Společná témata by se našla (otázka migrace), ale existují zde i výrazné štěpicí linie (vztah k Rusku).
Není náhoda, že Švédsko, vedle Česka a Polska jeden ze tří iniciátorů Východního partnerství, od projektu už před třemi lety odstoupilo. Během předsednictví v Radě EU v roce 2011 Polsko odtroubilo Východní partnerství coby svůj největší úspěch, ačkoliv iniciativa byla kvůli nepřízni Německa už tehdy neživým organismem, který vznikl jako alternativa k unijnímu členství zainteresovaných zemí, a ne jako cesta k němu.

Pokud jde o politiku vůči Rusku, nejsou mezi námi patrné výrazné dělicí čáry. Situace ve střední Evropě se totiž – řekněme, že jako obvykle – dynamicky mění, a náhlou evolucí prochází také samo Rusko. Co tím chci říct? Celkem nedávno jste určitě slyšel o velkých maďarsko-ruských smlouvách, například na dostavbu jaderné elektrárny v Paksi nebo na obnovu nejdelší, třetí trasy budapešťského metra. Shodou okolností tou trasou metra dost často jezdím, a když pracuju v Maďarsku, čtu tamní denní tisk, jednou za čas mám také možnost promluvit s nějakým vyšším úředníkem nebo politikem. Ani o Paksi, ani o metru z nikoho nedostanu ani slovo. Nikdo neví o žádných faktických krocích, a lidé se přímo diví, že na něco takového ještě čekám a pořád se vyptávám.

Máte ovšem pravdu, že Rusko je důležitý faktor, ke kterému se všichni, nejenom středoevropské země, vztahují. Vůbec teď nemyslím na okupaci Krymu a na ruskou podporu separatistů na Ukrajině. Dnešní vojenská angažovanost Ruska na straně syrských křesťanů, neúprosné užití silných smrtonosných zbraní proti muslimům en bloc – nejen proti fundamentalistům –, to otevírá novou kapitolu, přinejmenším v ruských dějinách. I za situace, kdy jde možná jen o návrat k byzantské tradici, ke třetímu Římu, které v ruském znaku symbolizuje dvouhlavý orel, ba i tehdy, kdy v čele této politiky stojí plukovník nejkrvavější politické policie v dějinách, jakou byla KGB.

Zkrátka, nezávisle na tom, jak se k Rusku staví Praha nebo Bukurešť, mluvíme v předminulém čase. Právě kvůli Rusku, jehož politika a jednání se vyvíjejí čím dál překotněji. Ať se nám to líbí nebo nelíbí.

Dlouholetý polský politik Jan Rokita před časem (Týdeník Echo 2015/1) *vyslovil myšlenku, že Polsko představuje duchovní koncept, nikoli jen konkrétní místo (a proto si jej mohou „vzít s sebou" i lidé odcházející za prací do zahraničí). Souhlasil byste s takovým pojetím? Nebo existuje víc verzí tohoto duchovního konceptu?*
V polské hymně už staletí zpíváme: „Ještě Polsko nezhynulo, vždyť my ještě žijem." Téměř polovina naší vlastenecké literatury doby romantismu, ale také díla ze začátku 20. století mluví o tom, že Polsko má člověk v srdci, a důkazem je to, že srdce bije. Jde samozřejmě o pozůstatek traumatu, které muselo nastat v okamžiku, kdy koncem 18. století v důsledku současné expanze tří mocných císařství – ruského, rakouského a pruského – zmizela z mapy Polsko-litevská unie, po věky největší stát Evropy. Polština, kterou dnes používáme, je jazykem, který Adam Mickiewicz a další romantičtí básníci vymysleli a propagovali v 19. století, tedy

v době, kdy Polsko formálně neexistovalo. Nejpočetnější partyzánské antifašistické hnutí druhé světové války – Zemská armáda – také existovalo v Polsku. Jenom v samotné Varšavě zahynulo za poslední války více lidí – kolem 700 tisíc – než Američanů a Britů dohromady… Kvůli těžkému 19. a 20. století je polská diaspora – po židovské a italské – nejpočetnější na světě. Druhým městem po Varšavě, ve kterém žije nejvíce Poláků, je koneckonců Chicago, Polákem je každý desátý občan Irska. Našly by se i další příklady, ale podstatné je, že v Polsku nás ve skutečnosti žije jenom dvakrát víc než těch, kteří se v zahraničí hlásí k polské národnosti.

PiS získalo dostatečný mandát pro vytvoření jednobarevné vlády. Má navíc úřad prezidenta a očekávají se další personální změny, například v centrální bance. Tak silná pozice sice umožňuje efektivní vládnutí, ale přináší i potenciální rizika, jako je prohlubování společenského konfliktu. Je podle vás Polsko na takovou dominanci jedné strany připraveno?

Když dovolíte, odpovím na otázku otázkou. Znáte Rubikovu kostku? Možná nejlépe symbolizuje to, čím střední Evropa ve skutečnosti je. A Polsko není nic míň a nic víc než nejstředoevropštější ze středoevropských zemí. Prolíná se tu naprosto živě všechno: touha po velikosti i boj o přežití národa, tvoření a ničení, pozitivismus a romantismus, stud i hrdost spojené s vlastním jednáním i chováním spoluobčanů, urážlivost, pokud přijde kritika, i skvělý odstup vůči sobě samému. Nepochybuji, že v mnoha oblastech čekají polskou vládu i nás coby národ porážky. Nepochybuji také, že ať se děje co se děje, „zvládneme to“ – jak zní heslo naší nové premiérky Beaty Szydlové.

Osobně se však nejvíc těším na návrat Polska do střední Evropy. V otázce ohledně regionálních rozdílů v Polsku jste správně zaznamenal, že zkrátka existují. Tak třeba ve Varšavě a okolním východopolském regionu jsou události vnímány na ose západ–východ, Berlín–Moskva. Když tedy ve Varšavě známým říkám, že jedu do Prahy, často mi pořád ještě přejí šťastnou cestu do Československa. Úplně jiná situace je na jihu Polska, v Krakově, v Malopolsku, ve Slezsku. Nejenže tam dávno vědí, že Československo už přes dvacet let neexistuje, ale na víkendy jezdí na jih, ve svých restauracích vidí na jídelním lístku slovenskou kyselačku, maďarské Gundelovy palačinky i české pivo. Shodou okolností pochází nový polský prezident Duda z Krakova, nová polská premiérka z Malopolska, nový předseda sejmu z haličské Přemyšle. Je to šance pro všechny – pro vás i pro nás. Je to tak?

Rozhovor připravil Petr Dvořák, z polštiny přeložila Lucie Szymanowská.

Petr Dvořák, překladatel, student doktorského studia politologie na Masarykově univerzitě.

Maciej Szymanowski

NA VÝCHOD OD ZÁPADU, NA ZÁPAD OD VÝCHODU
Středoevropské reflexe 1989–2015

„Maciej Szymanowski je bytostným žurnalistou s vášnivým zájmem o střední Evropu, autorem více než 400 článků na toto téma, které vycházely polsky, česky i maďarsky. Předkládaný výbor z jeho převážně česky psaných textů je především autentickým záznamem o tom, jak o naší zemi a jejím středoevropském kontextu uvažuje někdo zvenčí – Polák a skutečný Středoevropan...“ (z předmluvy Františka Mikše)

Maciej Szymanowski (1966), univerzitní pedagog, novinář, diplomat, zabývá se problematikou střední Evropy. Absolvent katedry moderní filologie Varšavské univerzity, doktor humanitních věd (Jagellonská univerzita), stipendista Eötvös Collegium v Budapešti. V letech 1992–1999 redaktor českého týdeníku Respekt. Od roku 2000 zaměstnán na polském Ministerstvu zahraničních věcí, mezi lety 2006 a 2010 ředitel Polského institutu v Praze. V současnosti přednáší dějiny na Katolické univerzitě v Budapešti.(A5, brož., 224 s., 198 Kč)

Objednávky na adrese:
CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno, tel.: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

Manželství stejnopohlavních párů: státovědný příspěvek

Antonin Scalia

Nejvyšší soud Spojených států amerických se v případu Obergefell v. Hodges 576 U.S. ___ (2015) věnoval otázkám, zdali čtrnáctý dodatek Ústavy Spojených států vyžaduje po státech, aby povolovaly manželství stejnopohlavních párů, a zda mají státy povinnost uznávat takové manželství povolené jiným státem, ačkoli je samy nepovolují. Uvedený soudní případ je vlastně spojením několika případů, ve kterých vystupovalo čtrnáct stejnopohlavních párů a dva muži, jejichž partneři zemřeli. Státy Michigan, Kentucky, Ohio a Tennessee definovaly manželství jako spojení jednoho muže a jedné ženy. Žalobci tyto zákony napadli jako odporující čtrnáctému dodatku Ústavy, který občanům garantuje základní svobody a právo na řádný soudní proces.

Soud ve svém názoru konstatuje, že manželství je společenská instituce, se kterou jsou spjaty četné výhody statusové i majetkové. Argumentuje, že instituce manželství, ačkoli doprovází lidskou společnost od jejího počátku, podléhala v dějinách vývoji a změnám – to dokládá mj. na opuštění institutu dohodnutých manželství či na povolení manželství lidí různých ras. Soud je názoru, že ochrana základních svobod čtrnáctým dodatkem se vztahuje i na intimní volby definující osobní identitu – tedy i na to, s kým se člověk rozhodne uzavřít manželství. Odepření manželství stejnopohlavním párům znamená odepření těmto párům statusových výhod, některých majetkových práv a výhod, rodičovských práv apod., čímž dochází k omezení jejich svobody a porušení základního principu rovnosti. Na základě těchto důvodů tak rozhodl, že státy mají povinnost povolovat stejnopohlavní manželství a uznávat stejnopohlavní manželství uzavřená podle práva jiných států.

Jakkoli je samotný předmět tohoto rozhodnutí kontroverzní, na kontroverznosti mu dodává i samotný fakt, jakým způsobem bylo učiněno. Uvedené rozhodnutí bylo učiněno prostou většinou pěti soudců, čtyři soudci (John G. Roberts, Antonin Scalia, Clarence Thomas a Samuel A. Alito) nesouhlasili a podali disentní stanoviska. Tato disentní stanoviska přitom zabírají téměř dvě třetiny zhruba stostránkového rozhodnutí. Kromě zde přeloženého stanoviska soudce Scalii stojí za pozornost zejména disentní stanovisko předsedy soudu Robertse, který kromě samotného institutu rodiny a manželství tematizuje problém konstitucionalismu, federalismu a demokracie.

(Martin Koloušek)

Soudce Scalia, ke kterému se připojuje soudce Thomas, s disentním stanoviskem

Připojuji se k názoru předsedy soudu v plném rozsahu. Píši zvlášť, abych upozornil na hrozbu tohoto soudu pro americkou demokracii.

Podstata dnešního rozhodnutí pro mě nemá zvláštní důležitost. Zákon může za manželství uznat jakákoli sexuální spojení a životní uspořádání, jaká si přeje, a může jim přiřknout preferované občanské následky – od daňového zacházení po právo na pozůstalost. Tyto občanské následky – a veřejný souhlas, který dosvědčuje, že tato uspořádání byla označena za manželství – mohou možná mít protichůdné společenské efekty, ale nikoli více protichůdné než efekty mnohých jiných kontroverzních zákonů. Není tedy pro mě zvlášť důležité, co zákon říká o manželství. Je pro mě nicméně nesmírně důležité, kdo je ten, kdo mi vládne. Dnešní rozhodnutí říká, že můj vládce, a vládce 320 milionů Američanů od pobřeží k pobřeží, je

většina devíti právníků Nejvyššího soudu. Názor v těchto případech je ve skutečnosti nejzazší rozšíření – a nejzazší rozšíření, jaké si lze vůbec představit – soudem nárokované moci vytvářet „svobody", které Ústava a její dodatky zapomněly zmínit. Tento výkon ústavní revize nevolenou komisí devíti, vždy doprovázený (jako je tomu dnes) extravagantním vychvalováním svobody, okrádá lid o tu nejdůležitější svobodu, kterou zakotvil v Deklaraci nezávislosti a vyhrál v revoluci v roce 1776: svobodu vládnout sám sobě.

I

Dokud tomu neučinil soud přítrž, veřejná debata o stejnopohlavním manželství ukazovala americkou demokracii v jejím nejlepším světle. Jednotlivci na obou stranách problému se vášnivě, ale s úctou pokoušeli přesvědčit své spoluobčany, aby přijali jejich pohled. Američané zvážili argumenty a podrobili otázku volbě. Voličstva jedenácti států se rozhodla – buď přímo, nebo prostřednictvím svých zástupců – rozšířit tradiční definici manželství. Mnohem více se jich rozhodlo, že tak neučiní.[1] Vítězní nebo poražení, obhájci obou stran pokračovali v prosazování svých kauz, jisti v myšlence, že volební prohra může být změněna pozdější volební výhrou. To je přesně způsob, jakým má náš systém vlády fungovat.[2]

Ústava ukládá různá omezení sebevládě – omezení přijatá *lidem samotným,* když ratifikoval Ústavu a její Dodatky. Zakázané jsou zákony „zhoršující závaznost smluv"[3], odpírající „plnou víru a důvěru" ve „veřejné akty" jiných států[4], zakazující volný výkon náboženství[5], zkracující svobodu slova[6], narušující právo držet a nosit zbraně[7], autorizující neodůvodněné prohlídky a exekuce[8], a tak dále. Kromě těchto omezení mohou být pravomoci „vymezené zvlášť státům nebo lidu"[9], vykonávány, jak si státy nebo lidé žádají. Projednávané případy po nás vyžadují, abychom rozhodli, zda čtrnáctý dodatek obsahuje omezení, které by po státu vyžadovalo uzavírání a uznávání manželství mezi dvěma lidmi stejného pohlaví. Vyjímá to *tento* problém z politického procesu?

Samozřejmě že ne. Bylo by překvapivé nalézt návod týkající se manželství ve federální ústavě, zvláště když, jak nám autor dnešního rozhodnutí připomněl před dvěma roky (v názoru, ke kterému se připojili ti sami soudci jako dnes): „[O]mezení domácích vztahů je v oblasti, která byla dlouho považována za prakticky výlučnou oblast států."[10] „Federální vláda, napříč naší historií, odkládala politická rozhodnutí právnímu řádu států s respektem k domácím vztahům."[11]

Ale nemusíme spekulovat. Když byl v roce 1868 ratifikován čtrnáctý dodatek, každý stát omezoval manželství na jednoho muže a jednu ženu, a nikdo nepochyboval o ústavnosti takového počínání. To rozhoduje tyto případy. Když přijde na určování smyslu vágních ústavních ustanovení – jako „řádný soudní proces" nebo „rovná ochrana zákonů" –, je nepochybné, že lidé, kteří ratifikovali tato ustanovení, ho nechápali jako zákaz činnosti, která zůstala jak univerzální, tak nesporná v letech po ratifikaci.[12] Nemáme žádný základ pro rušení činnosti, která není výslovně zakázána textem čtrnáctého dodatku a která nese schválení dlouhého, rozšířeného a nenapadnutelného užívání datovaného až zpět k ratifikování dodatku. Protože zde není žádných pochyb o tom, že lidé se nikdy nerozhodli zakázat omezení manželství na páry opačného pohlaví, musí být dovoleno pokračovat ve veřejné debatě o stejnopohlavním manželství.

Ale soud tuto debatu ukončil, a to názorem, kterému schází byť tenká patina práva. Pod zástěrkami a obtížně zapamatovatelnými pasážemi názoru je jasné a překvapující sdělení: bez ohledu na to, *co* lidé ratifikovali, čtrnáctý dodatek chrání ta práva, která soudní moc, ve svém „odůvodněném úsudku", považuje za hodná ochrany.[13] Tak tomu je, protože „generace, které napsaly a ratifikovaly Listinu práv a čtrnáctý dodatek, nepředpokládaly, že by znaly rozsah svobody ve všech jeho dimenzích…"[14] Jeden by myslel, že tato věta bude pokračovat: „…a proto poskytly prostředky, kterými by lidé mohli Ústavu doplnit," nebo možná „… a proto nechali vytvoření dodatečných svobod, jako například svobodu oženit se s někým stejného pohlaví, lidu, skrze nikdy nekončící proces legislativy." Ale ne. Co logicky následuje, podle soudně zmocněného odhadu většiny, je: „a tak svěřily budoucím generacím chartu ochraňující právo všech osob užívat svobody tak, jak (my) poznáváme její význam."[15] To

„my“ netřeba říkat, je nás devět. „Historie a tradice vede a usměrňuje [naše] zkoumání, ale neklade mu vnější hranice.“[16] Proto raději než se zaměřit na to, jak *lidé* rozumějí „svobodě“ – v čase ratifikace nebo i dnes –, většina se soustředí na čtyři „principy a tradice“, které, *v názoru většiny*, zakazují státům definovat manželství jako instituci sestávající z jednoho muže a jedné ženy.[17]

Toto je holý justiční nárok na legislativu – vskutku, *super*-legislativní sílu; nárok fundamentálně rozporný s naším systémem vlády. Kromě omezení ústavními zákazy odsouhlasenými lidmi, jsou státy svobodné přijmout jakékoli zákony, i ty, které urážejí „odůvodněný úsudek“ vážených soudců. Systém vlády, který činí lid podřízený devíti nevoleným právníkům, si nezaslouží být nazýván demokracií.

Soudci jsou vybíráni právě kvůli svým právnickým dovednostem; jestli reflektují politické pohledy konkrétního obvodu, není (nebo by nemělo být) relevantní. Není tedy překvapením, že federální soudnictví může stěží představovat obraz Ameriky. Vezměte si například tento soud, který sestává jen z devíti mužů a žen, z nichž všichni jsou úspěšní právníci,[18] kteří studovali na právech na Harvardu nebo Yale. Čtyři z devíti jsou rodilí Newyorčané. Osm z nich vyrostlo ve státech východního a západního pobřeží. Jen jeden pochází z obrovského prostoru mezi nimi. Ani jeden z jihozápadu, popravdě ani ze západu (Kalifornie se nepočítá). Žádný evangelikální křesťan (skupina, která zahrnuje čtvrtinu Američanů[19]), nebo alespoň protestant jakékoli konfese. Nápadně nereprezentativní charakter tělesa hlasujícího o dnešním sociálním otřesu by byl irelevantní, kdyby jeho členové fungovali jako *soudci*, odpovídající právní otázku, zda americký lid někdy ratifikoval ústavní ustanovení, které bylo chápáno tak, že zavrhuje tradiční definici manželství. Ale samozřejmě že soudci v dnešní většině nehlasují na této bázi; *oni říkají, že ne*. A dovolit, aby politická otázka stejnopohlavního manželství byla posuzována a vyřešena vybraným, patricijským vysoce nereprezentativním souborem devíti, znamená porušit princip ještě základnější než princip žádných daní bez reprezentace: princip žádné sociální změny bez reprezentace.

II

Ale co skutečně ohromuje, je arogance zobrazená v dnešním soudním puči. Pět soudců, kteří tvoří dnešní většinu, je zcela ochotno dovodit, že každý stát porušoval ústavu po všech 135 let mezi ratifikací čtrnáctého dodatku a massachusettským povolením stejnopohlavních manželství v roce 2003.[20] Objevili ve čtrnáctém dodatku „základní právo“ přehlédnuté každou osobou živou v době ratifikace a skoro každým dalším od té doby. Vidí, co menší právní myslitelé – myslitelé jako Thomas Cooley, John Marshall Harlan, Oliver Wendell Holmes, Jr., Learned Hand, Louis Brandeis, William Howard Taft, Benjamin Cardozo, Hugo Black, Felix Frankfurter, Robert Jackson a Henry Friendly – neviděli. Jsou si jisti, že lidé ratifikovali čtrnáctý dodatek, aby jim propůjčili moc odnímat otázky z demokratického procesu, když to požaduje jejich „odůvodněný soud“. Tito soudci *vědí*, že omezení manželství na jednoho muže a jednu ženu je proti rozumu; *vědí*, že instituce stará jako vláda sama a přijímaná každým národem v historii až do doby před patnácti lety[21] přece nemůže být podpořena ničím jiným než ignorancí a bigotností. A jsou ochotni říci, že každý občan, který s tím nesouhlasí, který se drží toho, co bylo do doby před patnácti lety jednomyslným soudem všech generací a společností, stojí proti Ústavě.

Názor je veden ve stylu, který je tak domýšlivý, jako je jeho obsah egoistický. Je jedna věc, když oddělené konkurující nebo disentní názory obsahují výstřelky, či dokonce hloupé výstřelky, myšlení a výrazu; je něco jiného, když je takový oficiální názor soudu.[22] Samozřejmě okázalé hlubokomyslnosti názoru jsou hluboce nekoherentní. „Přirozenost manželství je, že skrze jeho trvající pouto dvě osoby společně mohou najít jiné svobody, jako vyjádření se, intimnost a duchovnost.“[23] (Opravdu? Kdo se kdy domníval, že intimnost a duchovnost [ať už to znamená cokoli] jsou svobody? A pokud intimita je svobodou, jeden by myslel, že svoboda intimity je manželstvím spíše omezena než rozšířena. Zeptejte se nejbližšího hippie. Vyjádření se je jistě svoboda, ale kdokoli v dlouhotrvajícím manželství potvrdí, že tento šťastný stav spíše

omezuje, než rozšiřuje, co jeden může obezřetně říci.) Práva, je nám řečeno, mohou „vyvstat… z lépe informovaného porozumění toho, jak ústavní imperativy definují svobodu, která zůstává naléhavá v naší vlastní době."[24] (Že by? Jak může lépe informované porozumění tomu, jak ústavní imperativy [ať už to znamená cokoli] definují [ať už to znamená cokoli] naléhavou svobodu [to je jedno], dát zrod právu?) A je nám řečeno, že „v každém konkrétním případě" buď klauzule rovné ochrany, nebo spravedlivého procesu „může být myšlenkou k zachycení esence práva přesnějším a obsáhlejším způsobem" než ta druhá, „i když se tyto dvě klauzule mohou sbíhat v identifikaci a definici práva."[25] (Co říct? Jakou možnou „esenci" „zachycuje" podstatný spravedlivý proces „přesným a obsáhlým způsobem"? To znamená vůbec nic, kromě těch svobod a oprávnění, které tento soud má *doopravdy* rád. A klauzule rovné ochrany, jak je užita dnes, neidentifikuje nic než rozdíl v péči, kterou tento soud *skutečně* nemá rád. Těžko destilace esence. Je-li správný názor, že tyto dvě klauzule „se spojují v identifikaci a definici práva", je tomu tak jen proto, že to, co má většina ráda a nerada, je předvídatelně kompatibilní.) Mohl bych pokračovat. Svět neočekává logiku a pečlivost v poezii nebo v inspirační pop-filosofii; vyžaduje ji v právu. Materiály obsažené v dnešním názoru musejí snížit reputaci tohoto soudu jako soudu jasného myšlení a střízlivé analýzy.

* * *

Arogance je někdy definována jako samolibá pýcha; a pýcha, jak víme, předchází pád. Z federální moci je soudní moc „nejméně nebezpečná", protože nemá „ani moc, ani vůli, nýbrž jen úsudek; a musí v posledku záviset na pomoci výkonné paže" a států, „i pro efektivitu svých úsudků"[26]. S každým naším rozhodnutím, které bere lidu otázku správně mu ponechanou, s každým rozhodnutím, které je nestydatě založeno ne na právu, ale na „odůvodněném úsudku" prosté většiny tohoto soudu, jsme o krok blíže k tomu, aby nám byla připomenuta naše omezená moc.

Poznámky:

[1] Brief for Respondents in No. 14–571, p. 14.
[2] Podle *Schuette* v. BAMN, 572 U. S. ___, ___–___ (2014) (názor většiny) (slip op., at 15–17).
[3] Ústava USA, Čl. I, §10.
[4] Čl. IV, §1.
[5] Dodatek 1.
[6] Ibidem.
[7] Dodatek 2.
[8] Dodatek 4.
[9] Dodatek 10.
[10] *United States* v. *Windsor*, 570 U. S. ___, ___ (2013) (slip op., at 16) (vnitřní uvozovky a citace opomenuty).
[11] Id., at ___ (slip op., at 17).
[12] Viz *Town of Greece* v. *Galloway*, 572 U. S., ___, ___–___ (2014) (slip op., at 7–8).
[13] Ante, at 10. [576 U. S. ___(2015).]
[14] Ante, at 11.
[15] Ibid.
[16] Ante, at. 10–11.
[17] Ante, at 12–18.
[18] Převládající postoj právníků z vysokých budov s ohledem na otázky prezentované v těchto případech lze odhadnout z faktu, že American Bar Association považovala za korespondující přání svých členů podat zprávu na podporu žalobců. Viz Brief for American Bar Association as *Amicus Curiae* in Nos. 14–571 and 14–574, pp. 1–5.
[19] Viz Pew Research Center, America's Changing Religious Landscape 4 (May 12, 2015).
[20] *Goodridge* v. *Department of public Health*, 440 Mass. 309, 798 n. E. 2d 941 (2003).
[21] *Windsor*, 570 U. S., at ___ (ALITO, J., dissenting) (slip op., at 7).
[22] Pokud bych se kdy, i za cenu zaplacenou za pátý hlas, přidal k názoru soudu, který by začal: „Ústava slibuje svobodu pro všechny v jejím dosahu, svobodu, která zahrnuje jistá specifická práva, která dovolují osobám, v zákonné sféře, definovat a vyjádřit svou identitu," musel bych se hanbou propadnout. Nejvyšší soud Spojených států klesl z disciplinovaného právního odůvodňování Johna Marshalla a Josepha Story k mystickým aforismům sušenky štěstí.
[23] Ante, at 13.
[24] Ante, at 19.
[25] Ibid.
[26] The Federalist No. 78, pp. 522, 523 (J. Cooke ed. 1961) (A. Hamilton).

Překladatel a autor úvodního textu Martin Koloušek, zdroj: http://www.supremecourt.gov/opinions/14pdf/14-556_3204.pdf.

Antonin Gregory Scalia (1936), americký právník, jeden ze soudců Nejvyššího soudu Spojených států amerických. Do Nejvyššího soudu jej jmenoval prezident Ronald Reagan v roce 1986. Je znám konzervativními postoji, které se projevují zejména v otázkách zákonné a ústavní interpretace.

Nedokončeno

Úvaha o trojici nedokončených moderních staveb na brněnské Okružní třídě: obchodním domě Baťa, nájemním domě Cejl 2–6 a autobusovém nádraží

Petr Pelčák

Omezíme-li časově následující srovnání na moderní dobu, zřejmě se nám vybaví více nedokončených děl hudebních než architektonických. Jdouce však hlouběji do historie, poměr se patrně obrátí. Příčina není jenom v úměrně s délkou časového odstupu klesající míře zachování hudebních archiválií a informačních pramenů. Nedokončené stavební dílo bylo prostě z řady důvodů v minulosti daleko častějším a obvyklejším jevem než ve 20. století. Tento příměr nejen zdůrazňuje neobvyklost existence nedokončeného díla moderní architektury, ale také představuje fenomén společný oběma disciplínám.

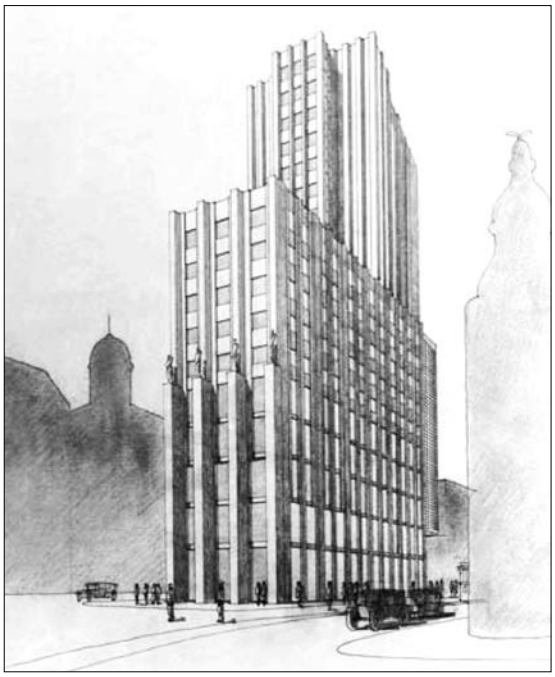

Jindřich Kumpošt, první studie Baťova mrakodrapu, 1925–1926, pohled od Okružní třídy.

„Literatura může popisovat, malířství může zobrazovat, sochařství může zobrazovat, to architektura nemůže. Co se týče umění, je to ještě čistší disciplína než jakákoliv jiná – kromě hudby –, protože musí vytvářet témata.“ (Oswald Mathias Ungers)

Zabývat se fenoménem tématu ve spojitosti se třemi výše uvedenými brněnskými stavbami se zdá být příhodné z více důvodů. Naši trojici budov sice spojuje přináležitost ke hnutí moderní architektury, avšak každá z nich vznikla v jiné periodě jeho historie. Baťův obchodní dům na konci 20. let, nájemní dům v ulici Cejl 4–6 na konci 30. let a autobusové nádraží na konci 40. let 20. století. O to neobvyklejší je téma této trojici společné, totiž právě téma nedokončenosti. Její důvody jsou u každé z nich nezávislé na rozhodnutí či vůli jejího stavebníka i architekta.

Baťův Dům služby (Vladimír Karfík, 1930–1931)

V polovině třetí dekády 20. století se Tomáš Baťa rozhodl zřídit síť vlastních obchodních domů. První postavil v letech 1927–1929 v Praze na Václavském náměstí. Paralelně usiloval o vybudování dalšího v moravské metropoli. Brno bylo tehdy dynamicky se rozvíjejícím průmyslovým a obchodním střediskem, druhým největším městem nového československého státu. Je možné, že to byla synergie dynamicky se rozvíjejícího zemského centra i vlastního koncernu, která ho přivedla k myšlence zbudovat právě v Brně první evropský „mrakodrap“. Umístil ho na jeho reprezentativní bulvár – na Okružní třídu. Bylo v logice její městotvorné myšlenky, že vedle budov pro moderní společnost důležitých institucí zde bude umístěna

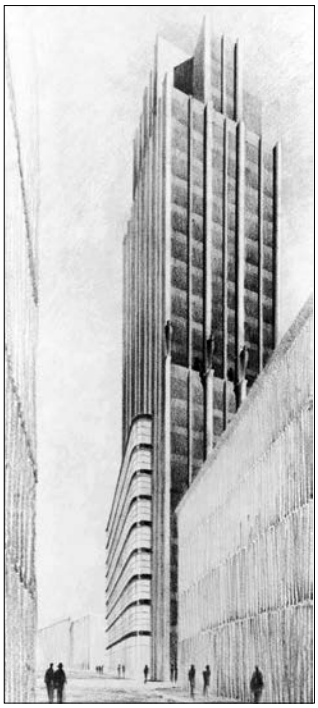

Jindřich Kumpošt, první studie Baťova mrakodrapu, 1925–1926, variantní návrh, pohled z ulice Kobližná.

rovněž první výšková budova nejenom zemské metropole, ale i celého mladého státu.

Pozemky pro stavbu zakoupil již roku 1924. Brno se v tu dobu stávalo jedním z ohnisek evropské moderní architektury. Příznivé klima pro její přijetí vytvářeli v letech 1919–1925 městský architekt Jindřich Kumpošt a v letech 1925–1929 jeho nástupce v úřadě Bohuslav Fuchs. Pro prosazení stavby mrakodrapu zadal Tomáš Baťa jeho návrh právě oběma brněnským tvůrcům a dále svému architektonickému poradci Josefu Gočárovi. Ten jako čelný představitel kubistické generace a nástupce Jana Kotěry ve vedení architektonické speciálky na pražské Akademii výtvarných umění byl tehdy patrně nejrespektovanějším architektem země.

Nevíme, zda postupné zadání studie mrakodrapu těmto vlivným architektům v průběhu let 1925–1929 bylo pouze strategií Tomáše Bati k prosazení stavby. (Další studie zpracovali rovněž zlínský městský architekt F. L. Gahura a stavební oddělení Baťova koncernu.) A nevíme ani to, zda záměr stavby mrakodrapu byl důvodem k tomu, že Tomášův bratr Jan A. Baťa počátkem roku 1930 nabídl místo vedoucího projekčního oddělení koncernu pražskému architektovi Vladimíru Karfíkovi, který v té době pracoval v chicagské kanceláři Holabird & Root a poté u F. L. Wrighta. Tomáš Baťa v USA několikrát delší dobu pobýval a americký model kapitalismu, reprezentovaný fordismem, ale zřejmě i chicagskými mrakodrapy (ve smyslu jejich interpretace Colinem Rowem v eseji *Chicagský skelet*), důvěrně znal a byl mu velkou výzvou i inspirací. V každém případě Vladimír Karfík Baťovu nabídku přijal a jeho prvním projektem pro obuvnický koncern byl právě brněnský mrakodrap o dvaceti poschodích. Návrh vycházel na jedné straně ze standardního baťovského železobetonového skeletu se sloupy kruhového průřezu a žebírkovými stropy, na druhé straně z fasádního motivu nedávno dokončeného firemního obchodního domu v Praze s horizontálně traktovaným skleněným závěsovým pláštěm s parapetními pásy z bílého opaxitu. Jejich translucentnost byla po setmění využívána pro světelnou reklamu. Tento typ fasády, poprvé navržený právě na pražském firemním *Flag Store*, se stal typickým výrazem obchodních domů Baťa, zvaných Domy služby.

Zajímavé je, že Vladimír Karfík (a před ním rovněž Jindřich Kumpošt) pro svůj návrh nepoužil chi-

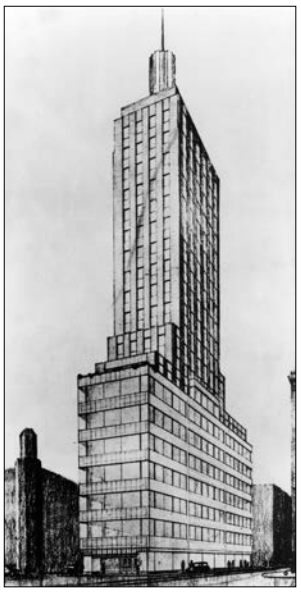

Vladimír Karfík, návrh Baťova mrakodrapu, 1930, neprovedená varianta, pohled od Okružní třídy.

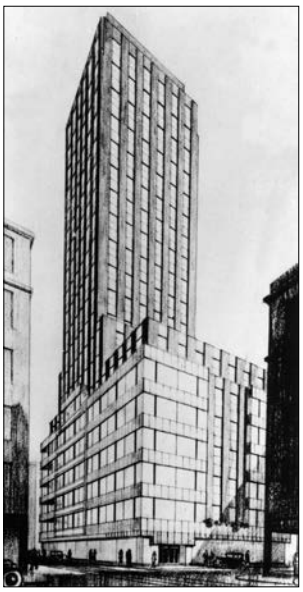

Vladimír Karfík, návrh Baťova mrakodrapu, 1930, varianta pro realizaci, pohled z ulice Kobližná.

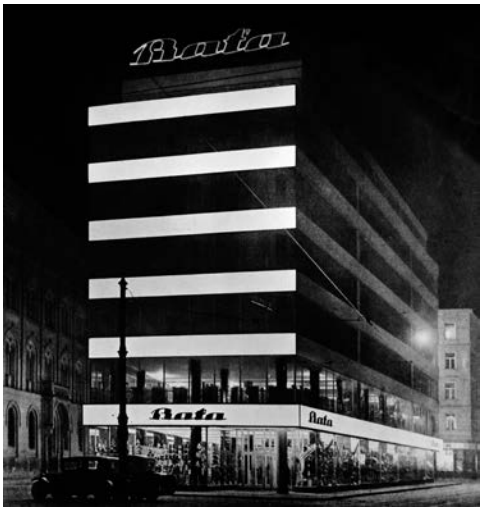

Vladimír Karfík, Dům služby Baťa, 1930–1931.

cagský model mrakodrapu, který se přímo z parteru zvedá do celé své výšky, nýbrž model newyorský, kde věžová stavba vyrůstá ze středu bloku běžné výšky uliční fronty.

Definitivní Karfíkův návrh získal v červnu roku 1930 stavební povolení. Měl pětipatrovou nižší část půdorysného tvaru klínu mezi ulicemi Jánskou a Kobližnou a z jejího středu vyrůstající patnáctipatrovou věž. Stavba prováděná stavební firmou Baťova koncernu, již od počátku projekčních příprav roku 1927 intenzivně sledovaná a diskutovaná tiskem, byla zahájena v září téhož roku. Následujícího března přívalový déšť zaplavil a poškodil staveniště. Poté měst-

Obchodní dům Centrum, dříve Baťa, stav z roku 1962.

ský stavební úřad stavbu, kterou „již pokládá každý ne za soukromou záležitost firmy, ale za záležitost celého Brna“ (*Zlín*, 27. 9. 1930, roč. XIII, č. 38), zastavil s odvoláním na její nedostatečné založení v místě s neúnosným podložím a vysokou hladinou spodní vody. Když následně provedené zatěžkávací zkoušky a odborné expertizy prokázaly, že založení stavby je v pořádku, vznesl stavební úřad nový a nesplnitelný požadavek na statické dimenzování stavby na boční tlak větru 150 kg/m^2 místo původních 100 kg/m^2 a stavební policie přikázala stavbu ukončit v šestém patře. Jan Antonín Baťa, po tragické smrti Tomáše Bati v roce 1932 jeho nástupce ve vedení firmy, potom v roce 1937 upravil vnitřní řešení domu tak, že ho nastavil o sedmé patro s byty vedoucích. Roku 1944 byl jeho skleněný plášť poničen při spojeneckém náletu a roku 1966 byl kompletně vyměněn za jedinou tehdy v Československu vyráběnou typizovanou závěsovou fasádu. Totální proměna Karfíkova návrhu tak byla dovršena. Příběh nedokončeného brněnského mrakodrapu však neznamená, že by Vladimír Karfík nejvyšší budovu Evropy nepostavil. Poté, co se rychle se rozvíjející moderní Brno zaleklo samo sebe a výškovou budovu zakázalo, museli si její architekt i stavebník počkat dalších sedm let, až do roku 1938, kdy byla v mateřském městě koncernu, ve Zlíně, dokončena patnáctipatrová budova ředitelství firmy Baťa, v té době nejvyšší dům kontinentu.

Malobytový dům, Cejl 2–6 (Otto Eisler, 1937)

Důvody nedokončení stavby obytného bloku židovských textilních podnikatelů Bedřicha Jellineka, Otto a Waltra Seidlových (Cejl 4) a Maxe Löw-Beera (Cejl 6) byly naprosto rozdílné. Velká hospodářská krize v roce 1929 zasáhla Československo se zpožděním, avšak trvala o to déle. Ještě v polovině 30. let se situace ve stavebnictví příliš nezlepšovala. Roku 1936 proto parlament vydal zákon, který prominutím platby daně z nemovitosti na dobu 25 let podporoval výstavbu malobytových domů. Ten dokázala brněnská radnice velmi rychle využít rozsáhlou komunální výstavbou tzv. Bytů pro chudé města Brna. Ve stejné době započali – zřejmě jako reakci na blížící se válečný konflikt – masivně investovat do stavby obytných domů majetní brněnští Židé. Léta 1936 až 1938 jsou tedy v Brně obdobím stavebního boomu, v němž podíl staveb židovských stavebníků vzhledem k nízkému podílu židovského obyvatelstva města (cca 4 %) byl překvapivě vysoký.

Jednou z tehdejších velkých malobytových staveb byl rovněž dům na nároží ulice Cejl a Koliště, osvobozený do roku 1961, resp. 1962 od placení daně z nemovitosti. Stavěla ho firma bratří Arthura a Moritze Eislerových (stejně jako vilu Tugendhat), kterou bychom dnes nazvali developerskou společností. Skupovala totiž pozemky, které nabízela židovským investorům s tím, že dle jejich zadání na nich nejdříve vyprojektuje a postaví budovu. Námi sledovaný návrh vypracoval jeden z podílníků společnosti, významný brněnský moderní architekt Otto Eisler, který byl na-

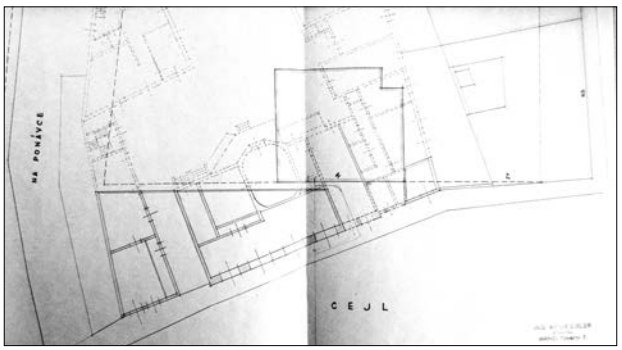

Otto Eisler, návrh malobytového domu Cejl 2–6, 1937, situační zákres umístění novostavby.

Otto Eisler, návrh malobytového domu Cejl 2–6, 1936 (?), pohled od Okružní třídy.

příklad roku 1931 jako jediný český autor zastoupen v hlavní sekci slavné výstavy Modern Architecture v newyorském MOMA. Tato skutečnost je poněkud paradoxní, protože Otto Eisler nebyl představitelem bílého funkcionalismu à la Le Corbusier, který byl typický pro progresivní architekturu mladé Československé republiky. Patřil naopak k vůdčím reprezentantům skupiny brněnských židovských autorů, která vytvořila osobitý proud moderní architektury s vlastní estetikou. Mohli bychom jej nazvat středoevropským architektonickým purismem a jeho kořeny hledat u vídeňských architektů okruhu Josefa Franka. Jeho charakteristickými formálními znaky byly hladké omítané fasády dole jdoucí až k zemi, nahoře ukončené tenkou římsou a pravidelně traktované trojkřídlými okny, často osazenými v jejich vnějším líci, a se vstupem tvořeným nezvykle úzkými jednokřídlovými prosklenými dveřmi s ocelovým rámem.

O to neobvyklejší je Eislerovo užití okenních pásů na průčelí (nedokončeného) domu Cejl 2–6. Jedná se přitom o klasickou zděnou konstrukci, a tedy o nosnou fasádu s jednotlivými okenními otvory (fasádní typ v němčině jednoduše nazývaný *Lochfassade*). Motiv pásového okna tudíž Eisler vytváří trikem. Zděné plochy pilířů mezi jednotlivými okny obkládá deskami bílého opaktního skla a iluzi okenních pásů podporuje jejich výrazně vystupující šambránou, de facto římsou seshora i zespodu lemující a tedy zdůrazňující okenní pás. Takto plasticky zdůrazněné horizontální traktování průčelí umocňuje barevným odlišením šambrán – na světlé ploše omítky stavebního tělesa jsou natřeny tmavě. Důležité však je, že Eisler tyto fa-

lešné okenní pásy nenechává doběhnout až k nárožím stavby, nýbrž je ukončuje (opět výrazným lemováním šambránami) daleko od bočních hran čelní fasády, na jejíchž obou okrajích tak zůstávají široké hladké plochy. Takto dosažená výrazná axialita průčelí vytváří z několika obyčejných nájemních domů kompozičně sjednocený objem městského paláce, vyznačujícího se velikostí, velkorysostí a monumentalitou. Nejde tedy o výraz řadových budov v ulici, a tudíž můžeme vyvozovat, že vytvoření běžné uliční fronty zde nebylo Eislerovým záměrem.

Ať již byl jeho úmysl jakýkoliv, plně realizovat se mu ho nepodařilo. A to navzdory skutečnosti, že si stěží mohl vybrat solventnější stavebníky. Paradoxně, avšak v řadě ohledů pro 20. století typicky, právě jejich výborné majetkové poměry byly důvodem nedokončení celého stavebního záměru. Všichni investoři totiž byli příslušníky vysoké brněnské židovské buržoazie. A čas v některých okamžicích 20. století běžel obzvláště rychle. Stavební povolení domu Cejl 6 bylo vydáno 26. června roku 1936. Definitivní plány však jsou datovány v červnu roku následujícího. Nové stavební povolení na ně bylo vydáno 3. srpna, stavba dokončena již

Otto Eisler, nájemní dům Cejl 4, 6, 1936–1937, průčelí do ulice Cejl.

18. září a povolení k užívání uděleno 1. října roku 1937. Dne 29. dubna roku 1938 byl Berní správou města Brna vydán stavebníkům výměr udělující jim osvobození od placení daně z nemovitosti do 30. září roku 1962. Tento výměr jim byl odeslán 3. května. Mezitím však 12. března nacistické Německo provedlo *Anschluss* Rakouska. 20. května vyhlásila Československá republika částečnou a 23. září úplnou mobilizaci. 29. září byla v Mnichově bez účasti ČSR podepsána dohoda o postoupení území Sudet Německu, která Wehrmacht obsadil 1. října 1938. 15. března následujícího roku Hitler anektoval zbylé území Československé republiky. Stavebník domu Cejl 6, Max Löw-Beer (1902–1952), bratr Grete Tugendhatové, odjel s rodinou v srpnu roku 1938 na dovolenou do Anglie a zpět se již nikdy nevrátil. Jeho otec Alfred Löw-Beer, jeden z nejbohatších mužů Brna i Československa (financoval stavbu vily své dcery Grete, a je proto možné,

Otto Eisler, nájemní dům Cejl 4, 6, 1936–1937, pohled z ulice Vlhká.

Mapa Brna z roku 1936, prostor zaústění ulic Cejl a Kobližná do Koliště.

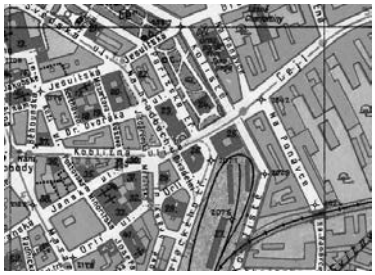

Mapa Brna z roku 1937, tentýž výsek jako na vedlejším obrázku.

že prostřednictvím svého syna Maxe i stavbu domu Cejl 6), ve městě dočasně zůstal, aby zajistil rodinný majetek. Avšak dne 11. dubna 1939 byl nalezen zavražděný na německé hranici u města Stříbro/Mies při pokusu o útěk z protektorátu za rodinou do švýcarského exilu. Stavba nájemního domu Cejl 2–6 dle návrhu Otto Eislera, internovaného během války v nejstrašnějších nacistických koncentračních táborech (včetně Osvětimi a Buchenwaldu), zůstala nedokončena.

Nástupiště autobusového nádraží (Bohuslav Fuchs, 1948–1949)

Projekt autobusového nádraží předního českého moderního architekta Bohuslava Fuchse vznikl o desetiletí později než dům v ulici Cejl, tedy jen pár let po skončení druhé světové války. Tehdejší politická situace již ovšem byla opět tristní. Přestože prezidentem byl týž Edvard Beneš jako před válkou, Československo rozhodně nebylo skutečnou demokracií. Mnozí cítili, že situace spěje k tragickému zvratu. V té době Bohuslav Fuchs promýšlel konstrukčně i esteticky mimořádný projekt městského autobusového nádraží umístěný na Okružní třídě. Tento mistr organické architektury 30. let se v dusné a ztěžklé poválečné atmosféře již nedokázal navrátit k suverénní lehkosti svých předválečných staveb. Výjimku představoval právě návrh autobusového nádraží. Baldachýn železobetonové skořepiny jen zlehka se dotýkající sloupů skrze skleněné ovály svítidel se snad chtěl vypjetím svých křivek vzepřít dopadající tíži doby. Z navržené stavby bylo po komunistickém puči postaveno v roce 1950 pouze tor-

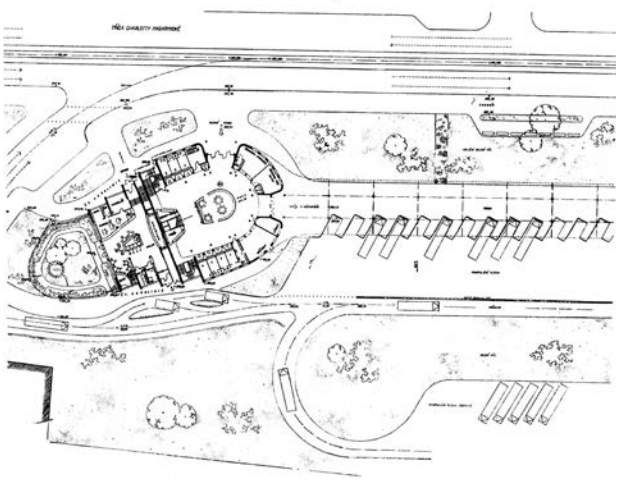

Bohuslav Fuchs, návrh autobusového nádraží, 1948, půdorys výpravní budovy.

zo – jedno kryté nástupiště. Organicky jedinečně tvarovaná výpravní budova, jejíž do sebe se uzavírající tvar jako by předznamenával nemožnost svobodného pohybu po spuštění železné opony, musela příšerně dráždit nové protagonisty socialistického realismu. Bohuslav Fuchs, nejúspěšnější český moderní architekt první republiky, sice od okamžiku převzetí moci komunisty nemohl stavět (soukromé projekční kanceláře byly zestátněny v létě roku 1948, praxe profesorů vysokých škol až o prázdninách následujícího roku), ale dosud mohl učit jako profesor na fakultě architektury brněnské techniky. Avšak pouze deset let. V roce 1958 na něj komunisté uspořádali hon. Ve vykonstruovaném procesu byl nakonec roku 1960 odsouzen ke dvěma letům žaláře jenom podmíněně. Před fyzickým uvězněním ho zřejmě zachránilo jeho mezinárodní renomé.

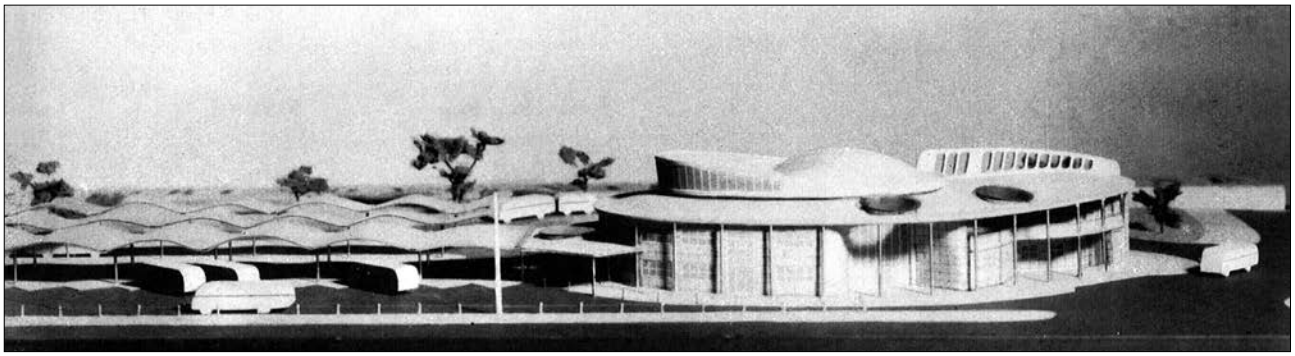

Bohuslav Fuchs, návrh autobusového nádraží, model, 1948 (?).

Bohuslav Fuchs, provedená část autobusového nádraží, 1948–50.

* * *

Skutečnost, že třem stavbám vzdáleným od sebe zhruba tři minuty chůze bylo v průběhu dvaceti let znemožněno jejich stavební dokončení, je více výpovědí o tragickém 20. století než jejich vlastním velkým tématem. To můžeme hledat spíše v jiné oblasti, která souvisí s památkovou péčí stejně jako s urbanismem a jeho metodou označovanou německým výrazem *Stadtreparatur*.

Colin Rowe se v knize *Collage City* vypořádává se situací, kdy moderní hnutí přineslo silné, vůči minulosti agresivní urbanistické koncepty, avšak současně nedokázalo vytvořit žádné město celistvě. Naše historická města jsou tak plná rozličných torz velkých modernistických gest, která však tvoří jen jednotlivé nepropojené segmenty a nevytvářejí – na rozdíl od historického města – srozumitelný celek. Interpretace těchto gest a jejich zapojení do celistvé koláže je dle Roweho cestou k vytvoření takového celku. Avšak co si počít s intervencemi moderní architektury do textury města, které nejenom že zůstávají nedokončenými urbanistickými torzy, ale nejsou dokončeny ani jako stavby?

Právě toto je téma, které je všem třem našim objektům společné. Jeho zásadní konsekvencí je způsob přístupu k řešení „nedokončenosti" těchto děl moderní architektury. Mám za to, že podstatnější než hodnota každé jednotlivé stavby je její význam v urbanistickém obraze města, resp. význam jí započaté či zčásti realizované urbanistické myšlenky.

Pomysleme jenom na skutečnost, že torzo Baťova mrakodrapu a Eislerův činžovní dům tvoří dva póly veřejného prostoru kolmého v témže místě na Okružní třídu. Jimi vytvářené urbánní prostory tvoří – či měly tvořit – jakési proti sobě otevřené městské „niky" či na Ring kolmé náměstí. (V této souvislosti je zajímavé, že dnešní Malinovského náměstí, pojmenované po maršálu Rudé armády, na mapě Brna existuje, přestože na předválečných mapách tentýž prostor žádný název nemá.)

Právě urbanistická situace určila způsob Karfíkova i Eislerova architektonického řešení. Karfík v čele oné k Ringu otevřené „niky" – právě pro její ustavení – navrhuje vertikálu mrakodrapu, Eisler na protější straně Ringu staví kolmo na něj výrazně horizontálně členěný blok, vytvářející celou jižní stranu této druhé „niky". Měřítka obou návrhů jsou výjimečná – na západě v čele piazzety hledí (či spíše měl hledět) k Ringu mrakodrap, na východě formuje protější piazzetu široká fasáda obytného palazza, které převádí přes Okružní třídu stavební čáru novorenesančních paláců Doretova dvora a městské celnice (dnes Palác Morava a Magistrát). A jen minutu odtud, za kvadraturou celnice (Magistrátu), v místě, kde Ringu chybí jeho centrální zelený pás, jej anticipuje v jeho ose se vznášející vlnovka Fuchsova přestřešení autobusového nástupiště.

Společné téma všech tří architektonických torz, dle mého názoru, není obsaženo v budovách samotných, ale v jejich osvětí a v roli, jakou hrají v urbanistické textuře města. Tím se způsob uchopení jejich řešení (dostavby, využití, rekonstrukce) odlišuje od striktního pojetí památkové péče, soustřeďujícího se na památku a historicitu a autenticitu její hmoty. V našem případě však tkví zejména v rehabilitaci jejich městotvorné myšlenky. Klíč k úspěšnému vyřešení jejich torzálnosti tak leží na půdě, na níž společně operují disciplíny památkové péče a urbanismu. Pro kulturu města není až tak důležitá jejich památková obnova jako reinterpretace myšlenek, které jim daly formu. Teprve až tyto myšlenky budou znovu artikulovány a dořečeny, vytvoří tato architektonická torza se svým okolím srozumitelný celek, souvislou a pochopitelnou urbánní texturu města.

Fotografie a plány: Muzeum města Brna a archiv autora.
Psáno pro Institut für Kunstgeschichte, Bauforschung und Denkmalpflege, Lehrstuhl für Denkmalpflege und Bauten im Bestand, TU Wien.

Petr Pelčák, architekt činný ve vlastní kanceláři a na Fakultě architektury VUT v Brně.

Poslední obrazy

Lucie Šiklová

Poslední obraz

Sledujeme-li dílo určitého autora, nutně dospějeme v rámci jeho pozdní tvorby k posledním obrazům, nebo dokonce přímo k jednomu konkrétnímu poslednímu obrazu. Zvykli jsme si vývoj tvorby v čase obecně traktovat podobně jako vývoj lidského života. Máme zažité termíny jako raná tvorba, která zahrnuje počátky a období hledání, po ní následuje doba zrání, jež spěje ke zralé tvorbě, gradující ve tvorbě vrcholné. Zralou tvorbu po určité době začínáme nahlížet jako tvorbu pozdní. Ta může trvat, dána délkou života i tvůrčího období různých umělců, od pár posledních let až po celé desetiletí. Kategorie pozdní tvorba je tedy vžitá a kolem jejího časového vymezení panuje vcelku shoda, jak napovídá i častý název či podtitul posledních kapitol uměleckých monografií i uměnovědných slovníků. Jinak je tomu s jejím hodnocením. Zde panují určité rozpaky, které vystihuje například fakt, že v odborné literatuře se velice zřídka setkáme se slovním spojením „vrcholné dílo stáří". Pozdní tvorba bývá častěji hodnocena spíše jako slabší, v monografii zabírá vzhledem k předchozím obdobím poměrně menší část. Současnost, cenící si více síly nežli moudrosti stáří, tuto tendenci posiluje. Sběratel, pokud není lovcem kuriozit anebo se nezaměřuje na konkrétního autora, a nemá tak v úmyslu dokumentovat celý jeho tvůrčí vývoj od začátku až do konce, vždy pokládá za dobrý úlovek do sbírky dílo z vrcholné etapy. Navíc se v rámci pozdní tvorby nezřídka objevují skupiny obrazů, které z hlediska vývoje tvorby nějakým způsobem vybočují, nepředstavují ten pravý, od tvůrce očekávaný autorský rukopis.

Poslední obrazy. Bývají mnohdy oproti předchozí tvorbě tak jiné, že jsou hodny diskuze. Máme je do tvorby plnoprávně započítávat, nebo raději z umělcova díla „vyzávorkovat" jako exces a příliš se jimi nezaobírat? V dnešní době poznamenané neustálou honbou za něčím novým, kdy umělec dosahuje své slávy již jako mladý a jako takový se zapisuje i se svým dílem do povědomí odborné a kulturní obce, jsou pozdní tvorba a poslední obrazy skutečně často a zároveň nijak oprávněně přijímány s určitým despektem. Někdy dokonce jako by vlastně ani nebyly. Příliš se liší od zaběhnuté představy o tom, že zrovna tohle je ten typický, vrcholný, silný, slavný…, prostě ten pravý mistr. Se stářím jsou v souvislostech pozdní tvorby častěji asociovány projevy slabosti, spojované spíše s fyzickým omezením, nemocí a psychickými změnami než s moudrostí a oceněním duševního a duchovního poznání.

Sledovala jsem tvorbu více než třiceti různých výtvarných umělců – od těch školených k autodidaktům, od umělců tvořících celý svůj život k těm, kteří začali tvořit právě až na konci. Tuto „poslednost" jsem nahlížela z různých stran, sledovala a poskládala dohromady různé příběhy posledních obrazů. Z této zkušenosti všechny tyto obrazy vycházejí jako nějakým způsobem výjimečné. Pozdní tvorba spolu s posledními obrazy plnohodnotně dotvářejí celkový obraz svého autora. Nelze je jednoduše „vyzávorkovat". Můžeme však opustit strach, který potenciálně přináší, a to jak z pozice kritika, obávajícího se o svoji pověst, kdyby je obrazně řečeno vzal na milost, tak z pozice lidské, kdy se jim vyhýbáme proto, že se příliš dotýkají konce. V tuto chvíli je kategorie *poslední obraz* ve vědeckém světě zatím hypotetická. Neexistuje totiž jeden standardní poslední obraz, ale různé *poslední obrazy*, které vznikly za různých životních okolností. Každý autor, velikán i ten na okraji, má takový obraz.

Návraty, víra a identita Jana Zrzavého

Jan Zrzavý (1890–1977) se narodil ve Vadíně (dnes Okrouhlice) u Havlíčkova Brodu. Žil a tvořil především v Praze, kde získal svůj první podnájem v Černínské ulici poblíž Lorety. Na Loretánské náměstí se ve své tvorbě vracel po celý život. Nezanedbatelné pro jeho tvorbu byly francouzské pobyty v Paříži a především v Bretani, kam se pravidelně od roku 1939 vracel. Dva roky studoval na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze u profesora Dítěte, ale byl vyloučen kvůli neshodám o představě malby podle skutečnosti. Později zkoušel přijetí na Akademii, avšak pro svoji nekonformnost nebyl přijat. Pokračoval jako autodidakt a inspiraci nacházel u italských starých mistrů. Jeho tvorba tak vykazuje i určité atributy samouctví. Po vypořádání se s avantgardním poselstvím si vytvořil vlastní, na avantgardě nezávislý rukopis, který inspiroval řadu našich solitérů-autodidaktů. Zůstává pro nás malířem vizí, představuje jeden z našich symbolistních vrcholů, když s Josefem Váchalem a dalšími kolegy ze skupiny Sursum razí druhý český symbolismus. Vizionářství a symbolu zůstává věrný i v dobách, kdy se takový přístup dávno nenosí a může být svému autorovi na obtíž.

Zrzavý v mladém věku prožil bolestné vypořádávání se svojí sexuální orientací. Z této doby pocházejí také jeho nejexpresivnější a nejtemnější obrazy. Maluje své drásavé autoportréty, maluje *Antikrista* (1908), jehož Vincenc Kramář charakterizuje jako zosobněné pohlaví, které jakoby z pomsty přibíjí oklamaný umělec na kříž. Východisko našel Jan Zrzavý ve víře a tvorbě a jeho velkým životním vzorem se stal Leonardo da Vinci, který pro něj představuje ideál sublimace nepřijatelných pudových pohnutek. Zrzavý se k některým svým tématům stále vrací. Jsou to postavy Starého a především Nového zákona, ve kterých jej, kdysi bouřlivého rebela, oslovuje akcent milosrdenství a poslušenství.

Pokud sledujeme Zrzavého poslední obrazy, je nezbytné vrátit se hluboko do minulosti. V roce 1925 jej zasáhla vážná nemoc. Zrzavý se obával naplnění rodinné anamnézy. Rakovina. Následovala operace, jež zhoubný nádor nakonec nepotvrdila. Své úvahy tehdy směroval na práh smrti, ve svých třiceti pěti letech si prošel jakousi autorevizí, na niž o něco později vzpomíná:

> Není náhodou, že od oné nemoci, rozhraní mého života, maloval jsem téměř výhradně jenom krajiny. Nemocen, nevěda, zda ještě budu žíti, začal jsem se novýma očima dívat na tento svět, který snad budu muset opustiti. Věci, krajina, příroda začaly ke mně mluviti novou překvapující řečí, odhalily svoje závoje a ukázaly mi způsob a podstatu svého bytí. Odvrátily pozornost od mého nitra k světu okolnímu, daly mi odpověď tak dlouho hledanou o podstatě života: že jsem já to, co ony, že jsme vyšli z jednoho a stejného dechu Ducha, jím žijeme i hyneme, že smysl života je v radosti bytí.[1]

Revize jej čeká ještě jedna, byl mu dán nakonec dlouhý život. Jaký je tento druhý, dokonaný závěr, nakolik konvenuje s bilancováním malíře na uměleckém vrcholu, zprvu svým dílem dávajícího průchod živočišné pudovosti, již později v reálném životě odložil a obrátil se od ní k asketickému životu v ústraní?

Když ke stáru znovu reviduje, konstatuje nadprodukci určitých úspěšných motivů (míní jimi například Bretaň, kam spadají i často opakované spící lodě) a lituje toho, že všechny tyto věci vypustil do světa. Tehdy již maluje převážně pastelem, řidčeji temperou či akvarelem. Sám to vysvětluje racionálně, shledal prý olej z dřívějších let barevně nestálým. Z jiného hlediska lze říci, že stárnoucímu a slábnoucímu umělci lépe vyhovuje bezprostřední pastel než technicky náročnější malba olejem. Odpovídá potřebě vzdušnosti, prosvětlenosti, a na jeho obrazech z posledního období jako bychom skutečně nacházeli duchovní světlo. Pastel zároveň propůjčuje oproti olejomalbě v případě krajinných motivů a scenérií z cest, které ještě ve vysokém věku absolvoval, bezprostřednost výtvarného projevu. Po odmlce vynucené politickou situací navštívil v roce 1967 poprvé Řecko, kde byl zaujat bělostnými a čistými antickými mramory a kam se opakovaně vrátil v letech 1969 a 1972. V roce 1973 podnikl cestu do Assisi a Benátek. Jeho reflexe z cest do Řecka a do Benátek (*Malá Piazzetta*, 1963; *Benátky*, 1965; *Motiv Piazzetty*, 1963; *Sloup sv. Marka*; *Poseidonův chrám v Sunionu*, 1969; *Pouť u sv. Marka*, 1960) zachycují

bezprostřední dojmy a zároveň se vracejí hluboko do dětství. Na pastel náměstí před svatým Markem například nalepuje řetěz panenek vystříhaných z papíru, jaké si se sourozenci lepívali v adventu na rodné Vysočině na okenice chalupy. Technika koláže je přitom u něj naprosto výjimečná (nakonec se v ní nezabydlel tak jako jiný umělec na sklonku života, Henri Matisse) a její volba jistě souvisí s řetězem vzpomínek proti proudu času na konci života a s propadem vzpomínek zpět do dětství. V jednom z dopisů z tohoto období se ohlíží nazpět a uvažuje:

> Tak i já, blíže se odchodu do věčnosti, shledávám, že smysl a cíl života, nejvyšší jeho moudrost a pravda jest: Krása, Krása, Krása! Pod všemi formami, pod všemi jmény! Ona jest oním Královstvím Božím, které jest v nás, které máme hledati... Jak šťastně bych umíral, kdybych věděl, že se mi podařilo pozvednout alespoň trochu záclonu přírody, která je zakrývá, podtrhnout její cípek, abych aspoň skulinkou dal lidem nahlédnout jeho krásu a slávu.[2]

Kryptoautoportréty jako *Kristus*, *Antikrist*, *Leonardo* a konečně i přiznaný autoportrét je téma, k němuž Zrzavý celoživotně tíhne a k němuž se stále vrací. Jeden z návratů se odehrává samozřejmě také v závěrečné etapě tvorby. V této souvislosti pozoruhodně vystupuje z řady spíše glosujících postav, jakýchsi kresebných poznámek, které si Jan Zrzavý v té době pořizoval, několik obrazů. V roce 1963 uhlem a pastely kreslí ve svých sedmdesáti třech letech dvě tváře zmučeného Ježíše, *Ecce Homo*. Jeho *Ejhle, člověk* je jemný mužský obličej se zavřenýma očima, nesoucí stopy bičování. První má ústa bolestí sevřená, druhý pootevřená jakoby v posledním výdechu. Rysy tohoto Trpitele, a především právě jeho plná ústa, připomínají Zrzavého fyziognomii. Kristova tvář, oproti ikonograficky ustálenému typu Ecce Homo, znázorňujícímu většinou celou postavu, je sice poznamenaná šrámy po bičování, má však výraz spočinutí, klidu, odevzdání se. Jakoby již po smrti. Do tváře Kristovy promítl malíř své rysy a je až mystické, jak se za čtrnáct let bude tvář mrtvého Jana Zrzavého oběma kresbám podobat.[3]

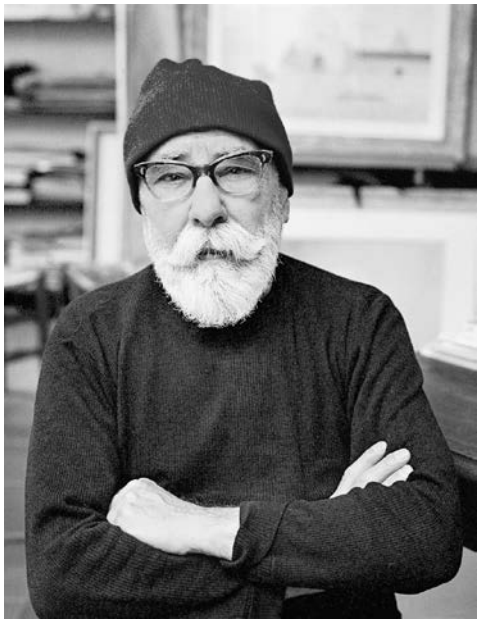

Jan Zrzavý.

Další dva obrazy, které se také poněkud vymykají, jsou *Stařec* a *Stařena*, dva kontemplativní, pointilistické akvarely z roku 1970. Fungují jako navzájem se doplňující protějšky, nebo ještě spíše jako dva póly jedné skutečnosti, jedné duše. Animus a Anima. Mužský princip symbolicky zastupuje bílá a červená. Bílý a červený *Stařec* bez vrásek má jasnou Zrzavého podobu i jeho červenou čepičku na hlavě a připomíná Nikodéma z Piety z Florentského dómu. O této postavě se ostatně také předpokládá, že jde o Michelangelův autoportrét. Zároveň je Zrzavého *Stařec* připomínkou i druhého Michelangelova Nikodéma z jeho nedokončeného posledního díla, *Piety Rondanini*, muže, v jehož náručí leží mrtvý Spasitel podobně jako na klasické Pietě v náručí matky Marie.

Ženský princip představuje fialová a modrá *Stařena*, jejíž rysy také nejsou stářím výrazně poznamenány. Její modrá rouška odkazuje na Pannu Marii. Ostatně Marie-Matka a Nikodém jsou postavy, v jejichž rukou se ocitá Ježíšovo mrtvé tělo. Do jejich spojení se Zrzavý symbolicky odevzdává.

Král (Korunovaný Kristus), malovaný temperou v roce 1970, je další z výjimečných postav malířovy závěrečné etapy. Opět snoubí protiklady, tentokrát

červené a modré. Modrá barva pozadí podtrhává mystický rozměr tohoto díla. Jemná tvář mladého Krista v jasné červeni pláště, královské červeně a zároveň červené jako krev pozemského života, má zavřené oči, typická symbolistní figura, naznačující obrat dovnitř mysli. Nenese stopy mučení, mladík jako by se ocital v kontemplativním rozložení. Jeho černé vlasy jsou ověnčeny netradičně zelenou trnovou korunou. Zelená, barva života a zároveň barva smrti, jak se shodovali kdysi s přítelem Bohumilem Kubištou, odkazuje ke konci i naději za ním. Zrzavý o tomto Kristu vyprávěl jako o obrazu-vnuknutí, namalovaném jedním dechem, jakoby v transu. Jde tu opět o jeden z jeho návratů, v transu vznikaly jeho exaltované expresivní autoportréty na počátku díla. O podobné extázi se zmiňuje již v roce 1918 jako o chvíli zrodu skutečného uměleckého díla, inspirován zřejmě dionýským a apollinským principem Friedricha Nietzscheho, který extatickou formu inspirace rozebírá ve svém *Ecce Homo*.[4]

Posledním dílem malířova stáří je *Modrá hlava* z roku 1974. Ve spojení se Zrzavým a jeho sublimovanou sexuální orientací vyvstávají androgynní konotace. Opět se tu snoubí dva principy v jednom. Přesto tento obličej nakonec působí více jako ženský nežli mužský. Ovál protáhlý jako vejce do sebe uzavírá zkratku jemného obličeje. Jeho bílá pleť, vystupující z monochromní modře, tento ryze symbolický portrét odhmotňuje. Jasně modrá barva je spíše vznešená a kontemplativní než smutná. Modrá a bílá opět nabízejí mariánské východisko obrazu, vždyť Jan Zrzavý byl hluboce věřící katolík.

Tyto poslední portréty vyšly z určitého transu, ale v porovnání s transem, o němž mluví mladý Zrzavý, jde o diametrálně odlišný princip. Poslední tvorba Jana Zrzavého není nervně nutkavá, vyplývá z hloubi klidu. Trans se proměnil v meditaci.

Modrá hlava je sice posledním dokončeným obrazem Jana Zrzavého, ale starý malíř po sobě zanechal ještě jedno dílo, pastel na pokračování, *Loretánské náměstí* (1963–1977). Nekonečné Loretánské náměstí. Každým dalším dnem nedokončená něžná, jemná kresba náměstíčka, jejíž počátek se datuje do roku 1963 a spadá do doby, kdy Zrzavý jinak již prakticky nemaloval. Vracel se k ní v posledních dvou letech až do roku 1977. Podle svědectví Jany Orlíkové ji koloroval ve chvílích dobré nálady lehounkými dotyky práškovým pigmentem, který roztíral rukou.[5] Toto pražské zákoutí pro něj mělo význam již od jeho prvních mladických let v Praze. Kdysi tudy chodil denně, vracel se sem jak fyzicky, tak na obrazech v mnohých jeho variantách. Ve své poslední tenké liniové kresbě vztyčuje čtyři výrazné kříže. Tři z nich se tyčí ze střechy loretánského kostelíka Panny Marie, a vzniká tak jakási geometricky zjednodušená Golgota. Čtvrtý kříž umisťuje uprostřed, na lehounce zeleném ostrůvku trávy, bez nástrojů umučení Páně, které na tomto kříži tolikrát zmiňoval. Jemné, průsvitné barvy, nad klášterem blankytně modrá nebes a bílá oblaka, opět mariánské barvy jeho posledních obrazů. Je to obraz, modlitba: Maria, Matko, oroduj za nás…

Omezení a jeho přijetí v díle Bohumíra Komínka

Bohumír Komínek (1944–1999), malíř a fotograf, solitér a jeden z pozoruhodných autodidaktů našeho výtvarného umění, žil a pracoval téměř celý svůj život v rodném Hlinsku v Čechách. Tíhl k výtvarnému umění již na základní škole, ale vyrůstal v době, která dějinně takovým, jako byl on, příliš nepřála. Jako osobě s nedůvěryhodným původem mu nebylo dovoleno studovat a musel se vyučit jako nástrojař. Již v mladém věku, jistě také vlivem stresu, který mu přinesla nedobrovolná profese, závažně onemocněl, byla mu diagnostikována cukrovka a fyzicky náročné dělnické zaměstnání nemohl vykonávat. Měl blízko k undergroundu a v roce 1969 spoluzakládal v Hlinsku Filmový klub, kde působil jako předseda výboru, dramaturg a lektor do roku 1972. Poté, co mu byla tato „podvratná" činnost zakázána, odešel do invalidního důchodu a začal malovat. Obloukem se tak nakonec dostal k umění, které ho oslovovalo od dětství. Mezi lety 1973–1980 vzniklo pozoruhodné dílo, čítající okolo tří set obrazů. Zároveň vyvinul se svojí životní partnerkou, malířkou Miroslavou Zychovou, ohromné a dlouhotrvající úsilí za záchranu městské čtvrti Betlém, která byla tehdejšími totalitními úřady určena k demolici. Vynaložené úsilí bylo tehdy úspěšné. Původní

zástavbu půvabných chalup v okolí řeky se podařilo před rozhodnutím úřadu zachránit a domky stojí a žijí v Hlinsku dodnes jako jedna z mála hlineckých atrakcí. Malovat přestal Bohumír Komínek v roce 1980 kvůli ztrátě zraku způsobené postupující nemocí. Zemřel předčasně v roce 1999 v padesáti pěti letech.

Nepřízeň osudu, naložená na jednoho člověka, snad nemohla být větší. Neblahé okolnosti však paradoxně způsobily, že tvorba Bohumíra Komínka nabrala svobodný vývoj, jehož směr určoval jeho tvůrčí a kritický duch, a nikoli předepsané akademické postupy, v té době navíc silně poznamenané normalizačními požadavky. Taková tvůrčí svoboda byla malířským adeptům na Akademii v podstatě odepřena. Komínek se ale velmi rychle našel. Vyvinul osobitý rukopis vyvolávající reliéfní iluzi obrazu oble vystupujícího do prostoru. Zvláštní optické zkreslení, ony světelné lomy, kompozice poskládané z faset a převážně chladná barevnost upomínají na autora úplně odjinud a od jindy. El Greco, který měl také potíže se zrakem, svými lámavými drapériemi inspiroval kubisty. U Komínka[6] však zcela jistě nejde o inspiraci. Pokud bychom chtěli mluvit o nějakém spřízněném umělci, pak je to Jan Zrzavý, který pocházel z jeho kraje a který byl do určité míry také outsider, jenž opustil akademické postupy a šel svojí vlastní cestou. Deformace a barevná škála, připomínající El Greca, mohla být způsobena právě oční vadou, jíž El Greco i Komínek trpěli. Komínek užíval také vlastní technologii barev, akvarel s příměsí latexu. Maloval sedm let, než jej vlivem nemoci zradil zrak. Za tuto krátkou dobu vytvořil velmi intenzivní příspěvek do dějin našeho výtvarného umění. Jeho osobitý magický realismus, ve figurálních kompozicích s prvky groteskna, výstižně a působivě zachycuje náladu i reálie období normalizace na malém městě.

Vzhledem k celkově krátké době, jež mu byla dána a po kterou se věnoval malbě, a okolnostem, za nichž jeho dílo vznikalo, je lze celé, již od prvních kousků, interpretovat či označit jako poslední obrazy, což je do určité míry kuriózní přístup. Komínkova kompletní i „poslední" tvorba se tak dělí na několik tematických okruhů. V počátečních letech po krátkém ohledávání, nabývajícím lyrického výrazu, maluje mnohofigurální

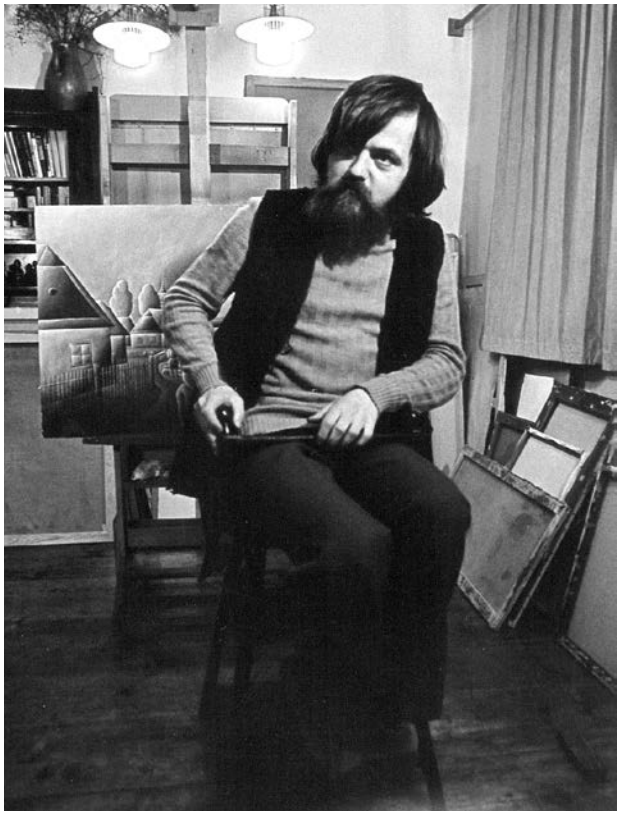

Bohumír Komínek. Foto: archiv Miroslavy Zychové.

vize postindustriální společnosti s katastrofickým či sarkastickým akcentem. Již zde se nacházejí pro něj typické stromy bez listí, osekané pahýly, nabízející výklad směřující analytickým způsobem k přirovnání k jeho vlastnímu tělesnému osudu. Další okruh, který představuje jeden z vrcholů jeho tvorby, jsou žánrové výjevy zachycující tehdejší beznaděj a rezignaci na malém městě: hospody, kavárny. Maluje nemilosrdně, s ironickým úsměškem a sarkasmem, ale i s velkým citem a vnitřním vhledem, typickým pro grotesku. Jednou je to mládež postávající na rohu v nereflektovaném očekávání, že se něco stane, protože vědomě se na nic nečeká, druhdy houf lidí jako stádo nastupuje na ranní směnu. Hospoda, máničky, cigarety, pivo, slečinky u kavárenského stolku, vypozorované situační detaily a žádná naděje, dny jeden za druhým… Samostatnou kategorií jsou obrazy dokumentující Betlém a jeho obyvatele, které maloval jako součást záchranář-

Jan Zrzavý: *Stařec*, kolem 1970, tužka a akvarel na papíře, 29,5×22,5 cm, Národní galerie v Praze.

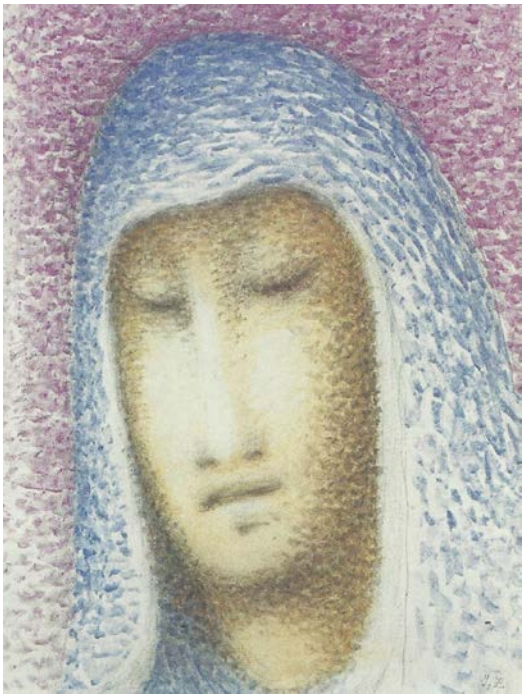

Jan Zrzavý: *Stařena*, kolem 1970, tužka a akvarel na papíře, 29,5×22,5 cm, Národní galerie v Praze.

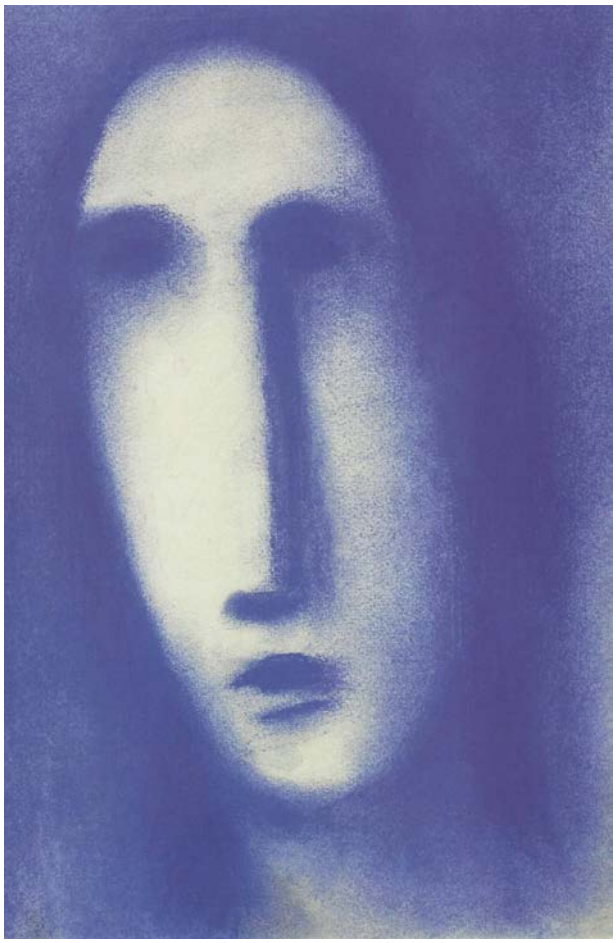

Jan Zrzavý: *Modrá hlava*, 1974, akvarel na papíře, 34,7×23,2 cm, Národní galerie v Praze.

Jan Zrzavý: *Benátky*, 1962, tempera, plátno připevněné na masonitové desce.

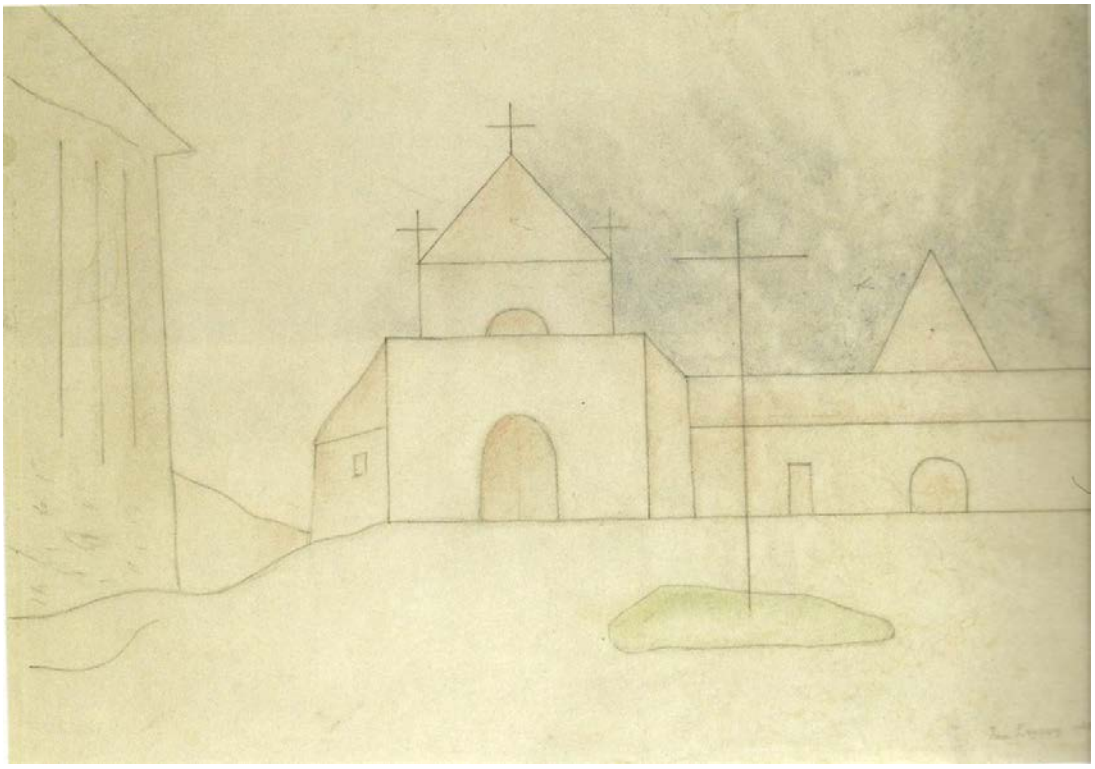

Jan Zrzavý: *Loretánské náměstí*, 1963–1977, barevné tužky na papíře, 39,8×56,7 cm, Národní galerie v Praze.

Bohumír Komínek: *Útěk ze stínu*, 1976, latex a tempera na kartonu, 66x90 cm, soukromá sbírka.

Bohumír Komínek: *Na Orlické přehradě*, 1975, 65x45 cm, soukromá sbírka.

Bohumír Komínek: *Sušení sena*, 1976, latex a tempera na kartonu, 70x50 cm, soukromá sbírka.

Bohumír Komínek: *Noční chodec*, 1978, latex a tempera na kartonu, 50×35 cm, soukromá sbírka.

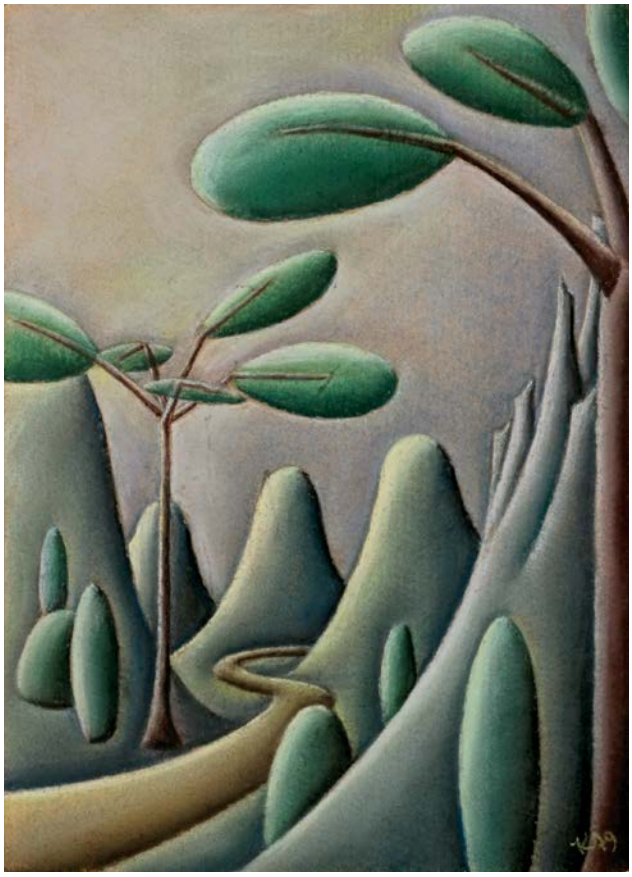

Bohumír Komínek: *Snová krajina*, 1980, pastel na kartonu, 35×25 cm, soukromá sbírka.

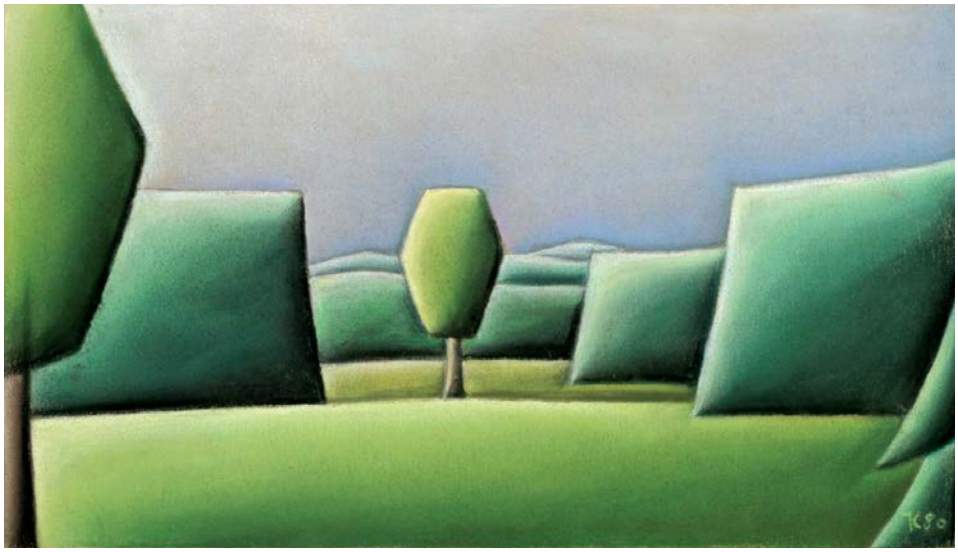

Bohumír Komínek: *Palouk I*, 1980, pastel na kartonu, 20×35 cm, soukromá sbírka.

ské kampaně za tuto milovanou část Hlinska. Klábosící babky za hřbitovní zdí, sousedi pohrabující seno, teta se činí s hráběmi a manžel, přihýbaje si z lahve, pozoruje zamyšleně její zadnici v neforemné sukni, malebné chaloupky v pozadí. Voyer sledující koupající se při měsíčku mezi podivně falicky stylizovanými stromy, smutek i smích, moc i bezmoc. Posledním okruhem jsou obrazy, ve kterých oproti společenským pozorováním a konstatováním beznaděje malíř hledá řád a naději, jež posléze nachází v přírodě a v krajině. Tam, pokud to ještě šlo, vyrážel na dlouhé procházky.

Komínek za sedm let stihl vývojový oblouk od počáteční lyriky přes výrazně vyprávěcí, groteskní etapu opět k vyčištěné přírodní lyrice z konce sedmdesátých let. Rokem 1980 se jeho malířská tvorba definitivně uzavírá. Jeho poslední obrazy proto představují pomyslnou kategorii posledních obrazů, kdy autor vědomě odchází od tvorby, kterou shledává naplněnou, a věnuje se aktivně jiným činnostem. Zde ale šlo o trochu jiný případ, kdy jej k ukončení tvorby a bilancování dovedla stálá připomínka nevyhnutelného konce, a to postupné ztrácení zraku, pro malíře nezbytného. Zkoušel pak fotografovat, ale nakonec se stejně vrátil k obrazům. S posledními zbytky zraku se věnoval návrhům rámů pro své obrazy i obrazy své životní partnerky. Další činností byla příprava výstav. Měl obdivuhodnou paměť a prostorovou představivost a s velkou pečlivostí promýšlel, jak budou jeho konkrétní obrazy, které jako by viděl před očima, sestaveny vedle sebe. Toto období se však již posledního obrazu netýká. Vraťme se proto zpět k tématu.

Přibližně v posledních dvou letech jeho malířské tvorby se mu z obrazů začaly vytrácet tak typické postavy. Mnohofigurální kompozice řídly, ostrost vidění a neúprosná ironie se otupily a nakonec zcela vymizely. Naposledy se postava objevuje na obraze *Snová krajina – Stařec s holí* (1980), kde fantaskní krajinou, vegetací i tvarem kopců upomínající na krajinu poutnic či rajských krajin Jana Zrzavého, kráčí, odchází do hor osamělý poutník. Muž s holí. Podobně osamocený byl již *Noční chodec* z roku 1978. Ten, byť datací mladší, se oproti určité naději, obsažené ve fantaskní krajinné scenérii pastelových homolí, nacházel v ještě méně nadějné konstelaci prostředí, v němž se nachází. Osamělý muž v ohybu temné ulice před zatáčkou do neznáma. Ulice jej svírá z obou stran, slepé domy bez oken jako by se nakláněly, ubíraly prostor a tísnivé situaci ještě přidávaly, osamělý chodec nemá mnoho naděje. Malý, sám, ve tmě. Za ohyb ulice není vidět. Neuplyne dlouhá doba a následuje velmi silná a v rámci Komínkovy tvorby absolutně poslední série krajin malých formátů z roku 1980. Tady již člověk vymizel docela, zůstává po něm opuštěná cesta, osamocený palouk. *Silnice s dělicí čárou*, *Silnice – tři stromy vlevo*. Cesty mizí na horizontu, v zatáčce, dál vedou neznámo kam, podobně jako tomu bylo na poslední městské scenérii s nočním chodcem, kterou maloval dva roky předtím. Obrazy jsou plné osobní symboliky, ať vědomé či částečně nereflektované. Ty tři stromy vlevo, tedy směrem, který psychologicky odkazuje do minulosti, to jsou konkrétní lidské bytosti, on – Komínek, Mirka a jejich syn. Cesta končí, symbolicky jako by ten konec naznačoval palouk s osamělým stromem připomínajícím silniční značku. Stop. Dál se nejede (*Palouk I*, 1980). Hradba stromů, neproniknutelná jako zatažená opona. Rodinný a osobní život, ztělesněný lidským hemžením, se transformuje, nabývá jiného rozměru. Ironie je dávno ta tam, beznaděj osamělého nočního chodce v zatáčce městské ulice se proměňuje v naději: život je ponechán tiché, cyklicky se vracející zeleni stromů.

Poznámky:

[1] Jan Zrzavý, *Život* 13, 1934/1935, s. 40–43.
[2] Zrzavý, Jan: *Svět Jana Zrzavého*, SNKLU, Praha 1963, nestránkováno.
[3] Srov. Orlíková, Jana – Srp, Karel: *Jan Zrzavý*, Academia, Praha 2003, s. 360.
[4] Srov. Zrzavý, Jan: O sobě, Červen I., č. 4, 1918, s. 61–62.
[5] Srov. Orlíková, Jana – Srp, Karel: *Jan Zrzavý*, Academia, Praha 2003, s. 392.
[6] Pokud se o malíři zmiňuji jako o Komínkovi, nejde zde o samoúčelnou familiárnost. Komínek si přál, aby se takto o něm mluvilo a tak byl také oslovován.

Kniha Lucie Šiklové *Poslední obrazy* vyjde v nakladatelství Barrister & Principal.

Lucie Šiklová je historička umění a kurátorka.

Zapomenutí Schönberga

Milan Kundera

Text je součástí stejnojmenné VIII. kapitoly knihy esejů *Une rencontre* (*Setkání* – napsáno francouzsky, poprvé vyšlo v roce 2009). „Je posledním dílem toho, co by se dalo nazvat Kunderovou velkou esejistickou tetralogií," píše v doslovu k této knize montrealský profesor francouzské literatury François Ricard, autor kunderovské monografie z roku 2003 *Le dernier après-midi d'Agnès.* Tato tetralogie začíná roku 1986 *Uměním románu,* následována *Zrazenými testamenty* (francouzsky, 1993) a *Oponou* (francouzsky, 2005). „Čtyři eseje, které nelze číst jako díla literárního ‚teoretika', nýbrž mnohem spíše jako různé fáze ‚vyznání praktika', který – zatímco pracuje dále na svém románovém díle – nepřestává přemýšlet o podstatě a smyslu svého umění," charakterizuje tyto Kunderovy knihy Ricard.
Většina textů ze *Setkání* vyšla v posledních letech v brněnském nakladatelství Atlantis v těchto svazcích: *Zahradou těch, které mám rád* a *Slova, pojmy, situace* (oboje 2014). Jeden ze dvou janáčkovských textů knihy vyšel už dříve ve svazečku *Můj Janáček* (Atlantis, 2004). *Zapomenutí Schönberga* zde vychází česky – v autorově počeštění – poprvé. Za tuto možnost autorovi děkujeme. (Mojmír Jeřábek*)*

Jeden či dva roky po válce, ještě dost nedospělý, setkal jsem se s mladistvou židovskou dvojicí o nějakých pět let starší než já. Strávili své mládí v Terezíně a pak ještě v nějakém jiném koncentráku. Cítil jsem se nesmělý tváří v tvář jejich osudu, který mne přerůstal. Moje rozpaky se jim nelíbily: „Přestaň! Přestaň!" a dali mi resolutně na vědomí, že jejich život si tam zachoval veškerou svou bohatost, s trápením stejně jako s něhou. Pro lásku, kterou chovali k vlastnímu životu, bránili se být proměněni v legendu, v sousoší utrpení, v dokument černé knihy nacismu. Ztratil jsem je od té doby z dohledu, ale nikdy jsem nezapomněl na to, o čem se pokoušeli mne přesvědčit.

Terezín. Město, které nacisti používali jako vitríny, kde ponechávali žít vězně relativně civilizovaným způsobem, aby je mohli s úspěchem předvádět idiotům mezinárodního Červeného kříže. Byli tam shromážděni Židé ze střední Evropy, zejména z její rakousko-české části; mezi nimi mnozí intelektuálové, skladatelé, spisovatelé, všichni z té velké generace, která měla štěstí žít ve světle Freuda, Mahlera, Janáčka, vídeňské Schönbergovy školy nebo pražského strukturalismu.

Nedělali si žádné iluze; žili v předpokoji smrti; jejich kulturní život byl zneužit nacistickou propagandou jako alibi; ale měli kvůli tomu odmítat tu nepatrnou svobodu, zneužívanou a dočasnou? Jejich odpověď byla jasná. Jejich tvorba, jejich výstavy, jejich koncerty, jejich lásky, celý vějíř jejich života měl pro ně nesrovnatelně větší význam než makabralní přetvářka jejich věznitelů. To byla jejich sázka. Dnes nás nechává jejich intelektuální a umělecká aktivita v úžasu; nemyslím jen na díla, která tam sami stvořili (myslím na skladatele: na Pavla Haase! na Hanse Krásu! na Gideona Kleina! na Ančerla, který se po válce stal jedním z největších evropských dirigentů!), ale mám na mysli ještě víc hlad po kultuře, který v těch nesnesitelných podmínkách se zmocnil celé terezínské společnosti.

Co pro ně znamenalo umění? Držet doširoka rozvinutý vějíř citů a myšlení, aby jejich život nesestával jen z hrůz. A umělci sami, kteří tam byli vězněni? Viděli, jak jejich osobní osud splývá s osudem moderního umění, Hitlerem pronásledovaného, vysmívaného, odsouzeného k smrti. Vidím plakát koncertu, který

byl tehdy v Terezíně na programu: Mahler, Zemlinsky, Schönberg, Hába. Pod dohledem katů, odsouzení hráli odsouzenou hudbu.

Myslím na poslední léta minulého století. Paměť, povinnost paměti, práce paměti, to byla náruživá slova té doby. Považovalo se za čin cti pronásledovat politické zločiny minulých časů, i s jejich stíny, i s poslední zbylou skvrnou. A přece tato zvláštní paměť, paměť obžalovávání, oddaná služka trestu, neměla nic společného s pamětí, kterou tak vášnivě udržovali terezínští Židé, kteří kašlali na nesmrtelnost svých věznitelů a dělali všechno, aby uchovali v paměti Mahlera a Schönberga.

Jednou jsem se vrátil k tomuto tématu a zeptal se jednoho přítele: „…a jestlipak znáš Toho, co přežil Varšavu? – Toho, co přežil Varšavu? Koho tím míníš?“ – Nevěděl, o čem mluvím. A přece *Ten, co přežil Varšavu (Ein Überlebender aus Warschau),* oratorium Arnolda Schönberga, je největší monument, co hudba věnovala holocaustu. Veškerá existenciální esence židovského dramatu dvacátého století tam zůstává živá. Ve vší své příšerné velikosti. Ve vší své strašné kráse. Všichni se bijí, abychom nezapomněli na žádného pomocníka vrahů. Ale na Schönberga už zapomněli.

Text byl publikován v knize *Une rencontre*, Gallimard 2009.
Překlad Milan Kundera.
© Milan Kundera

Milan Kundera (nar. 1929 v Brně), český a francouzský spisovatel.

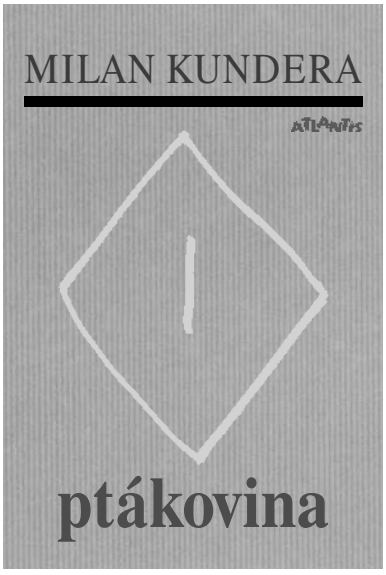

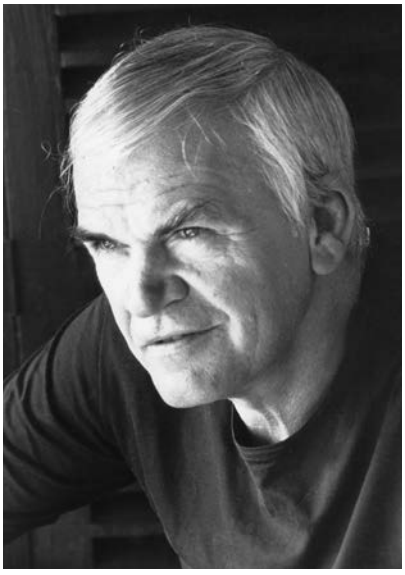

Objednávejte u svého knihkupce nebo na adrese www.atlantis-brno.cz, e-mail: atlantis-brno@volny.cz

Bůh se směje, člověk se o to pokouší aneb O nové próze Milana Kundery

Milan Uhde

Ve své sedmidílné prozaické skladbě *La fête de l'insignifiance* (*Slavnost bezvýznamnosti*), vydané v roce 2014 v nakladatelství Gallimard a o rok předtím italsky, vypráví Milan Kundera o čtveřici pařížských přátel a o jejich zážitcích. Jde o muže různého věku. Prožívají radosti i trápení, aniž do jejich přítomných životů zasáhne drama vyžadující složitě koncipovanou zápletku, několikerý zvrat a skvělou pointu, vlastnosti, jakými oplýval třeba *Valčík na rozloučenou*. Autor tvrdí, že své hrdiny osobně zná. Věrně tlumočí jejich názory. Po zákonu tradičního vyprávění však dává najevo, že ví víc než oni: prohlédá jejich iluze i úhyby a skýtá čtenáři příležitost sdílet tuto prohlédavost a vychutnat si ji.

Alain

První člen čtveřice vstupuje do děje jednoho teplého jarního dne: všimne si, že si mladé Pařížanky v duchu nejnovější módy oblíbily krátká trička, takže snížený pas jim umožňuje vystavit na odiv obnažený pupík. Alain svůj postřeh zobecní a vyostří: zatímco sexuálně vzrušující části ženského těla, totiž stehna, zadek a ňadra, znamenají prý pro muže objekty neomylně spjaté s blízkou bytostí a nezaměnitelné s vnadami jiných žen, pupík tuto vlastnost nemá. Všechny ženy mají stejný. Jeho zaměnitelnost se pro Alaina stává příznakem doby lhostejné k jedinečnosti a propadlé uniformitě.

Vypravěč tento motiv asociativně rozvíjí. Pupík spíná Alain s intimní dětskou vzpomínkou. Když se s ním jako s desetiletým matka naposledy viděla – právě se koupal –, dotkla se ho prstem právě na tom místě. Byl to poslední dotek. Usmívala se přitom a její úsměv byl směsí soucitu a pohrdání. Odešla, nikdy se neozvala a o syna se nezajímala. Chlapec se od otce dozvěděl, že dítě nechtěla. Alain se narodil z jednostranné vůle otcovy, matka se tím cítila podvedena a hluboce ji to zranilo.

Autor líčí její pokus o sebevraždu skokem do řeky, jako by byl při tom. Musela překonat dvě zlomyslné překážky. První záležela ve spontánní reakci: začala plavat. Druhou překážku ztělesnil mladík, který se snažil ženu zachránit. Přičinila se, že utonul.

Spisovatel ovládá umění psychologické motivace, i když vede k nečekanému vyústění: sebevražedkyně překonávajíc překážky pozbyla odhodlání zbavit se života a s ním i dítěte. Dotírají na ni praktické starosti: kráčí k zaparkovanému autu a trápí ji obava, že ztratila klíč. S úlevou jej najde zasunutý v zapalování. Dále ji sužuje pomyšlení, jak se bosa – střevíce zmizely ve vodě – a zmáčená dostane nepozorovaně z vozu do bytu. Alain si ji představuje, jak v tomto stavu utíká po schodech. Mučivě si vybavuje vidinu soulože rodičů, při níž otec bezohledně přestoupil slib a vědomě matku oplodnil.

Alainova povaha je navíc charakteristická zvláštním sklonem. Na ulici do něho strčí neznámá mladá žena: automaticky se jí omluví. Občas se proto na sebe hněvá, ale nedokáže reagovat jinak. Ještě po dvou dnech ho bolí rameno, kam ho ta žena uhodila. Bolí ho i to, že ho nazvala idiotem a na jeho omluvu reagovala „blbče".

Ve špatné náladě – autor ji „studuje" neméně soustředěně jako úsměv nebo smích – volá přítele Charlese. I ten je ve špatné náladě. Především však rozebere

Alainův pocit. Život je boj všech proti všem. Civilizovaní lidé ovšem nemohou vzájemná setkání proměnit v přepadení. Snaží se zvítězit nad protějškem tím, že ho usvědčí, že je vinen. Ve skutečnosti spočívá vina částečně na obou, ale jeden z nich si pospíší, spontánně se chová a mluví jako viník, a tím povzbudí toho druhého, aby mu dál nadával a pranýřoval ho až do smrti.

Charles touží po světě, kde by nikdo nebyl z ničeho obvinitelný. Je totiž smutný kvůli matce. Je nemocná, je to s ní zlé. Nejraději by jel okamžitě za ní, ale nemůže, má před sebou pitomý kšeft, který se nedá odříct. Matka má smysl pro humor, ale Alain přítelovu matku vidí, jako by pocházela z básní Francise Jammese: obklopenou starými rolníky, nemocnými zvířaty a anděly. Přátelská rozprava končí shodou na tom, že andělé nemají pupík, a Alainovou nápovědí, že si i svou matku představuje v nejrůznějších situacích. Ale Charles musí rozhovor ukončit: připravuje se na večírek u klienta.

Alain posléze prodělá další „rozmluvu" s matkou. Naslouchá sugestivní představě jejího hlasu, který mu předkládá úvahu odvozenou ze známých existencialistických tezí. Je prý strašné uvrhnout do života někoho, kdo o to nestál. Lidská práva jsou žvást a vtip. Ničí existence na nich nespočívá. Polovina lidí je ošklivá. Jak k tomu přijdou? Vždyť se svobodně nerozhodli žít, přesto se s tím smiřují a k sebevraždě se neuchýlí.

Matku utváří syn podle sebe: v jeho fantazii se mu nakonec omlouvá. Její dvojnásobný důvod prý správně odhadly Alainovy domněnky: nedokázala ani zabránit jeho narození, ani se sžít s tím, že je dítě na světě. Ale syn omluvu odmítá: to prý on se musí omluvit, že do jejího života spadl doslova jako kravinec a vyhnal ji tak až do Ameriky.

Matka žádá, aby s omluvami přestal. Je prý idiot. Idiotské je jeho dobro. Je totiž směšné.

Alain však trvá na svém. Je „omlouvač". Takového jej rodiče zplodili. Je díky této své dispozici šťasten. Vzájemně se omlouvat je krásné.

Ale spisovatel Alaina v tomto rozpoložení neponechá. Když hrdina osamí ve svém bytě, vyvolá si příjemnou utkvělou myšlenku, že kdyby se narodil před šedesáti lety, byl by umělcem. Dnes však už skuteční umělci neexistují. Alain, básník, který tudíž nikdy nepsal a nepíše, chce svou cenu vyjádřit aspoň tím, že blízké narozeniny oslaví lahví drahého armagnaku, jenž pochází z roku jeho narození. Postaví ji vysoko na skříň, aby tam do dne oslav trůnila jako královna.

Odbude si telefonní rozhovor s mnohem mladší milenkou Madeleine. Smířil se s tím, že při velkém věkovém rozdílu probíhají jejich rozhovory jako dva mimoběžné monology: mluvčí si nemohou rozumět a nerozumějí. Navzdory tomu se Alain baví tím, že neví, proč Madeleine komolí jména slavných osobností. Dobře je nezná, nebo tím vyjadřuje, že jsou jí lhostejné?

Také obnovená dialogická samomluva s matkou nabude jednostranně monologické povahy, ale zábavná není pro Alaina ani trochu: matčin hlas usvědčuje syna, že sní o ženě jako o stvoření bez pupíku, totiž o andělovi. Jenže první žena Eva se prý nezrodila z mužova žebra. Stvořitel ji přivedl na svět ve tvůrčí náladě. Počátek založil v ženině děloze, se kterou pupík souvisí – původně neexistoval. V ní koření předlouhý lidský rod. Jeho pokračování však neztělesňují muži. Jen ženy jsou příčinou, že se neustále do nekonečna větví strašlivý strom, jehož větvoví se dotýká nebe. Matčin sen pak záleží nikoli v představě konce lidstva, nýbrž v přání stavu, jako by lidstvo nikdy nevzniklo. Má zmizet celý ten pomyslný strom kořenící v děloze bezpupíkaté hloupé první ženy, která nevěděla, co činí a do jakých hrůz nás uvrhne ubohý koitus, jenž jí jistě nepřivodil ani nejmenší rozkoš.

Alainovy zoufalé a drtivé úvahy mohou v účastném čtenáři probudit odpor, ale i soucit. Zároveň však jejich zoufalství neuniká určité černé nebo načernalé komičnosti, i když není hlučná.

Ramon

Druhý z kunderovské čtveřice přátel, profesor a čerstvý důchodce, původně zamýšlel navštívit Chagallovu výstavu. Odradila ho dlouhá fronta návštěvníků, a tak se rozhodl pro procházku po Lucemburské zahradě. Dva zážitky přitom vyvolaly jeho úsměv: nabídka škrabošek s obličejem Balzakovým, Berliozovým, Hugovým a Dumasovým a poté lhostejnost, s níž lidé

míjejí nejrůznější sochy, aniž se pokusili přečíst na soklech jména ztvárněných osobností. Ramon tak do souboru různých podob úsměvu, jež Kundera líčí, přispěl projevem šťastného pocitu pramenícího z potěchy nad tím, že je kolem klid, i když tím autor zároveň exponoval své dávné velké téma zapomnění.

Poté Ramona potkal kolega D'Ardelo, zaměstnanec instituce, v níž působil i Ramon před odchodem do penze. D'Ardelo se právě u lékaře seznámil s výsledkem vyšetření, které vyloučilo obavu, že má rakovinu. Radostně Ramonovi vypráví o tragické události, jež zasáhla jeho známou, paní La Franckovou: zemřel jí milovaný partner. Paní však poté, co ho ráno naposledy sevřela v náručí, projevila životní sílu, večer pojedla s přáteli a byla téměř šťastná.

D'Ardelo tu historii bezprostředně spojil s dotazem, zda mu Ramon pomůže zorganizovat oslavu narozenin tím, že mu dohodí své přátele, kteří se dávají najímat jako servis při domácích večírcích. Sousedství rozčileného popisu tragického zážitku a statečnosti paní La Franckové s praktickým pomyšlením na párty zplodilo na Ramonově tváři další přírůstek do kunderovské galerie tváří, které se smějí nebo usmívají.

D'Ardelo však není spokojen s dojmem, který u kolegy vyvolal, totiž že ho život baví. Podotkne, že se vrací od lékaře, a snad inspirován vlastním vyprávěním o paní La Franckové oznámí, že má rakovinu bez naděje na vyléčení. Požádá však Ramona, aby na to nemyslel a věnoval se jen pomoci s pořádáním oslavného večírku, protože „žít se musí". Pozdravné gesto rukou na rozloučenou, zdrženlivé až ostýchavé, ovanulo Ramona svým nečekaným kouzlem.

Autor se táže, proč D'Ardelo lhal. Marně se na to ptá D'Ardelo sám sebe. Nechtěl nikoho oklamat ani ze lži prospívat. Svou lež neshledal směšnou. Spisovatel na něj prozrazuje, že smysl pro humor není jeho silnou stránkou. D'Ardelo se prostě raduje z dobré zprávy o rakovině, usmívá se, těší se z dobré nálady a přispívá tím do Kunderovy typologie úsměvů.

Ramon splní slovo a zajistí, aby přítel Charles se svým pomocníkem Kalibanem zařadili D'Ardelův večírek do pracovního plánu. Přitom přisvědčí na Charlesův dotaz, zda je objednavatel idiot jako všichni ostatní zákazníci. Jeho idiotství vyplývá ze srovnání D'Ardela s Ramonovým přítelem jménem Quaquelique. Jde o jednoho z největších známých sukničkářů.

D'Ardelo dobývá ženy tím, že před nimi demonstruje skvělý esprit. Jeho vtipy jsou nejen mravné, korektní, optimistické a elegantně formulované, nýbrž i promyšleně režírované. Předpokládají třívteřinovou nebo čtyřvteřinovou pauzu po doznění, po níž se vypravěč na pár vteřin rozesměje, aby umožnil posluchačům pochopit a rovněž se rozesmát, a pak zvážní a těší se pohledem na obecenstvo.

Quaquelique si počíná zcela jinak. Ve společnosti promlouvá tichým mumlavým hlasem, spíš písklavým. Záměrně nevyvolává pozornost. Charles se tomu směje, ale Ramon ho poučí, že to není k smíchu. Mluvit, a nebudit pozornost vyžaduje virtuozitu: být přítomen jako ten, kdo mluví, a komu se nenaslouchá. Ten, kdo vlastně jakoby mlčí, budí zájem. Vypadá jako ztělesněná hádanka. Právě tím získal Quaquelique krasavici, o niž D'Ardelo na jednom večírku usiloval marně. Quaquelique ji obšťastňoval banalitami, které jí byly příjemné, protože nevyžadovaly intelektuálně náročné reakce.

D'Ardelo si neuměl vyložit, proč dáma uprostřed jeho vrcholícího duševního výkonu zmizela. Quaqueliqua vůbec nevzal na vědomí. Neměl potuchy o hodnotě, jakou představuje bezvýznamnost. V tom spočívá podstata jeho hlouposti. Být oslnivý je totiž nejen zbytečné, ale dokonce škodlivé. Oslnivost nutí ženu být rovněž oslnivá, zatímco bezvýznamnost ji osvobozuje. Umožňuje jí být lehkomyslná a přístupná.

D'Ardelo je Narcis. Pojímá lidi jako zrcadla své zajímavosti. Proto jimi nepohrdá. Je k nim milý. Ale je smrtelně nemocen. Zbývá mu pár měsíců života. To Ramona při setkání s ním rozesmutnilo. Bývalý kolega si lakonickým sdělením o blízké smrti, prostým patosu a narcismu, získal jeho opravdové sympatie. Dojemná klamná zpráva zapůsobila na D'Ardelova neúprosného analytika věrojatně. Je to směšné? Čtenář se může usmát a připojit do kunderovské sbírky úsměvů nový exemplář.

Ale autor připravil Ramonovi další situaci. Vyslal ho na D'Ardelův večírek, ačkoli se tam Ramonovi vůbec nechtělo. Přišel kvůli Charlesovi a Kalibanovi, aby

jim usnadnil nepříjemnou roli číšníků. V něčem se však D'Ardelovi podobá, a to zálibou v umění vyvolávat dojem, překvapovat zábavnými úvahami a dobývat tak ženy, ne však proto, že by byl Narcis, nýbrž protože má rád úspěch. Dlouho se mu nedaří překonat špatnou náladu. Usměje se, teprve když D'Ardelova snobská dceruška polykajíc sousto ujišťuje paní La Franckovou, že ji nenechají samotnou. Celebrita totiž na tu frázi odpoví jinou frází: člověk je jen samota, a to obklopená samotami.

Podruhé se Ramon usměje, a tentokrát šťastně, když se mezi hosty objeví přítel Quaquelique, který si hledá novou přítelkyni. Jen neustálá změna v tomto ohledu mu prý zajistí dobrou náladu. O tu jde i Ramonovi, jenže radost z nečekaného setkání nedočerpá, protože mezi hosty uvidí svou krásnou známou Julii. Kratičký oboustranně velmi jiskřivý a duchaplný rozhovor s ní jeho náladu podstatně zlepší: jen na chvíli se zaujal tím, že se přítel Charles nepřítomně zahleděl kamsi vzhůru, a těsně poté spatřil, jak Julie odchází. Pohyby jejího zadku ho zdravily a zvaly. Jenže Julie mu zmizela z očí a příležitost ke společnému večeru ve dvou mu neposkytla. Zavinil si to tím, že si spontánně a v rozporu s vlastním postřehem počínal jinak než Quaquelique, byl oslnivý a nepoužil kouzla bezvýznamnosti?

Rozčarovaný, zklamaný a směšný málem jako D'Ardelo dá se od odchodu odradit několika sklenkami whisky, které mu nabídne Kaliban. Ramon začne filozofovat na téma postanekdotické epochy: nastala prý doba, která vtipy nesnáší a znemožňuje, protože všechno bere vážně. Jsou nebezpečné. Například právě Kaliban vydávající se trvale za Pákistánce, který neumí slovo francouzsky, aby si zpestřil nudu večírků, nabyl před chvílí dojmu, že je sledován. Ramon mu vylíčí, co bude následovat: udání na policii, pouta, výslech stran podezření z dvojí existence, které se znásobí po nedůvěryhodném přiznání, že šlo o vtip.

Ramon nadobro ztratil vyhlídku na dobrou náladu. Vykládá neznalému Kalibanovi, že velký filozof Hegel napsal, že bez dobré nálady je nemyslitelný opravdový humor. Jen z výšin dobré nálady může člověk pozorovat lidskou hloupost a smát se jí. Jenže kde dobrou náladu vzít? Kaliban se na přítele na rozloučenou usměje, vzdálí se a Ramon za ním volá svou erbovní větu: Kde se najde dobrá nálada?

Před odchodem však přece jen pocítí chuť se smát. Ale ozvala se v něm hegelovská dobrá nálada? Zahlédl totiž D'Ardelův pokus obejmout paní La Franckovou, ale ta si toho nevšimla a odešla. Ramon se s uspokojením vyhnul pokušení se s D'Ardelem rozloučit. Odebral se na taxík a občas ze sebe vyloudil úsměv.

Charles a Kaliban

Charles měl při Ramonově zprostředkovatelské návštěvě na stole knihu *Chruščov vzpomíná*. Autor tak exponuje motiv, který volně prochází celou skladbou. Začíná zmínkou o čtyřiadvaceti koroptvích. Historka o nich připadala Charlesovi vtipná. Dárce knihy, označený jako Charlesův mistr, ji zaškrtl. Ale autor ji Charlesovi nedovolí hned vyprávět ani přečíst. Proplétá jednotlivé situace podle vlastní chuti, přerušuje je a předkládá v jiném pořadí, než vyžaduje tradiční epicky rozvíjený text. Počíná si jednou jako realistický vypravěč, jindy jako vyznavač poetiky velkých románů osmnáctého století. Události se mu někdy prolínají, protože proběhly současně, ale jindy dává současnou skutečnost prostoupit skutečností minulou a ještě jindy skutečností čerpanou z anekdoty.

Stalinské téma převezme občas od Charlese sám autor. Podle zmíněné Chruščovovy knihy, která prý ve Francii vyšla kdysi dávno, vyprávěl Stalin svým spolupracovníkům k oddechu po pracovním dni historky ze svého života. Například jednou na lovu uviděl na stromě čtyřiadvacet koroptví, měl však při sobě jen dvanáct nábojů. Úspěšně je vystřílel, vrátil se domů, zásobil se dalším střelivem a postřílel zbylé ptactvo.

Kaliban se tomu smál. Kdyby prý mu to Stalin býval vyprávěl, zatleskal by mu. Jenže Charles krotí jeho reakci. Nejužší kruh Stalinových spolupracovníků prý reagoval jinak: vzali historku vážně. Chruščov se Stalina přímo zeptal, zda koroptve neuletěly, než se dostavil s novými náboji. Stalin ho ujistil, že setrvaly na místě.

Straničtí vedoucí při té rozpravě dleli v obrovské koupelně, která sloužila i jako toaleta. Na jedné stěně umyvadla, na druhé pisoáry. Každý funkcionář měl

svůj, a to odlišně zbarvený a zkrášlený, jen Stalin chodil močit do vzdáleného křídla budovy. Spolupracovníkům tím umožňoval říci nahlas, co za přítomnosti šéfa vyslovit nechtěli a nemohli. Chruščov se vyjádřil naplno: Stalin lhal.

Kalibanovi musel kamarád vysvětlit, kdo byl Chruščov. Bývalý herec, který si přezdívku vysloužil za roli v Shakespearově *Bouři*, pokládá za neuvěřitelné, že členové politbyra nepochopili, že Stalin vykládal vtip. Jenže podle Charlese nikdo z nich nevěděl, co vtip je. Také Charles ve shodě s Ramonovou úvahou na D'Ardelově večírku zastává názor, že nastalo dějinné období, v němž vtip není sdělitelný.

Autor se přizná, že to byl on sám, koho Charles nazval svým mistrem a kdo Charlesovi daroval Chruščovovy vzpomínky, aby se čtyři přátelé pobavili. Historku o čtyřiadvaceti koroptvích proto znají. Kaliban Alainovi kdysi svěřil, že když ji vyprávěl Alainově milence Madeleine, vyslechla ji jako vtip o nějakém lovci. Ovšem: dívce je dvacet, narodila se čtyřicet let po Stalinově smrti, tedy v roce 1993. Náš příběh se tudíž odehrává v roce 2013. Charles je třiačtyřicetiletý: když se narodil, byl Stalin sedmnáct let mrtev. Ramon byl ve Stalinově době už na světě, je tedy z celé čtveřice nejstarší. Ramonův dědeček podepsal kdysi petici na Stalinovu podporu, Ramonův otec byl vůči Stalinovi skeptický a Charlesova generace pokládá sovětského vůdce za nejhoršího zločince.

Nad lidskými dějinami vládne nejen změna, ale i zapomenutí. Jen málokdo uvízne v paměti lidstva. Takový člověk se však za podmínek, kdy neexistují autentičtí svědkové a opravdové vzpomínky, mění v loutku. Historka, kterou vypráví ve svých vzpomínkách Chruščov, Charlese fascinuje: má chuť vytvořit z ní loutkové divadlo a nezadat ji Comédie-Française. Kdyby Chruščovovu story hráli živí lidé, bylo by to zavádějící. Nikdo nemá právo s nimi rekonstruovat skutečnost, která už není.

Charles si představuje Stalina, jak své spolupracovníky odposlouchává a vychutnává si jejich morální rozhořčení nad tím, že je obelhal, a jak se tomu bláznivě směje. Tentokrát však Charles nejen opakuje, čím už několikrát přátele bavil, nýbrž dodává novou myšlenku a vysvětluje hlavní motiv své hry, která zřejmě nebude a nemůže být napsána, neboť Charles se podobá Alainovi tím, že je spisovatel, jenž nepíše: Stalin prý opakovaně vyprávěl svůj vtip kvůli Kalininovi.

Kaliban opět netuší, kdo to byl. Vzdělaný Alain mu to poví: šlo o Stalinova spolupracovníka, jehož jméno vnutil Stalin městu Königsberg, kde strávil celý život slavný filozof Immanuel Kant: bylo přejmenováno na Kaliningrad.

Nezměnitelný název Kaliningrad bude navždy hlásat Kalininův věhlas navzdory tomu, že šlo o bezmocného kašpara, kterého Stalin ustanovil formálně nejvyšším sovětským představitelem. Kalinin trpěl zvětšenou prostatou, musel okamžitě za potřebou, jakmile ji pocítil. Například při dlouhém projevu u příležitosti otevření jakéhosi operního sálu odbíhal každé dvě minuty. Pauzu pokaždé vyplnili umělci folklorního orchestru a tanečnice, diváci je vítali a odměňovali potleskem. Byl tím silnější, čím častěji se musel řečník vzdálit. Do té doby nikdy nezažil takový potleskový příval.

Při posezení v kruhu Stalinových spolupracovníků však potlesk lemující přestávky k vymočení nepřicházel v úvahu. Kalinin by se neodvážil jít vyčurat uprostřed Stalinova vyprávění. Stalin nadto své anekdoty úmyslně prodlužoval a rád sledoval, jak Kalinin stále tíž zápasí se stále naléhavějším nutkáním, až se konečně na jeho tváři zbledlé úsilím objeví výraz, který oznamuje, že svůj zápas opět prohrál. Teprve pak Stalin posezení ukončil kamarádským a šťastným úsměvem. Kalinin skrýval své mokré kalhoty za stolem nebo za židlí.

Podle Kalibana však Charlesovo líčení nevysvětluje důvod, proč dal diktátor uctít Kalininovo jméno přejmenováním Königsbergu. Při příštím setkání čtyř přátel – autor podotýká, že sám neví, kde se vlastně sešli – vyloží „omlouvač" Alain své pojetí: tyran, který má na svědomí chladné vraždy milionů občanů včetně někdejších spolupracovníků a který všude, ve svém nejbližším okolí i v širší veřejnosti, vyvolával strach, byl schopen něhy vůči individuálně trpícímu jedinci a prožíval tento svůj zasutý pocit jako krásný.

Alain při té příležitosti prozradí svůj věk. K přejmenování Königsbergu došlo v roce 1946, jak je nebo může být pečlivému čtenáři známo. Bylo to třicet let před Alainovým narozením, je mu tudíž sedmatřicet.

Stalin podle Alaina mohl Königsberg po vítězné válce rusifikovat slavným jménem některého ruského umělce nebo jménem generála, který nedávno triumfoval nad Hitlerem. Zvolil však jméno bezvýznamného chudáka, který před diktátorovýma očima oddaně trpěl. Stalin mu chtěl za to poděkovat a způsobit mu radost, i když ji Michail Ivanovič mohl zažít až po smrti. Stalinovi jistě dělalo dobře i vědomí, že je nejmocnějším mužem tehdejšího světa a může si dovolit takové velkolepě absurdní rozhodnutí.

Alain dokonce docílil pohnutí posluchačů tím, že vzdal Kalininovi čest jako marně zápasícímu trpiteli, kterého si váží víc než soudobých velkých mužů proslavených ambicemi, lžemi, ješitností a krutostí, zatímco někdejší předseda Nejvyššího sovětu Sovětského svazu nikoho neudělal nešťastným, jen sám sebe.

Ramon se s mladším přítelem ztotožnil. Rád by po smrti každých deset let procitl, aby si potvrdil, zda se Kaliningrad nazývá stále stejně. Dokud tomu tak bude, pocítí jakýsi záchvěv solidarity s lidstvem. Smířen s ním vrátí se do hrobu.

Nedivil bych se čtenáři, který by se nad těmito promluvami obou přátel usmál: nad první z nich spíš nesouhlasně, nad druhou s pochopením pro její křehkou ironii.

Děj se přenáší do stalinských časů

Autor jej tam přenesl ve chvíli, kdy Charles obrátil pohled kamsi vzhůru. Bylo to těsně předtím, než Ramon uviděl odcházet Julii. Účastníci večírku, kteří Charlese napodobili, spatřili stejně jako on pírko snášející se od stropu jako něžné pápěří. Autor si je představuje, jak někteří pod vlivem tohoto zážitku vstali, zasažení pocitem, že se nad nimi odehrává cosi neviditelného, netělesného, zlomyslně mysteriózního a nebezpečného. Vypadali, jako by se chystali k odchodu, aniž vědí proč. Zvláštní asociace přitom vyvolala Stalinův hlas a autor uviděl jeho majitele sedět v čele kremelského schůzovního stolu.

Stalin nabádá spolupracovníky, aby se nebáli. Molotov namítne, že se šušká, že existuje záměr likvidovat Stalinovy sochy. Stalin není překvapen: každý sen jednou skončí. Jen Kaliningrad zůstane navěky Kaliningradem. Kant si to plně zasloužil. Úsměv, kterým Stalin tuto svou větu doprovodil, vyzněl podle autora stejně osamoceně jako radostně.

D'Ardelovi hosté zatím sledují, jak se paní La Francková snaží zachytit poletující pírko na špičku ukazováčku. Dlouho se jí to nedaří, ale nakonec s úspěchem odchází s kořistí na prstu a vyhne se D'Ardelově náručí. Autor tím přeruší líčení schůze politbyra, reprodukuje Ramonův rozhovor s Kalibanem o nesdělitelnosti anekdot a Ramonovy projevy špatné nálady, věnuje se Alainově představě matčina monologu a vrátí se k Charlesovi a Kalibanovi, kteří právě ukončili D'Ardelův večírek a svlékli bílé číšnické vesty.

Při úklidu jim pomáhá portugalská služebná Marianna. Dojme ji Kalibanovo osamocení vyplývající zejména z jeho naprosté neznalosti domácího jazyka. Dívka pod návalem soucitu nabídne, že bude-li osamělý číšník potřebovat pomoc, něco k jídlu nebo cokoli jiného, ochotně mu přispěje. Jako tlumočník poslouží Kalibanovi Charles, který sice musí s přítelem hovořit „pákistánsky", ale zároveň se zaslouží o to, že Mariannin cit Kalibana strhne. Muž, který si ztrátu své herecké profese zkusil kompenzovat hrou na Pákistánce, jejíž vtip se brzy vyčerpal a zbyla z něj jen námaha s pracnou tvorbou „pákistánských" slov, sklidil nyní nečekanou žeň. Přitom ví, že nejen jako ženatý muž, ale ani jako občasný neskrupulózní nevěrník nemůže Marianniny dobroty využít a zneužít. Políbí ji na rty, které přitom zůstaly cudně sevřeny, načež děvče uteklo.

Kaliban prostoupený citem navštíví ještě v noci spolu s Charlesem Alaina, aby si s ním připili na mravní čistotu. Vyprávění se však vrací na schůzi politbyra. Stalin znovu překvapí spolupracovníky, tentokrát tvrzením, že Kant neměl pravdu, když tvrdil, že existuje „věc o sobě". Naopak nutno souhlasit se Schopenhauerem, že svět je „má vůle a představa". Stalin si ověřil, že lidé uvěří všemu, co jim silná vůle předloží. Šťastně se tomu směje.

Jenže Chruščov statečně namítá, že nyní už lidé Stalinovi nevěří. Stalin připustí, že se jeho vůle unavila. Angažoval ji v zájmu snu, který pojímal svět vážně. Obětoval se tomuto snu, totiž lidstvu. Ale co je lidstvo? Nic objektivního, nýbrž to, co člověk vidí před

sebou. A koho viděl a vidí Stalin? Spolupracovníky, totiž blby, idioty, pisoárové sokraty, kteří se zavírali na záchodě, aby zpochybňovali historku o čtyřiadvaceti koroptvích.

Stalin se tím prý bavil, ale zároveň cítil, jak jeho vůle slábne a jak se hroutí krásný sen, který už nedrží při životě vůdcova silná vůle. Zhroucení jako pád mohutné stavby zdůrazní úderem pěsti do stolu. V tu chvíli uvidí Brežněv z okna anděla vznášet se nad střechami. Upozorní ostatní. Podle Beriji anděl padá. Stalin připravuje své idioty na to, že uvidí ještě mnohý pád. Chruščov pokládá anděla a jeho pád za znamení. Brežněv se se strachem ptá, co jim to věstí.

Autor si klade podobnou otázku, ale daleko podstatnější: Co znamená ten pád pro vražednou utopii, po níž se už žádná druhá nezrodí? Co to znamená pro epochu, po které nezůstanou žádné stopy? Pro knihy a malby, které nám budou připadat prázdné? Pro Evropu, která už nebude Evropou? Pro vtipy, kterým se už nikdo nebude smát?

Sám napovídá tragickou odpověď a zároveň si od ní jakoby pomáhá kontrapunktem téměř fraškovitým: motiv pádu promítne do banální situace, uloží totiž v dalším výjevu Kalibanovi složitě sundávat ze skříně Alainovu láhev armagnaku, rozbít ji a vzácný nápoj zmařit. Pachatel to pokládá za špatné znamení. Vzápětí se Charles z telefonu dozví, že matka umírá. Souvislost málem žertovná se z autorovy vůle prudce změní ve vážnou. Asociace spojená s motivem zahlédnutého pírka ostatně už předtím navodila Charlesovi myšlenku na anděla, a tedy na matku. Okamžitě se za ní vydá. Autor tím nejen připomene, že bezvýznamnost je atribut, který k některým lidským situacím nepřiléhá, ale zároveň připraví Charlese o účast ve finále skladby.

Bezvýznamnost jako podmínku úspěchu u žen dokládá autor i tím, že do scény s rozbitou lahví vkládá podobně laděný výjev, kterým prozradí, proč odešla krásná Julie z večírku předčasně a kdo Ramonovi vypálil rybník: byl to jeho milý a obdivovaný přítel Quaquelique. Julie se vedle něho probudí ve své posteli a pomalu si uvědomuje, s kým strávila noc: je to ten, kdo jí na rozloučenou říká, že to bylo krásné.

V Kremlu zatím Stalin nechá spolupracovníky prožívat strach, vykrade se ze sálu, oblékne se do loveckého, vezme si ručnici a před odchodem zlomyslně umožní, aby ho zahlédli. Chruščov spustí křik, že jediný opravdový viník uniká v převleku a opouští ostatní v bezvýchodné situaci. Funkcionáři se chovají hlučně, ba ještě hlučněji než onehdy při močení, když se bouřili proti Stalinově historce o čtyřiadvaceti koroptvích. Jen Kalinin se vytratí za obvyklou potřebou, marně však hledá toaletu, až konečně vyběhne z budovy a dostane se na ulici.

Alain si s Ramonem a Kalibanem smluvil na příští dopoledne schůzku v Lucemburské zahradě. Jede na ni na motocyklu a během jízdy absolvuje svrchu popsaný vnitřní „dialog" s matkou, v němž mu coby spolujezdkyně popisuje sen o zničení lidstva i s jeho zárodkem. Od Ramona se Alain dozví, že Kaliban nepřijde, protože ho bolí záda natlučená při pádu s lahví armagnaku. Shodnou se, že nepůjdou do fronty na Chagallovu výstavu, a jdou se projít a zažít příjemný slunečný den. Dívky s odhaleným pupíkem znovu inspirují známou Alainovu úvahu o tom, že láska byla slavností individualit, ale už jí být přestala.

Přátelé potkají D'Ardela. Na včerejším večírku hodně pil a je ve špatné náladě, ale protože si pamatuje, co Ramonovi nalhal o svém smrtelném onemocnění, považuje za nezbytné dále hrát muže, který myšlence na blízkou smrt nepodléhá. Mluví proto lehkým, pobaveným tónem uprostřed soch, které prý dokazují, že minulost Francie je živá. Přítomnost skotačící drobotiny komentuje připomínkou, že dnešek je její svátek: 1. červen, Den dětí.

Stalin a Kalinin v Lucemburské zahradě 2013

Tu se v parku objeví kníratý padesátník s ručnicí. Gestikuluje a křičí, ale kolemjdoucí ho pozorují se sympatiemi: jeho tvář i kostým mají v sobě něco pokojného a souladného s okolní idylou. Připomíná svůdce, venkovského Casanovu, a jeho folklorní zjev budí vlídný smích obecenstva navzdory tomu, že lovec ukazuje na starce s bradkou, který se krčí za sochou francouzské královny Marie Medicejské.

Lovec zamíří, vystřelí a ustřelí královně špičku nosu. Publikum znejistí: je ten výjev zvrhlý, nebo žertovný? Střelec své chování vysvětlí výkřikem: „Čurat

v nejslavnějším francouzském parku je zakázáno!“ Sám se tomu směje a svede k smíchu i přihlížející chodce. Stařec za sochou si zatím zapíná kalhoty a jeho obličej jeví výraz úlevy.

Ramon se zeptá Alaina, koho mu lovec připomíná. Alain si vybaví Charlese. Ramon přisvědčí: jde o závěrečný akt Charlesovy hry.

Jisté je, že nejen promenující Pařížané, ale ani Alain nepoznali v lovci Stalina. Odhalil jej v čilém padesátníkovi Ramon? Odkaz k Charlesovu nápadu na loutkohru napovídá, že ano. Autor však z pochopitelných důvodů nedopustí, aby Ramon někomu vysvětloval scénu, která má vnější vlastnosti vtipu. Bylo by to marné. Výjev na Den dětí v Lucemburské zahradě, do něhož autor promítl jinou svou utkvělou představu, tentokrát politickou, evokuje navenek verše, které osmnáctiletý Milan Kundera otiskl v literárním časopise *Mladé archy* a ve kterých vyznával surreálnou krásu setkání deštníku se šicím strojem na operačním stole.

Ale vyznívá ta scéna komicky? Padesátiletý Stalin měl v roce 1929 větší a intenzivnější část kariéry masového vraha teprve před sebou. Byl nebezpečný. Velká část světa o tom nevěděla. Nevědí to ani Kunderovi dnešní milí Pařížané. Potenciálního světového zločince by nepoznali. Vždyť ho neznají. Možná by dopadli stejně i vůči Stalinovi sedmdesátiletému, a to ne-li teď, tak nepochybně za nějaké to desítiletí. Dodávám, aniž to vkládám do úst autorovi: Jsou na tom Češi líp?

Zatímco Stalin pronásledoval v parku Kalinina, rozplývá se D’Ardelo nad sborem dětí, které mu vystupují před očima. Krásně prý tráví volný čas. Vždyť aktivita znamená zápasivý vztah k životu. I D’Ardelo podle vlastních slov zápasí. Ramon, jindy a jinde prohlédavý, ale stále poplatný víře v kolegovu smrtelnou nemoc, vysloví D’Ardelovi obdiv a promluví o hodnotě bezvýznamnosti. Je podstatou existence. Je všudypřítomná, a to nejen pokud jde o minulá zvěrstva, kruté boje a nejhorší neštěstí, ale i pokud jde o nás a naši přítomnost. Máme bezvýznamnost nejen rozpoznat, ale i milovat pro její nevinnost, s níž umožňuje dokonale dětsky prožívat příjemnou chvíli, smát se, a nevědět čemu. V tom je její krása. Ať ji D’Ardelo vnímá a vdechuje. Je to klíč k moudrosti a k dobré náladě.

V této promluvě se navzdory sympatiím vůči statečnosti smrtelně nemocného zračí výsměšný odstup ke vzdělanému omezenci s klapkami na očích, k optimistickému vyznavači pozitivna čerpaného ze sebevědomé nevědomosti, k dospělému dětinovi zahleděnému do povrchních citů artikulovaných v duchu současné frazeologie, k lyrickému vizionáři schopnému bezvýhradně se nadchnout mile působícím zákoutím osudově zapomnětlivého světa, stále propadajícího starým nebezpečenstvím.

Ramon na společné scéně se Stalinem a Kalininem dobrou náladu nemá a mít nemůže. Vytuší, že se jeho hold naivní iluzi a nevědomosti spontánně D’Ardelovi nelíbil. Aby ho potěšil, zalže mu a zalichotí, že si všiml, jaký krásný pár tvoří s paní La Franckovou: pochopil prý, že jsou milenci. D’Ardelova nálada se zlepší: políbí Ramona a odchází spokojen a šťasten.

Také Alain, který v duchu zaslechne rozesmátý matčin hlas sdělující, že je šťastná, sdílí tento pocit. Jen starý pamětník Ramon, potomek romantických, hořce a osaměle vědoucích hrdinů, ale i poněkud směšný zajatec kolegovy duté lži, vidí a slyší spolu s autorem, jak Stalin popadl Kalinina kolem ramen a oznámil vděčnému publiku, že jeho starý přítel slíbil, že už nikdy nebude čurat na přední francouzské dámy. Oba nasednou do přistavené kolesky tažené poníky a odjíždějí na projížďku po Paříži.

Slavnost bezvýznamnosti je skladba, která se velmi nesnadno vykládá, jak je zřejmé i z tohoto pokusu. Autorův záměr spočívá totiž nikoli ve formulaci názoru, který by se dal vyjádřit dvěma nebo deseti větami. Chtěl říci přesně to, co slovo od slova napsal. Ani zestručněný přepis nedokáže vystihnout bohatství situací a jejich proměn, kterým čtenáře vystavil. Drží svůj nástroj pevně v ruce. Je architektem stavby svého textu, splétá motivy podle své zálibné vůle, ale není pochyb o tom, že si se svým výtvorem přitom hraje a dává se překvapit některými jeho nečekanými možnostmi. Vypadá to, jako by i náhodě otevřel tento vědomý tvůrce své nové dílo.

Ačkoli o něm sám na jednom místě mluví jako o románu, jde o zcela neobvyklý a osobitý tvar, který vzdáleně připomíná románovou kompozici a zároveň pro svůj rozměr i soustředění na dějově úzký prostor může

být považován za novelu. Nejvýstižnější mi však připadá postřeh, s nímž přišli někteří kritikové: jde o text komponovaný podle principů, jimiž se řídí hudba. Sled studií dobré a špatné nálady a různých podob smíchu a úsměvu se spravuje logikou, s níž pracuje skladatel. Jeden z kritiků vyřkl pojem „divertimento". Nejsem dobrý hudební znalec a netroufám si jen tak přitakat.

Hlavním hrdinou *Slavnosti bezvýznamnosti* je autor. Jestli takový výměr charakterizuje lyrickou báseň, i to může tvaru té skladby odpovídat. To autor vědomě vytvořil a uspořádal různě směšné výstupy, jejichž celek má všechny atributy komiky, a přitom není k smíchu.

V děkovné řeči věnované udělení Jeruzalémské ceny za svobodu jedince ve společnosti v roce 1985 citoval Milan Kundera židovský vtip: Člověk přemýšlí, bůh se směje. Ve své nejnovější knize jako by zkoušel „prométheovské" gesto: kousek té výsady bohu ukrást. Navzdory dílčím úspěchům jednotlivých postav, podmíněným neúplným vědomím všech souvislostí, dospěl autor na závěr k podivuhodně vyvážené a vzájemně neodlučitelné slitině komiky a tragiky. Smát se může jen bůh, který ví, jak to skončí.

Dnes šestaosmdesátiletý spisovatel se *Slavností bezvýznamnosti* připomněl jako ryze současný tvůrce zasažený tím, co všichni žijeme, aniž to všichni víme. Takový zásah čeká také vnímavého čtenáře, pokud čte francouzsky nebo se jako já pomocně spolehne například na německý překlad renomované překladatelky Uli Aumüllerové vydaný letos v Carl Hanser Verlag.

Je to podle mě velký zážitek.

Milan Uhde, kritik a dramatik.

DN divadelní noviny

Kulturní čtrnáctideník pro divadelníky a jejich diváky

22 čísel ročně atraktivního čtení o divadle, televizi, filmu, rozhlase a kultuře

★ **jediná komplexní reflexe současného divadla v ČR**
★ **původní rozhovory s herci, režiséry, dramatiky**
★ **kontroverzní kauzy, pohledy a reportáže z divadelního zákulisí**

Už dvacet čtyři let jsou Divadelní noviny spolehlivým průvodcem českým a světovým divadlem.

Objednávka předplatného na emailu anna.vondrackova@divadlo.cz
nebo na adrese: Společnost pro Divadelní noviny, Celetná 17, Praha 1, 110 00.

www.divadelni-noviny.cz

Nejen k recepci posledního díla Milana Kundery

Mojmír Jeřábek

Milan Kundera dokončil text svého čtvrtého francouzsky napsaného románu *Slavnost bezvýznamnosti* v roce 2013. Podle svých slov nosil toto dílo v hlavě již dávno, opustil jej a po letech se k němu opět vrátil. Francouzské vydání *La fête de l'insignifiance* v „domovském" Kunderově nakladatelství Gallimard v Paříži tentokrát předstihl italský vydavatel, nakladatelství Adelphi v Miláně. Nakladatel byl také na fakt prvního světového vydání patřičně hrdý a oznamoval to speciálním přebalem na obálce, na níž je použita autorova kresba (obr. 1), což dne není u Kunderových děl žádná výjimka, spíše naopak. V poslední době se totiž veřejnost na celém světě setkává stále častěji s autorovým výtvarným talentem – aktuálně např. v právě vycházejícím kompletním novém německém vydání v nakladatelství FISCHER Taschenbuch, Frankfurt/M. (obr. 2, rozkošný román *Pomalost*) nebo v anglickém u nakladatele FABER AND FABER v Londýně (obr. 3) či dokonce v Číně (obr. 4).

Jak na *Slavnost bezvýznamnosti* zareagovala kritika a jak čtenáři?

Kritika se snadno mohla nechat zmást nevelkým rozsahem díla (to přece nemůže být román!) a především charakterem textu, který při prvním čtení budí falešný dojem, že se jedná o lehké, nezávažné „čtení na léto". Jenže: podobně jako u jiných textů Milana Kundery až opakované čtení rozkrývá nečekané hlubiny, úžasnou (hudební!) architekturu díla a především dokonalou ilustraci toho, co autor celý život nazývá a vzývá jako specifické „umění románu"!

Nelze se tedy divit, že při všech těchto pastech, které autor v *Slavnosti bezvýznamnosti* kritikům na-

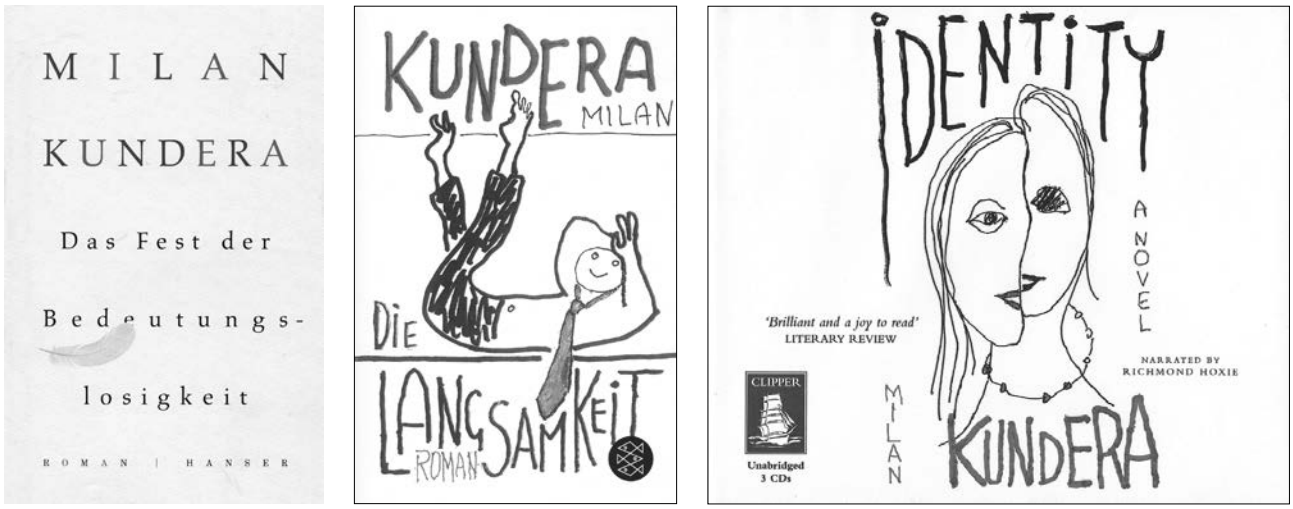

Obr. 1: Italské vydání *Slavnosti bezvýznamnosti* v nakladatelství Adelphi. Obr. 2: Německé vydání *Pomalosti* v nakladatelství FISCHER Taschenbuch. Obr. 3: Anglické vydání audioknihy *Identita* v nakladatelství Faber & Faber.

Obr. 4: Reklama na čínské vydání *Slavnosti bezvýznamnosti.*

Obr. 5: Německé vydání *Slavnosti bezvýznamnosti* z letošního roku. Vázaná vydání vycházejí v nakladatelství Carl Hanser v Mnichově s obálkami vlastními, ne vždy zcela pochopitelnými. V tomto případě však – snad ve shodě s autorem – zvolil nakladatel graficky jednoduché a čisté řešení s „lehkým" motivem vznášejícího se peříčka.

stražil (už přece sám název dráždí povrchní kritiky k sarkasmu!), se objevila např. v německém tisku diametrálně odlišná hodnocení: vlivné *Frankfurter Allgemeine Zeitung* odmítají knihu jako autorův ústup, ne-li pád z vrcholu, „jemuž není nutno přihlížet", zatímco neméně vlivné *Die Zeit* nadšeně aplaudují mistrovskému kousku „Altmeistera". Dalo by se také říct, že kritik *FAZ* zůstal na povrchu a do jisté míry tedy autorovi naletěl na onu zdánlivou „bezvýznamnost" textu či „nesnesitelnou lehkost psaní", jak se jeví na zmíněný první pohled, zatímco kritik *Die Zeit* si dal „Zeit" – čas k prostudování a pochopení díla (obr. 5).

To už však knihu dávno přijali za svou francouzští a italští čtenáři (v Itálii se kniha hned v prvním týdnu – jako novinka! – zařadila na třetí příčku bestsellerů) a kritika v těchto zemích nešetřila chválou a pochopením pro jemnosti, složitosti, ba rafinovanosti Kunderova textu. Jedna z největších intelektuálních osobností dnešní Francie Marc Fumaroli, profesor prestižní Collège de France, člen Francouzské akademie, zakončil 20. 3. 2014 dvoustránkovou nadšenou kritiku v *Le Figaro Littéraire* takto: „Jaká kniha! Jaký dvojsmyslný jazyk, který svírá čtenářovo hrdlo a zároveň v něm vyvolává záchvaty smíchu! Kundera neztratil nic ze svého umění roztrhnout oponu a ukázat, že král je nahý." Raphaëlle Leyrisová, literární kritička *Le Monde,* uvádí svou recenzi 4. 4. 2014 takto: „Kniha lehká jako peříčka, jež v ní poletují." Připomíná, že velký autor se ve své esejistické knize *Opona* proti „diktatuře story", v níž vidí smrt zadušením románu a pléduje pro autorskou svobodu. „Od začátku do konce románu rozvíjí Kundera s krásnou jasností a precizností všechny možné zdroje ironie (…) Lituje triumfu bezvýznamnosti v naší epoše, nebo se z ní skutečně raduje?" A zakončuje: „Autor *Žertu* (…) nabízí čtenářům slavnost inteligence. Román, který lehkost předstírá, aby se vznášel výše a výše."

Slavnost bezvýznamnosti tak mohla začít své vítězné tažení světem, které ještě ani z daleka nekončí: dnes již je kniha přeložena nejméně do 38 jazyků světa!

A proč tedy není česky? – zeptá se jistě čtenář. Inu, téměř ze stejného důvodu, proč byla napsána francouzsky! Mimořádná preciznost výrazu, jedinečná citlivost na slovo a jeho význam, s níž se setkáváme velmi často u generace našich „žijících klasiků" – autorů narozených před válkou, dovedla Milana Kunderu do bodu, z něhož už asi není návratu: autora trápilo, jak mu francouzští překladatelé stylisticky „vylepšují" (tj. mění

a kazí) jeho česky psané knihy, až dospěl po několika letech k rozhodnutí, že jedinou ochranou textu před významovými posuny bude psát přímo v jazyce své nové existence. Ze stejné úzkostlivosti o zachování díla a jako zábrana proti svévolným významovým posunům, dnes tak častým například na divadelních jevištích, pramení i již letitý striktní zákaz všech adaptací jeho textů pro film, divadlo, televizi či rádio. Po většinou velmi zdařilých českých filmových zpracováních z 60. let, na nichž se autor podílel, jej k tomuto kroku přivedlo ne právě povedené americké zpracování *Nesnesitelné lehkosti bytí*.

Avšak zpět k češtině: Zmíněná geneze „francouzského" autora však v žádném případě neznamená konec autora českého, za něhož se Milan Kundera právem nepřestal považovat a jímž samozřejmě také je, což dokazuje každým svým nikoli překladem, ale – jak sám uvádí – počeštěním svých francouzsky psaných esejů: v češtině jim tak vždy dodává autorský jazykový punc a jedinečnost. Aby tedy on, český a francouzský autor, dovolil někomu cizímu překládat své francouzsky psané romány do češtiny (ale i do příliš podobné slovenštiny)? Ne, to prostě z podstaty autora nejde.

Takže autor sám. S tím je však také problém. Milan Kundera již před lety jasně určil, co je jeho Dílo, za něž osobně ručí: patří sem dnes 11 románů (počítáme-li v to ve shodě s autorem i definitivní knižní vydání *Směšných lásek*), čtyři knihy esejů a jedna divadelní hra (*Jakub a jeho pán*). A vymínil si, že toto Dílo – má-li vyjít česky – má vycházet z jeho rukou. Tato otázka začala být aktuální po roce 1989, kdy zde jeho knihy mohly začít vycházet. Doba, kdy tato vydání dospěla do bodu jeho francouzsky psané tvorby, se však zároveň kryla s autorsky neobyčejně plodným obdobím, kdy šel autor stále dál a dál: od románu k románu, od knihy esejů k další a další. Vracet se v tomto tempu zpět k vlastním dílům a začít z nich vytvářet prakticky nová česká díla? Navíc, když již zmíněná preciznost a úzkostlivá citlivost na adekvátní převedení textu do jiného jazyka vede autora ke kontrole desítek vydání každé jeho knihy v jazycích, jimiž vládne, nebo jim alespoň rozumí!

Obr. 6: Audiozáznam *Ptákoviny* z roku 1969.

Mimochodem existuje také jedna výjimka opačná: Pouze pro české prostředí (a to ještě exkluzivně) autor připouští do francouzštiny či jiného jazykového prostředí prakticky nepřevoditelnou (nebo jen velmi obtížně převoditelnou) hru *Ptákovina*, jejíž audiozáznam s Milošem Kopeckým z jednoho z posledních představení před zákazem na konci roku 1969 se nedávno našel v Divadle Na zábradlí a byl letos vydán Supraphonem (obr. 6) společně s knižní podobou (Atlantis Brno). I tento text lze vřele doporučit k pozornému čtení. Zdánlivě dobová komedie (1967) prokazuje v knižní podobě až nečekanou nadčasovost a hloubku. Nijak se tedy neliší od jiných autorových textů Díla, počínaje *Žertem* a konče právě *Slavností bezvýznamnosti*. Mimochodem právě mezi těmito dvěma póly stojícími na počátku románového Díla Milana Kundery a na jeho (dosavadním) konci se objevují překvapivé podobnosti, jako by spíše šlo o kruh než o přímku. Ale to už je zase jiné téma!

Mojmír Jeřábek je bohemista, germanista, literární vědec a překladatel.

Volyň tam v dáli

Josef Mlejnek

Od návratu převážné většiny českých kolonistů, resp. jejich potomků z části západní Ukrajiny uplynula doba téměř stejně dlouhá jako trvání jejich volyňské „mise". Žijící pamětníci Volyně jsou dnes zhruba stejně staří jako ti, kdo v dětském věku odjížděli s rodiči někdy kolem roku 1870 do neznámého prostředí a dožili se cesty zpátky v roce 1947.

Neměl jsem u knihy Volyň tam v dáli *v úmyslu vytvořit historickou knihu nebo národopisný dokument. Sám z Volyně nepocházím, narodil jsem se v Československu. Volyňský Čech byl můj otec, po němž mám kromě příjmení také jméno. Jako účastník zahraničního odboje na východní frontě se vrátil do republiky už v roce 1945; ve chvíli, kdy skončila válka, mu ještě nebylo devatenáct let. Získal prozatímní občanství ČSR (definitivní až v roce 1949), na Volyň, která se znovu stala součástí SSSR, se vracet nechtěl. Po odchodu z armády se usadil na Žatecku a začal úspěšně hospodařit. Maminka byla zdejší, pocházela z Hořesedel u Rakovníka, někteří příbuzní z její strany byli mezi „odsunutými" Němci. Rodiče byli stejně staří, seznámili se na taneční zábavě. Volyňskou atmosféru, zvláštní volyňský jazyk a obyčeje, ale také pravoslavnou zbožnost jsem vnímal od útlého dětství u svých prarodičů, kteří se s většinou „Volyňáků" vrátili na jaře 1947. Ona atmosféra a vyprávění o Volyni měly zásadní vliv na utváření mé obraznosti: přímo magickou roli zde sehrával dědův větrný mlýn.*

S osobnostmi české kultury, které Volyň zažily v mladistvém věku buď přímo, nebo podobně jako já v „obalu" rodiny přesazené většinou do zpustošeného pohraničí, jsem hovořil o jejich práci a případně i o tom, jak zvláštní volyňská zkušenost trvá a projevuje se v jejich díle. S Bohdanem Holomíčkem, Andrejem Krobem, Milanem Balabánem nebo s Jiřím Oličem jsem se poznal v průběhu sedmdesátých a osmdesátých let kvůli jejich umění, společnou volyňskou zkušenost jsme zjistili dodatečně. S Rostislavem Zárybnickým jsme se setkali po více než padesáti letech až v jeho libereckém ateliéru v roce 2007.

Rozhovory jsem doplnil svědeckými výpověďmi, „příběhy", vesměs přímých pamětníků. Ke své lítosti musím uvést, že v knize nejsou zachyceny dva příběhy, s nimiž jsem původně počítal: vzpomínání mého strýce Antonína Umlaufa (1927–2015) a mého kmotra Rostislava Kubišty (1923–2014). Důvod, proč se tak nestalo, vysvětlují údaje v závorkách za jejich jmény. Rostislav Kubišta však vylíčil svůj příběh v cyklu České televize Neznámí hrdinové. *Ze svědectví shromážděných v knize* Volyň tam v dáli *také vyplývá, že Volyň byla v době poslední světové války součástí „krvavých zemí", o nichž ve stejnojmenné knize hovoří americký historik Timothy Snyder. O tom vypovídá i příběh Miroslava Němce ze Zdolbunova, narozeného v roce 1932, jehož rodina se po válce usadila ve Vojkovicích u Brna.*

Příběh Miroslava Němce (*1932)

Náš tatínek, Mikuláš Němec, vzešel z početné rodiny. Narodil se v únoru 1895 jako v pořadí šesté dítě: každé dva roky po něm přibylo jedno další a konečný počet se uzavřel u čísla devět. Narodil se v obci Kordelůvka na dnešní Ukrajině – můj děda tam pracoval jako kolářský mistr v závodech na výrobu a opravy povozů. Otec nastoupil do pracovního poměru už ve svých třinácti letech – jako pomocný dělník se měl zároveň učit kovářem. Hned zpočátku jej potkala tragická nehoda: při práci se uhodil do kolena, dostal sněť a přišel o pravou nohu nad kolenem. Bez vzdělání a kvalifikace si jako invalida musel dokázat poradit sám, ale postupně se z kancelářského poslíčka vypracoval tak, že mohl vykonávat kvalifikovanou práci účetního. Pracoval pak v kordelovském cukrovaru a zůstal tam

i poté, co se rodiče v roce 1918 přestěhovali do Zálesí na Volyni. Dostal se za nimi až v roce 1923, kdy se mu za dramatických okolností podařilo i s jeho první ženou utéci ze Sovětského svazu. Pro jednonohého invalidu nebylo nijak snadné přeběhnout přes zamrzlou řeku Ikvu, jež byla součástí ostře hlídané hranice SSSR s Polskem. V novém prostředí se musel naučit dobře polsky a zvládnout také polská účetnická pravidla. V roce 1925 nastoupil zaměstnání u české firmy Bratři Pospíšilové, prodej mlýnů, zemědělských strojů a veškerého příslušenství, se sídlem ve Zdolbunově. Firma se rozšiřovala, vytvořila si pobočku v Lucku, tu však vedl někdo jiný. Otec založil pobočku v Lublinu a vedl ji spolu se svou druhou manželkou, s naší maminkou Marií, rozenou Krivickou – s první ženou se předtím rozvedl. Vzdálenost ze Zdolbunova do Lucka byla asi kolem třiceti kilometrů, do Lublinu to bylo podstatně dál. Tam jsem se také narodil já i další moji tři sourozenci. Rodiče si vedli docela dobře, tamní obchody vynášely. Prodávali různé zemědělské stroje, mlýnská zařízení, mlátičky, fukary, k tomu motory atd. Dneska se všichni tváří, že objevili *leasing*, ale už tenkrát se prodávalo na leasing běžně. Jen se psaly tzv. *veksle*: rozepsalo se, kdy a jak chce kdo platit. Sedláci měli svá hospodářství, a když sklidili a prodali, tak i spláceli. Podnik měl roční obrat i přes pět milionů dolarů. To byly tehdy úžasné peníze. Když ve třicátých letech začala hospodářská krize, nedorazila k nám hned. V době, kdy jsem se narodil, v roce 1932, tam krize ještě nebyla. Začala se projevovat až ve třicátém čtvrtém a pátém roce. Když prodej přestal vynášet, přestěhovali jsme se do Zdolbunova, kde otec koupil usedlost a dům se zahradou. Dům byl menší, proto hned nakoupil čtyřicet tisíc cihel a nějaké kamení s úmyslem, že se bude všechno rozšiřovat. To bylo ještě před druhou světovou válkou. Uložil si za cíl zajistit, aby jeho děti mohly studovat v Paříži na Sorbonně. Říkal, že nás tam pošle, abychom si osvojili pořádné vzdělání. Válka ale všechno zhatila. V době krize ho Pospíšil neměl čím zaplatit, tak mu místo platu dával stroje a motory, aby si je sám prodával a distribuoval. Když prvního září roku 1939 vypukla druhá světová válka, přišli 17. září Rusáci a celé to okupovali až po řeku Bug, jak se dohodli Ribbentrop s Molotovem. Začali zavádět svoje pořádky. Ve třicátém devátém, když přišli Rusáci, stáhli Poláci své bezpečnostní orgány. A mezi 17. a 20. zářím byly asi tři dny bezvládí, pamatuji se, že 17. září přijela kolona tančíků, vojáci měli jiné uniformy, než jsme byli zvyklí vídat předtím, mluvili jinak a říkali: Teď vám tu bude dobře, budete v Sovětském svazu a všeho bude dost. Všechny zásoby, co byly v okolí, třeba vagóny na železniční stanici, všelijaké obchody a sklady, kde byly různé potraviny, kroupy, mouka a cukr, případně látky, lidé začali rabovat a rabovali hodně. Ne všichni.

Volyňské Čechy si roztřídili na buržuje, kulaky a ostatní – buržujům a kulakům veškerý majetek zkonfiskovali. A posílali je na Sibiř. Můj otec se ani nepřiznal, že má auto, sklady nebo stroje, které prodával, tím pádem nás před cestou na Sibiř uchránil. Rodina se držela pohromadě po celou válku. Tatínek byl invalida, nemohli mu nijak poroučet, protože mu jednoduše chyběla noha, žádný režim ho ani nemohl odvést do

Rostislav Zárybnický, *Vzpomínka*, tempera, karton na sololitu, 1988.

armády. Když začala válka s Hitlerem, byl zaměstnaný v cementárně jako účetní. Když přišli Rusové, veškeré obchody vykoupili. Oblečení, látky, boty. On sám dostal později za vynikající práci poukaz na boty. Ale když jsme pro ně šli do obchodu, byla to jen taková ta bagančata hodící se v podstatě do hnoje. Pamatuji se, že mě ve třicátých letech maminka ještě jako kluka přivedla k Baťovi. V každém městě tehdy byla baťovská prodejna, všechno tam vonělo, mě obsluhovaly tři prodavačky a zkoušely mi botičky. A teď najednou nebyly boty. Všechno se nám tehdy zhatilo, i peníze, které měl tatínek v bance, a veškerý movitý i nemovitý majetek byl také pryč. Ale tatínek stačil koupit kus lesa na Zálesí, kde hospodařili děda s mým strýcem. Na Zálesí koupil také několik hektarů pole, ale napsal je na maminku. Říkal, že nechce mít žádný majetek psaný na sebe, protože by ho mohli zavřít nebo poslat na Sibiř. Takže jsme na tom Zálesí měli přece jen nějaký odrazový můstek. Mimo jiné tam naši měli koupenou krávu. Tatínek pole i dobytek propachtoval svému bratrovi. Požádal ho, aby nám občas přivezl nějaká jablka nebo ořechy, jak se to tehdy dělalo. Za Poláků, když měl peníze, tak je půjčoval dědečkovi i bratrům. Oni mu dost peněz dlužili, takže se to i takhle srovnávalo. Protože byl tatínek invalida, nemohl pracovat na poli, orat. Neměli jsme koně, a krávu nám hned na začátku německé okupace zrekvírovali pro německou armádu. Obec tehdy musela odvést tři nebo čtyři krávy. Byli jsme tak bez krávy, koupili jsme nějakou kozu, drželi jsme slepice, chovali jsme králíky. Byla to svízelná doba. Němci zavedli tzv. *mehlkarty*, kdy si každý mohl nechat pomlet na jednu osobu asi kilo obilí na měsíc. To bylo už úplné neštěstí. Předtím jsme sami pekli chleba, mouky bylo dost. Němci zapečetili mlýny a zavedli strašné restrikce, za jejich porušení zabíjeli, postihlo to někdy celou rodinu a mlýn třeba zapálili. Lidi se báli a rozmysleli si něco porušit. Nebylo co jíst, celé zrní se jíst nedalo. Tatínek se je pokoušel umlít na kafemlejnku, ale nebylo to k použití. Jedli jsme především brambory. Začal jsem pracovat u sedláků jako čeledín, když mi bylo devět deset let. Ze začátku jsem se učil. Nebyl jsem nešikovný a učil jsem se rychle. Kosit kosou, kšírovat koně do normálních postrojů, oblíknout chomouty, když se šlo na těžší práci. Naučil jsem se orat pluhem, pluhy bez koleček, co tam byly, se vedly dost těžko. Ani s kosou to nebylo jednoduché. Když byly žně, tak jsem už v jedenácti postupoval za dospělými chlapy, za sebou jsem měl ženu, která pokosené obilí odebírala a vázala je do snopů. Ta žena dostávala zaplaceno za snop, a proto pochopitelně chtěla, abych nasekal tolik, co dospělý chlap. Musel jsem při kosení mít za ním stejný rozmach. Obilí se sekalo tak, že pšenice a žito se přisekávalo, aby nespadlo a nevysypaly se klásky, ječmen a oves se odsekávaly pryč a pokládaly se na zem. Dneska to už lidi neznají. Tehdy člověk musel o žních makat od rána do večera, byla to zabíračka. Ráno se vstávalo o půl čtvrté, hned jak vyšlo sluníčko. Musel jsem zapřáhnout koně, dojet na pole, nasekat jetelinu, založit kravám, a pak naštípat nějaké dříví, aby paní domu měla čím topit a mohla uvařit oběd. Od rána do západu slunce. Také jsem zažil, a to mi pořád bylo jedenáct let, že hospodáři měli kravičku, která se v noci telila, ale telátko mělo nějakou špatnou polohu. Nemohli si s tím poradit, a tak mě zavolali a já musel povříslem tahat telátko z krávy ven. Měl jsem také na starosti hřebce a kobylu, nebyli to velcí koně, ale hřebec byl potvora, vyhazoval a tak. Musel jsem kolem něj chodit opatrně, když jsem ho pucoval. Jednou do mě kopnul, upadl jsem na hnůj, ale vrátil jsem se a třískl ho. Vydělával jsem na živobytí pro rodinu a své sourozence. Sedláci nám za to zorali naše hektary, protože jsme neměli koně ani pluh, a díky tomu jsme mohli také zaset. Vyseli jsme pohanku, nějaké fazule, zasázeli brambory. Pomalu jsme takhle přežívali, a člověk to začal považovat za normální.

Ale válka přinášela jiné, horší hrůzy. Němci začali všechny Židy stěhovat do ghett. Zřídili ozbrojenou, tzv. ukrajinskou milici a tahle milice dostala za úkol Židy pochytat a nastěhovat je do ghetta. Pracovala naprosto spolehlivě a při tom nahánění milicionáři lidi běžně zabíjeli. Jednou jsem byl svědkem toho, jak pronásledovali celou skupinu. Viděl jsem malého chlapečka, něco kolem čtyř let mu mohlo být, jak utíká před vojákem s puškou. Milicionář se tak rozběsnil, že prchajícímu dítěti urazil pažbou pušky hlavu. Banderovci, na druhé straně, se chovali také naprosto bezohledně. K Čechům snad byli mírnější, protože od nich měli potraviny a oblečení a povozy, o které byla jinde nouze. Vedle

nás bydleli nějací Prochorovi, měli dvě děti zhruba ve stejném věku jako já, Ivana a Maňku, dvojčata. Jednou v noci, bylo to v květnu ve třiačtyřicátém, jsem najednou viděl z okna, bylo to nějakých čtyři sta, pět set metrů od nás, že se tam něco děje, že jejich dům hoří, a bylo také slyšet střelbu. Později jsem se od Prochorových dětí dozvěděl, že k nim v noci přišli banderovci, všechno jim sebrali, ukradli jim i krávu. Ivan s Maňkou spali nahoře na hambalkách nad chlívem, protože v domě bylo málo místa; Prochorovi měli ještě dceru, asi osmnáctiletou, která byla těhotná. A když slyšeli, že je zle a že se střílí, vyvedli potichu koně, oni je neměli okované, takže nebylo slyšet kopyta, nasedli na ně a ujeli na *chutor* Klopoty, to byla sousední vesnice, kde žila jejich babička. Ale jejich rodiče stála nezvaná noční návštěva život. Banderovci je za to, že jim odmítli dát, co požadovali, schválně postříleli, jejich těhotnou dceru do velkého břicha, aby umřelo i nenarozené dítě.

Jednou jsem šel za naší babičkou Šedivou, bydlela kousek od nás za lesem, chodilo se tam po takové lesní cestičce. Byl tam les a louka Šedivých, v létě jsem tam občas pásl krávy. Bylo to v zimě ve čtyřicátém druhém roce, zima byla tuhá, minus pětadvacet stupňů. A na té cestičce v lese leželo asi patnáct postřílených židovských dětí, od pěti do osmnácti let. Neměly ani zavřené oči. Vítr jim foukal do vlasů, navál na ně spadané listí a sníh. Postříleli je ti ukrajinští policajti. Nemohli je zakopat, půda byla zmrzlá, nechali je tam ležet. Jinak by je zahrabali.

V době, kdy partyzáni přepadli cukrovar v Mizoči na Rovensku, pracoval v něm můj tatínek na váze jako vážný. Protože byl bez nohy, nemohl se na neděli vracet domů. Nosil jsem mu tam prádlo a nějaké jídlo. A když se začalo střílet a hořelo, půjčil jsem si vůz a koně a jel jsem tam s tím, že tatínka naložím a odvezu domů, jinak hrozilo, že ho zastřelí. Ale tohle bylo až později. Jednou jsem za ním přišel v sobotu navečer a on mi řekl, abych tam přespal a domů šel až na druhý den ráno. Ráno jsme viděli, že naproti v lese nahnali Němci moc lidí do jednoho místa. Byla tam taková strž a oni ten den postříleli pět set Židů. Dívali jsme se na to s tatínkem z okna. Museli si vykopat jámu, Němci je nechali vysvléct donaha, na obě strany rokle postavili kulomety. Dvacetiletí kluci, s cigaretou v ruce, tatatata… Člověk nevěřil, jestli to je sen, nebo se to skutečně děje. A teprve někdy předloni jsem se v knize Simona Wiesentahla dočetl, že právě v Mizoči nacisté popravili a zakopali celkem šest tisíc Židů. Včetně těch pěti set, které jsem viděl na vlastní oči.

Tatínek snil ve třicátých letech o tom, že svým dětem zajistí vzdělání, že budeme studovat třeba ve Francii na Sorbonně, ale z toho z pochopitelných důvodů sešlo. Naučil jsem se brzy číst a ve škole jsem se hned v první třídě přihlásil do knihovny a začal si nosit domů knížky. V první třídě jsme se ještě učili polštinu, ale do druhé třídy jsem začal chodit, až když nás obsadili Rusáci, protože začala válka. Když se situace trochu stabilizovala, čekal na nás ve škole ukrajinský a ruský vyučovací jazyk, začaly vycházet ruské noviny. Ale člověk se v dětství velice rychle adaptuje, a tak jsem začal číst i ruské knížky. Pamatuju si, že jsem si půjčil knížečku o lodičce, *Bělejet parus odinokij*, něco takového to bylo. Šel jsem s knížečkou v ruce kolem zdolbunovské cementárny – v nedaleké Křídové hoře těžili křídu, byla to čistá křída, a křídu neboli vápenec zpracovávali na cement. Když ovšem tu křídu vozili na autech, vytřepával se z nich prach. Za Poláků také pořád jezdily kropicí vozy a smývaly jej. Když přišli Sověti, kropicí vozy jezdit přestaly a bylo tam brzy úplné bahnisko. Knížka, kterou jsem si první vypůjčil, mi vypadla, a protože zrovna pršelo, pěkně se od toho řiďounkého blátíčka umazala. Bylo mi to tak líto, že jsem se rozbrečel. Maminka knihu opláchla a nechali jsme ji osušit. V roce 1942 začali Němci likvidovat české knihovny. V Hulči měli Češi velkou knihovnu, působila tam rovněž česká kapela a my jsme odebírali také časopisy, *Hvězdu českých paní a dívek* odebírala maminka, otec měl předplacenou *Nivu*, to bylo něco podobného jako *Literární listy*. V době, kdy se knihy likvidovaly, jsem byl už za čeledína u hospodáře. Půjčil mi fasuněk se spřežením a já se v té Hulči asi třikrát otočil, fasuněk pokaždé narvaný všemi možnými knihami v polštině, ruštině, ukrajinštině i češtině. Měli jsme doma obrovskou komoru s různými věcmi, ale bylo v ní stále dost místa. A byla tam i veliká pec, v níž se dřív pekl chleba, a její zadní část zasahovala do té komory. Tam jsem knihy naskládal a přes válku, když přestala fungovat škola, jsem tu literaturu skoro všechnu přečetl. Byl tam don

Rostislav Zárybnický, *Zapadlé štěstí*, uhel, olej a foto na dřevité desce.

Quijote, já nevím, co všechno, *Orbis pictus* Komenského, přečetl jsem celého Sienkiewicze, Lermontova, Puškina v ruštině, Lesju Ukrajinku, Ivana Franka, Tarase Ševčenka a další. Všechno v originále, získal jsem tím i slušnou zásobu slov a mám asi i dobrou výslovnost, protože mi tehdy polští kluci říkali: Ale ty nejsi Čech, mluvíš polsky jako Polák. Totéž říkali Ukrajinci, kteří prý poznali Čecha hned, jakmile otevřel pusu.

Válku jsme přežili se zaťatými zuby. Také moje starší sestra vypomáhala v domácnostech, abychom udrželi rodinu nad vodou. Docházelo neustále ke spoustě různých incidentů, například cukrovar v Mizoči přepadli partyzáni a zapálili ho. Nevím, jestli to byli Rusové, protože tam byli partyzáni, Polská zemská armáda, ruští partyzáni sympatizující se Stalinem, banderovci a také různé bandy, které jenom kradly. To bylo ještě v době okupace, kdy tam začali řádit partyzáni. Německé hlídky, protože partyzánů se Němci báli, jezdily v transportérech nebo v autech, kde byly namontované kulomety, a jedna hlídka zrovna tam honila chlapa ujíždějícího na koni. Byl to nějaký partyzán, jel na koni po polní cestě, souběžně jsem tam o kus dál byl já, měl jsem na starosti dva koně a krávy, které jsem pásl na strništi, a to auto jelo po silnici, co vede z Mizoče do Ostrohu, a z kulometu pálilo po tom partyzánovi. A člověk není tak pohotový, aby s sebou hned plácnul – pochopil jsem, že je zle, ale šlehl jsem sebou na zem s mírným zpožděním. Držel jsem v ruce vdolek namazaný sirupem, dělali jsme tehdy sirup z cukrové řepy. A ve vdolku byly najednou tři díry od toho kulometu. K tomu všemu stála za rohem domu hospodářova žena a volala na mě: Zažeň krávy, zažeň koně, honem! Ve čtyřicátém čtvrtém roce přišla Rudá armáda a v zásadě nás osvobodila. U nás se objevili nejdřív průzkumníci, pak dorazila nějaká dělostřelecká skupina, protože si pak na zahradě udělali okopy ve sněhu. Napochodovala tam také minometná jednotka. Vojáci neměli žádný dopravní prostředek, přitom střelivo do minometů je těžké, minomety také, a ti vojáci byli ztahaní jako koně. Kolem nás jel nějaký člověk s koňmi a vojáci ho začali haltovat s tím, že je bude muset odvézt, ale on se omluvil nebo vymluvil, že jet nemůže, protože má nemocnou manželku. Šel jsem okolo a nevěděl jsem, o co jde. Oni na mě zavolali a řekli mi: hele, když on nemůže, tak mu přivezeš ty koně zpátky. To mi bylo dvanáct let. Ani jsem to nemohl jít říct domů, byl jsem oblečený jenom nalehko, začínalo jaro, žádné velikánské mrazy už nebyly. Musel jsem nasednout na kozlík, naložili jsme střelivo a minomety a vyjeli jsme. Abych nezmrzl, dali mi takový ten jejich *šineľ*. Přijeli jsme na jedno stanoviště, bylo to někde za Mizočí, u lesa, oni se rozmístili, udělali palposty a začali střílet, v tu ránu druhá strana palbu opětovala. Já jsem chtěl s koňmi prchnout pryč, ale nakonec jsem tam s nimi vegetoval tři dny, jednoho koně sice poranila na zadku střepina, ale dovezl jsem je zpátky.

Když jsme měli odjet do Čech, bylo kolem toho dost problémů. Do poslední chvíle nikdo nevěděl: Pojede se, nepojede se? Pustí nás? Nepustí nás? A když jsme se v roce 1946 na podzim dozvěděli, že

pojedeme, začali sedláci hned v listopadu, v prosinci přemýšlet o tom, jak přepravit dobytek a čím ho krmit. Tehdy jsem vyrobil jakési saně: vzal jsem dva špalky, osekal jsem je, přidělal k nim takový „domeček“, nahoře jsem udělal víko z pařezu a k tomu jsem přidělal dlouhou oj; měl jsem štokový drát, který jsme používali na chmelnici, ale ta už byla zlikvidovaná, protože za války se chmel nepěstoval. Štokový drát jsem tam dal, nacpal jsem seno nebo slámu, pořádně jsem to zmáčknul a z hromady slámy jsem udělal otýpku. Potom si mě sedláci vozili z vesnice do vesnice, abych jim to krmení a stlaní taky tak slisoval. Můj tatínek tehdy vydělával jako účetní pět set rublů měsíčně. Za ty dva nebo tři měsíce, co jsem „ťukoval“, tomu lisu se ukrajinsky říkalo *ťuk*, slámu nebo seno, jsem vydělal asi sedm tisíc rublů. Na cestu jsme si směli vzít s sebou tisíc rublů na osobu. Kde by to otec tehdy vzal!

Po návratu jsme přišli do Vojkovic u Brna, kde už bydlel náš strejda a kde byl pro nás připravený dům. Hned po návratu v březnu 1947 jsem nastoupil do jednoročního učebního kurzu v měšťance v Židlochovicích. V podstatě jsem podle mě patřil do páté třídy obecné, protože jsem tři roky do žádné školy nechodil, a tak jsem měl jít do první třídy měšťanky. Ale hned první den mě přesunuli do toho jednoročního učebního kurzu, což byl vyrovnávací poslední ročník měšťanky zaměřený na odstranění nacistických deformací ve výuce za Protektorátu. Byly tam předměty jako biologie nebo geologie, o kterých jsem neměl ani páru. V Rusku naštěstí učili matematiku dobře, takže jsem se v ní i tady dostal brzo dopředu. Ostatní věci jsem musel velmi pracně dohánět. A mimo to jsem hodně četl. Všechno, přečetl jsem třeba tři sta rodokapsů a zjistil jsem, že je to všechno na jedno brdo. Ale ve škole byli rádi, že jsem jakž takž uspěl, dali mi do ruky vysvědčení, vystrčili mě za dveře, a běž. Tatínkův sen s námi o Sorbonně se nesplnil, ale i tak mají tři lidé v naší rodině vysokoškolské vzdělání, ostatní jsou středoškoláci. Tatínek se stihl vrátit zpátky do Čech, umřel až v roce 1981, dožil se osmdesáti šesti let. A moje babička, která odsud odjela s rodiči na Ukrajinu jako čtyřletá, se sem po osmdesáti letech vrátila a také umřela až tady v roce 1952. Prožila tu ještě pět let.

Ukázka z knihy Josefa Mlejnka *Volyň tam v dáli: Rozhovory a příběhy*, která právě vyšla v nakladatelství CDK.

Josef Mlejnek, básník, kritik a překladatel.

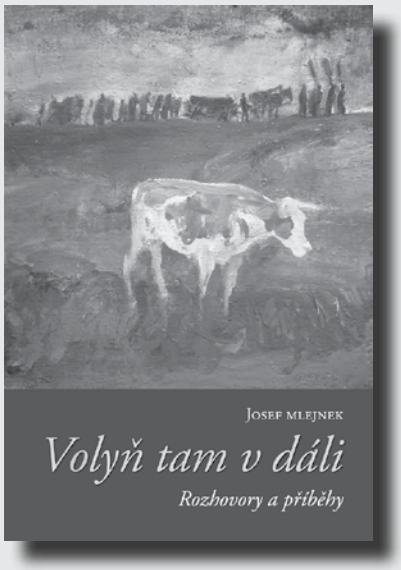

Josef Mlejnek

Volyň tam v dáli – Rozhovory a příběhy

Pro potomky volyňských Čechů se Volyň pozvolna stala zaklínadlem, „pohádkovým slůvkem“ otevírající vstup do neobvyklého světa, který si dlouho uchovával zvláštní vůni a ráz přeneseného volyňského domova projevující se nejen ve víře nebo zděděných obyčejích, ve slovech nebo slovních spojeních, ale třeba také ve zvláštnostech kuchyně. Knihu tvoří šest rozhovorů s žijícími volyňskými rodáky nebo potomky volyňských Čechů, kteří svým dílem přispěli k obohacení české kultury. S malířem Rostislavem Zárybnickým, s fotografem Bohdanem Holomíčkem, s teologem Milanem Balabánem, s básníkem a esejistou Jiřím Oličem, s divadelním režisérem Andrejem Krobem a s koreanistkou Miriam Löwensteinovou o životě a díle její matky, spisovatelky Marie Stryjové. Rozhovory doprovázejí a doplňují příběhy svědčící také o tom, že Volyň byla ve třicátých a čtyřicátých letech minulého století součástí „krvavých zemí“, o nichž píše současný americký historik Timothy Snyder ve své stejnojmenné knize. I z tohoto důvodu autoři těchto příběhů nedokáží o Volyni hovořit jen jako o něčem, co mají za sebou, ale jako o něčem, co si jako živý nerv nesou v sobě. *(A5, brož., 176 s., 229 Kč)*

Objednávky na adrese:
CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno, tel.: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

Písmo a obraz

Jiří Šindler (1922–2015)

Ivo Binder

„Cherubín dí, že nad ráj není.
Ach, v ráji tam jsou andělé.
I my tam vejdem, přátelé,
Dá-li nám Pánbůh povolení.“

(Guillaume Apollinaire)

Ještě než opustil tento svět, napsal Jiří Šindler toto krásné Apollinairovo čtyřverší. Vepsal je černou a červenou tuší do kompozice s básníkovým monogramem. A když je potom četl ve zšeřelém ateliéru nad Brnem, zněl jeho hlas nadějí a usmívající se oči prozrazovaly, co ještě neviděly.

Taková byla senzitivita Jiřího Šindlera. Věci všední se v jeho životě i díle prolínaly se svátečními, obestřeny laskavým humorem. Jeho imaginace měla v sobě dětskou hravost i intelektuální jiskru.

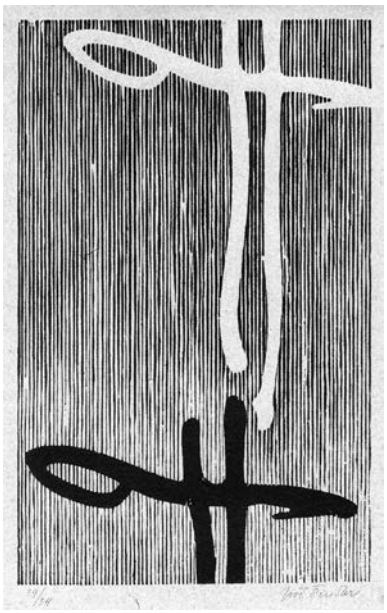

Bez názvu, 1972, ilustrace k nevydané sbírce básní Vladimíra Holana *Zdi*, dřevořez, 262x163 mm, foto ib.

Měl, podobně jako jeho životní vzor Paul Klee, schopnost rozehrát na malé ploše příběh, harmonickou kompozici, nonsensový humor, hru paradoxu. Tato schopnost lapidárního vyjádření jej předurčila k jednomu z nejskrytějších uměleckých odvětví – k umění knihy.

Knihy jej provázely od dětství. Narodil se v rodině venkovského učitele Vladimíra Šindlera, působícího v Korouhvi u Poličky. Ten byl sice autodidakt, ale svým osobitým výtvarným projevem se brzy stal vyhledávaným a ceněným umělcem. Při svém učitelském povolání se věnoval krajinomalbě, grafice, ale i ilustrační tvorbě. S jeho grafickým doprovodem vycházely krásné tisky v nakladatelství J. V. Pojera Atlantis, v Řezníčkově edici Magnifikat, ale i některé tituly Florianova Dobrého díla. Ve své knihovně uchovával nejvzácnější bibliofilské tisky své doby. Mezi jeho blízké přátele patřili významní tvůrci české knihy: typografové Oldřich Menhart a Method Kaláb, kaligraf a knihvazač Josef Vyskočil, architekt, scénograf, grafik a ilustrátor Vlastislav Hoffmann, již zmíněný nakladatel a osobitý myslitel Josef Florian a další.

Nepominutelný vliv na pozdější tvorbu Jiřího Šindlera měla i jeho matka, vášnivá čtenářka klasické ruské literatury, která tuto zálibu přenesla i na svého syna.

Léta studií pro Jiřího Šindlera znamenala jak plodná setkání s významnými pedagogy, jakými byli Zdeněk Balaš na Státní grafické škole v Praze nebo Antonín Strnadel na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze, tak navázání podnětných přátelských vztahů. K nejbližším spolužákům a kolegům patřili Jiří a Daisy Mrázkovi, Václav Boštík, Stanislav Kolíbal, Gertruda Gruberová Goepfertová a zejména jeho dlouholetí souputníci Adriena Šimotová a básník a překladatel Jan Vladislav. S mnohými z nich se setkával také

v okruhu teologa a teoretika umění Josefa Zvěřiny, který ve čtyřicátých letech připravoval pro umělce přednášky a duchovní cvičení mající rozhodující vliv na jejich další filozofickou a názorovou orientaci. Významné byly pro Jiřího Šindlera také prázdninové pobyty v tiskařské dílně bratří Vokolkových v Pardubicích (Lis tří bratří), kde si osvojil znalosti tiskařské praxe.

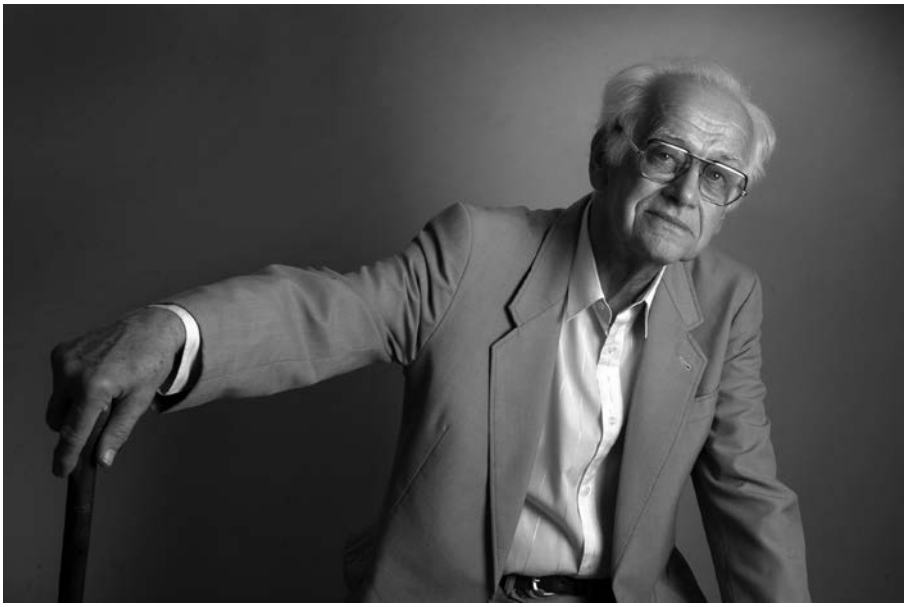

Jiří Šindler, 2007, foto Ivan Emr.

Již v době svých studií Jiří Šindler ilustroval několik titulů pro významné bibliofilské edice, kterými se hned zařadil mezi přední knižní tvůrce (Quido Gezelle: *Verše*, Magnifikat, Kroměříž, 1942; André Suarès: *François Villon*, Vilém Šmidt, Praha, 1948; Alexander Sergejevič Puškin: *Listy nevěstě a ženě*, Pourova edice, Praha, 1949; Jules Barbey d'Aurevilly: *Stránka dějin [1603]*, Jaroslav Picka, Praha, 1952). Četba klasické ruské literatury z otcovy knihovny v něm zanechala hluboký dojem a stala se posléze jednou z hlavních linií jeho ilustračního zájmu. Vyhovoval mu její specifický smysl pro tajemno, absurditu, humor a pro

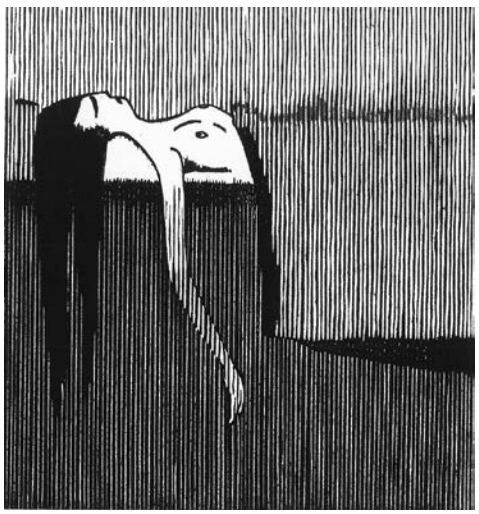

Bez názvu, 1968, ilustrace k antologii ruských fantastických povídek *Červený smích*, dřevořez, 275x263 mm, foto archiv autora.

schopnost zachytit jemná chvění duše, prozrazující podstatu lidského osudu. Kromě již zmíněného Puškina se věnoval povídkám Nikolaje Sergejeviče Leskova (KLK, Praha, 1949) a Gogolovým *Večerům na dědince blízko Dikaňky*, které byly jeho závěrečnou prací na VŠUP (1950). Povídky s ilustracemi, provedenými technikou dřevorytu, vyšly později nákladem Československého spisovatele (1955). Jedním z vrcholů Šindlerovy ilustrátorské činnosti je soubor ilustračních dřevorytů a úprava *Oděských povídek* Isaaka Babela (Nakladatelství československých výtvarných umělců, Praha, 1965). Černá a stříbrná barva ilustrací je jediným zdobným prvkem knihy, která jinak působí svojí vyváženou střídmostí a pregnantností. Vyšla nákladem Svazu českých výtvarných umělců v roce 1965 a zařadila se k nejzdařilejším bibliofiliím české poválečné knižní produkce. Autorovi získala cenu II. Bienále užité grafiky v Brně za rok 1966. Následovaly další tituly, z nichž je nutno jmenovat: *Řeka Potudaň*

Bez názvu, 1965, ilustrace ke knize Isaaka Babela *Oděské povídky*, 260x143 mm, foto ib.

Andreje Platonova (MF, Praha, 1967), *Propasti* Leonida Andrejeva (LN, Praha, 1969), antologie ruských fantastických povídek *Červený smích* (NV, Praha, 1970), antologie ruských klasických povídek *Chorobopisy krutého věku* (LN, Praha, 1982).

Od poloviny padesátých let pracoval Jiří Šindler také na knižních úpravách a ilustracích dětské literatury. Aplikoval u nich většinou techniky koláže a monotypu, které jsou svojí lapidárností a barevností blízká dětskému světu (V. A. Žukovskij: *Tři nejkrásnější pohádky*, Svět sovětů, Praha, 1959; Ivan Franko: *Když zvířátka ještě mluvila*, Svět sovětů, Praha, 1963; Jiří Šindler: *Pohádkové leporelo*, 1971 – nerealizováno).

Významnou a nezastupitelnou uměleckou rolí Jiřího Šindlera byla tvorba písma. Té se věnoval již od studentských let. Kaligrafie byla pěstována v okruhu Florianova nakladatelství a významnými kaligrafy byli i otcovi přátelé Josef Vyskočil a Oldřich Menhart. Neměl tedy daleko ke kvalitním písmařským vzorům. Jeho první tištěnou kaligrafovanou knihou byla básnická skladba Jaroslava Seiferta *Mozart v Praze* (vydal Spolek českých bibliofilů v nakladatelství Československý spisovatel, Praha, 1956). K nejvýznamnějším Šindlerovým kaligrafiím patří přepis Holanovy básnické sbírky *Zdi*, který vznikl v roce 1972 na zakázku nakladatelství Mladá fronta. Jiří Šindler vytvořil jako ilustrační doprovod sbírky dřevořezy parafrázující Holanův vlastnoruční podpis. Tyto ilustrace doprovázely 26 špičkových kaligrafií Holanových básní, vytvářejících vertikální řád harmonicky korespondující s vnitřním řádem grafického doprovodu. K vydání tohoto díla bohužel z cenzurních důvodů nakonec nedošlo.

Pro brněnské nakladatelství Petrov přepsal Jiří Šindler 33 básní Ivana Blatného, vydaných pod názvem *Jsem nyní se všemi* (1998). Mistrovsky kaligrafované básně ilustroval perokresbami a vypravil je barevnou obálkou s kaligraficky psaným titulem.

Jiří Šindler kaligrafoval také vlastní literární texty. Nejdříve to byly záznamy vlastních snů. Texty plné poetické imaginace, doprovázené třemi ilustracemi Adrieny Šimotové (*Sny*, Pavel Křepela, Brno, 2002). Osobitý literární talent projevil Jiří Šindler i ve dvou sbírkách nonsensových básnických textů, *Příbuznosti* a *Limeriky* (obě vydané Sdružením ŠUŘKA, Brno, 2005).

Poslední kaligrafickou prací Jiřího Šindlera je zrcadlové vydání Poeova *Havrana* (přel. Ivan Petlan, Papírenská manufaktura Velké Losiny, 2013).

Bez názvu, 1969, ilustrace k povídce *V mlhách* z povídkové knihy Leonida Andrejeva *Propasti*, 258x174 mm, foto ib.

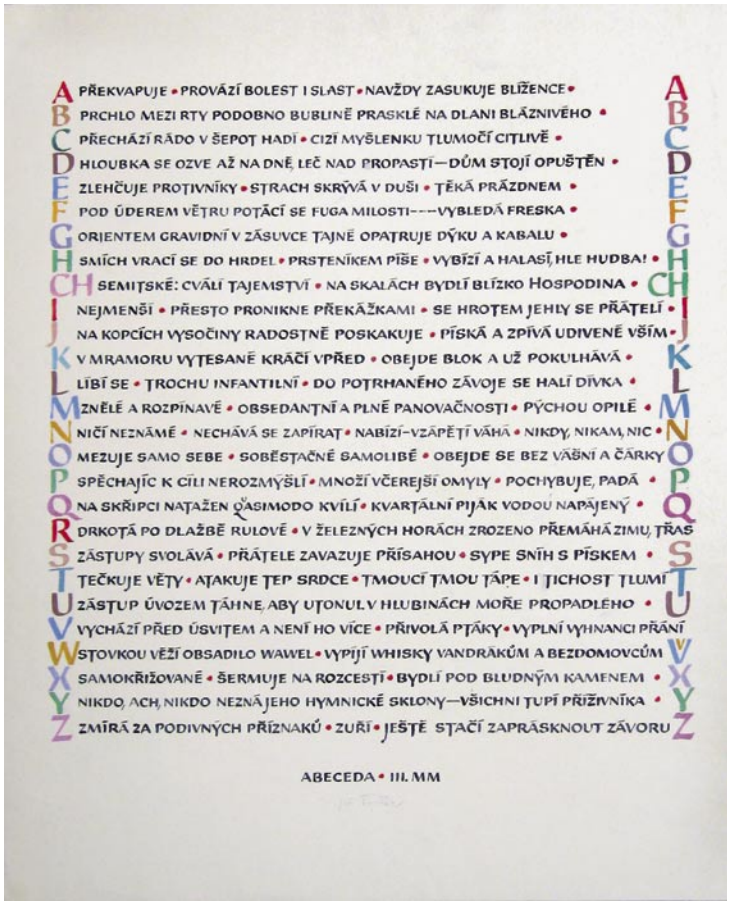

Abeceda, 2000, tempera, tuš, 850x700 mm, foto ib.

Nemilovaná II, 1963, lavírovaná kresba tuší, tužka, 419x239 mm, Muzeum města Brna, foto archiv autora.

Konsekrační kříž sv. Jana Nepomuckého, 1993, tempera, 45,8x45,8 cm. Studie k realizaci ve farním kostele v Brně - Novém Lískovci, 1992, foto ib.

Bezdomovec, *Lebka s hnáty*, grafické návrhy na tiskařská tlačítka, 1995–2000, linoryt kolorovaný akvarelem, 50x50 mm.

Z Hlaholského cyklu - F -, 1994, tuš, 570x600 mm, soukromá sbírka, foto archiv autora.

Z Hlaholského cyklu, 2005, tempera, kámen, 26x26 cm, Městské muzeum a galerie Polička, foto Kristýna Marešová.

Co zbylo z abecedy, 2013, olej, tužka, plátno, 65x65 cm, foto Pavel Šmíd.

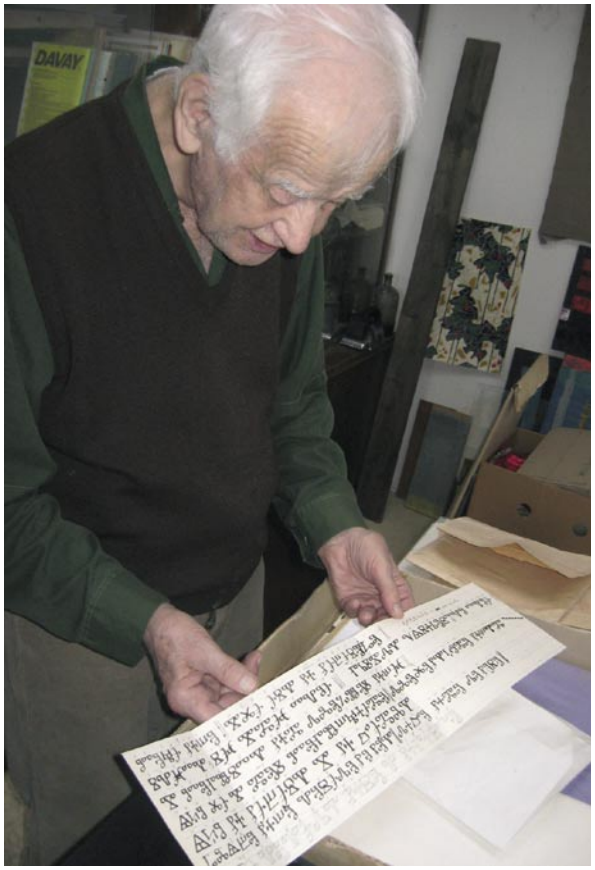

Jiří Šindler ve svém ateliéru, 2011, foto ib.

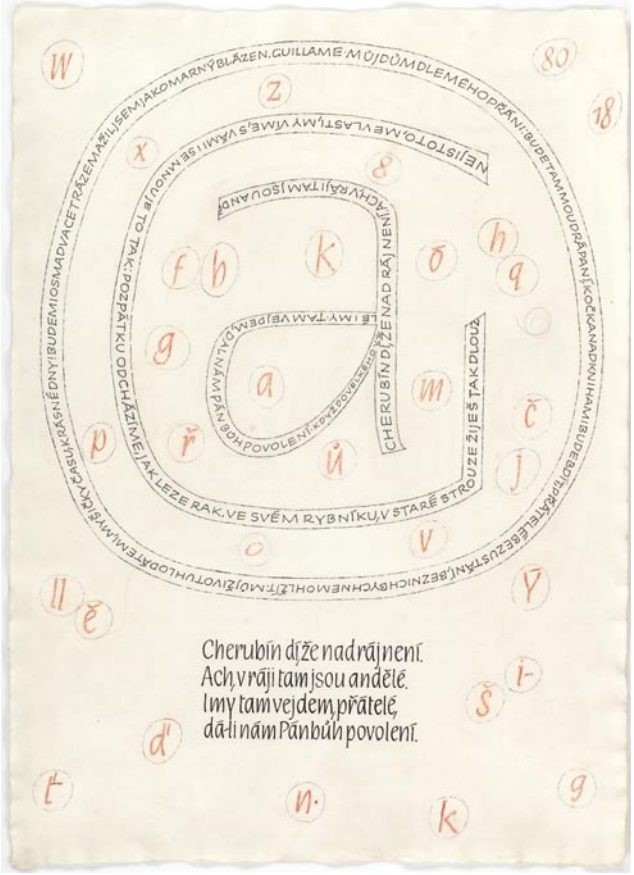

Pocta Apollinairovi, 2012, černá a červená tuš, proškrabováno, 585x417 mm, foto Martin Polák.

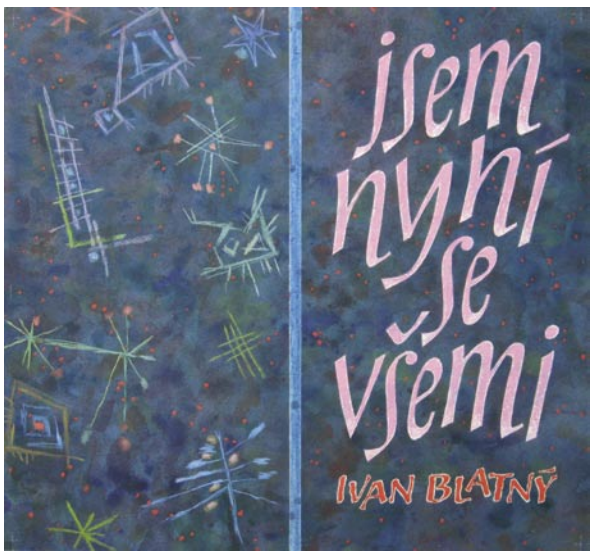

Obálka ke knize Ivana Blatného *Jsem nyní se všemi*, 1998, akvarel, 420x440 mm, foto archiv autora.

In memoriam popravených židů z Poličska (detail), 2007–2008, tempera dřevo, archiv autora.

Hra se čtverci, 2010, koláž, tempera, plátno, pastel, papír, poštovní známky, 80x60,5 cm, foto archiv autora.

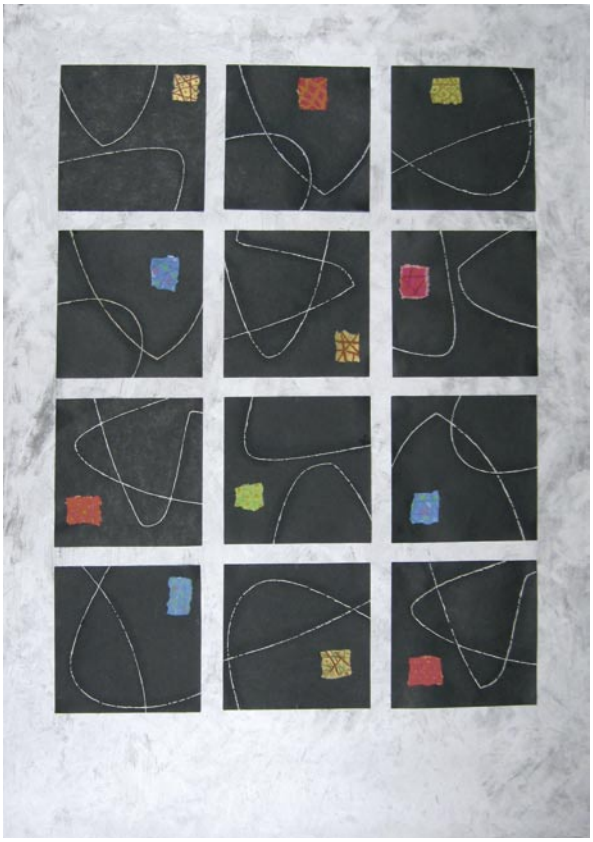

Malý noční balet, 2008, koláž, mastný pastel, rezerváž, tiskařská čerň, aluminium, papír, sololit, 100x70 cm, foto archiv autora.

Kouzelník a pomocníci, 1971, z nerealizované knihy *Pohádkové leporelo*, monotyp, 230x240 mm, foto ib.

Útok, 1971, z nerealizované knihy *Pohádkové leporelo*, monotyp, 230x240 mm, foto ib.

Z cyklu *Fragmenty*, 2008, tuš, 570x553 mm, foto archiv autora.

O písmo, kterým byly psány první literární moravské památky, se Jiří Šindler zajímal již od studentských let. Nejdříve je poznal v bibliofilském vydání textu *Mnicha Chrabra obrana slovanského písma* (1941, Akord, Brno), později v prvním kritickém vydání *Kyjevských listů* z 19. století. Poprvé toto písmo použil v ilustracích ke knize pohádek Zuzany Renčové *Džbán pohádek* (1968, Blok, Brno). Tehdy ještě beze vztahu k obsahu napsaného. Písmo jej ale zaujalo natolik, že vyhledal jednoho z našich předních slavistů, prof. Vojtěcha Tkadlčíka (1915–1997), aby s ním některé poznatky konzultoval. Výsledkem dialogu mezi lingvistou a teologem na jedné straně a písmařem a citlivým grafikem na straně druhé bylo vytvoření tiskového hlaholského písma pro vydání staroslověnského misálu. Čtyři roky se Jiří Šindler věnoval podrobnému studiu nejstarších dochovaných hlaholských památek z 10. století – *Kyjevských listů* a *Pražských zlomků*. Jednotlivá písmena ve všech jejich variantách přepisoval tesařskou tužkou, plochým perem nebo plochým štětcem. Výsledkem bylo 36 znaků hlaholské abecedy, u nichž kvůli čitelnosti tištěného textu zeslabil sklon a zúžil duktus. Písmu ponechal jistou zemitost vytvářenou nestejným sklonem znaků a respektováním přesahů používaných pisateli nejstarších hlaholských památek. *Hlaholský misál* byl vydán nákladem Arcibiskupství olomouckého roku 1992. Při konečné realizaci sice nebyly plně respektovány názory grafika, ale přesto vzniklo mimořádné dílo, které má odezvu dodnes. Roku 2011 Šindlerovo písmo aplikoval slovenský grafik Peter Ďurík v bibliofilském vydání textu *Proglasu* (vlastním nákladem). Kniha s ilustracemi Miroslava Cipára a v knihařském zpracování Lidy Mlichové byla na Slovensku oceněna jako Nejkrásnější kniha roku.

K některým písmenům se Jiří Šindler vracel ve volných kreslených i grafických kompozicích, vycházejících z tvarové působivosti jednotlivých znaků a jejich segmentů (cykly *Hlaholský cyklus* a *Fragmenty*). Posledním umělcovým vkladem k tomuto tématu jsou dvě malovaná plátna s kreslenými kaligrafiemi, nazvaná *Co zbylo z abecedy* a *Doteky téměř něžné II* – obě z roku 2013.

Do kategorie tvorby písma náleží i Šindlerova práce s kaligrafickým gestem (např. imaginární abeceda

Jiří Šindler ve svém brněnském ateliéru, 2007, foto ib.

v titulech básní Ivana Blatného) a s náhodně nalezeným „sdělením“ invenčně aplikovaným do podoby paratextu (např. interpretace povrchu březové kůry v cyklu kreseb *Scriptura betulae* z roku 1994).

Důležitou položkou v Šindlerově tvorbě byla také jeho spolupráce s uměleckými knihaři, pro něž vytvářel návrhy vazeb, knihařských papírů a tlačítek. Významná byla zejména dlouholetá spolupráce s Jindřichem Svobodou a Eliškou Čabalovou, z níž vzešla řada špičkových prací.

Volná tvorba, grafická, kresebná i tvorba objektů, byla pro Jiřího Šindlera ve své podstatě nepřímým pokračováním jeho práce s textem a rozvíjela nápady vznikající paralelně s ní. Patří mezi ně například tvorba labilů – pomíjivých objektů, ať komorních či vzniklých ve volné krajině. Jejich tématem je vzepjetí k harmonii, patos a současně křehkost a pomíjivost.

Podněty ke své tvorbě nacházel Jiří Šindler všude. Byl citlivým posluchačem hudby, vnímavým čtenářem, obeznalým jak v beletrii, teologii, tak v dějinách umění. Inspiroval se krajinou rodné Vysočiny a výtvory přírody. Všechny podněty přetvářel do díla vyznačujícího se osobitou citlivostí k barvě, bravurní kresbou ovládající náročné technické finesy a bezprostřední hravostí plnou něhy, jemného humoru a radosti z tvorby.

Vzájemně obohacující se stala také Šindlerova pedagogická činnost. Vyučoval písmu na Střední uměleckoprůmyslové škole v Brně (1969–1983 a 1998–2005) a na Fakultě výtvarných umění VUT v Brně (1992–2011). Vychoval řadu vynikajících žáků, z nichž se mnozí stali pokračovateli jeho práce, jeho přáteli a spolupracovníky.

Šindlerovo dílo je nezastupitelné v obrazu naší současné výtvarné kultury. Vyznačuje se mimořádným smyslem pro řád. Svojí obeznalostí s uměleckými projevy minulosti a současně zaujetím pro moderní výtvarný výraz Jiří Šindler objevoval často neznámá propojení a souvislosti kulturní tradice s naší současností.

Ivo Binder (1955), historik umění, kurátor sbírky kresby Muzea výtvarného umění Olomouc. Dlouhodobě se zabývá knižní kulturou a vztahem křesťanství a umění, umění v liturgickém prostoru a aspekty transcendence v umění.

U židovského hřbitova v Třebíči, říjen 2008, foto ib.

Vděčná vzpomínka na Jiřího Šindlera

Zdeněk Granát

Jiří Šindler spolupracoval i s Centrem pro studium demokracie a kultury. Když jsme v roce 1993, v samém počátku existence CDK, uvažovali o vydání jedné z našich prvních knížek, Čepovy autobiografie *Sestra úzkost*, napadlo nás, že by její obálku mohl vytvořit výtvarník, který navrhl obálku stejnojmenné knihy – tenkrát to ovšem byl výbor z autorových povídek – již v roce 1944. Věděli jsme, že stále tvoří a žije v Brně, a doufali jsme, že bude pro (jak jsme tušili) milovaného autora opět rád pracovat. Jiří Šindler zakázku s radostí přijal a výsledkem byla velmi povedená obálka knihy, jež byla brzy rozprodána a která se pak stala součástí 6. svazku Spisů Jana Čepa. O dva roky později pro CDK vytvořil obálku ke knize Michaela Novaka *Vyznání katolíka*. V roce 1996 jsme připravovali k vydání životopis Jana Čepa, který pod názvem *Pouť a vyhnanství* napsal Mojmír Trávníček. Požádali jsme opět již osvědčeného Jiřího Šindlera o výtvarné řešení obalu. Vytvořil tehdy pro obálku nádherný dřevoryt – portrét Jana Čepa, přes jehož tvář přechází stín mraku. V nedávné době pak Jiří Šindler nakreslil titulku časopisu *Církevní dějiny* a na obálkách prvních tří ročníků (2008–2010) tohoto periodika byla reprodukována jeho díla inspirovaná hlaholským písmem.

Tato spolupráce s sebou přinesla i několik milých setkání, která se uskutečnila buď na jeho rodné Vysočině, v Korouhvi, kde měl svůj „letní“ ateliér, nebo v brněnském ateliéru v Žabovřeskách. Pamatuji si především líčení jeho návštěvy již nemocného Jana Čepa v Paříži, vyprávění o milované Korouhvi, popis obnovy konsekračních křížů v místním kostele i nápisů a ornamentů na vedle stojící zvonici. Živě jsem si uvědomoval, že Jiří Šindler je jedním z posledních žijících pamětníků kulturní atmosféry první republiky i ducha Florianovy Staré Říše. Působil ve svém věku trochu křehce, ale zároveň velmi mladistvě, dovedl o věcech i lidech vyprávět s nadhledem, někdy i s jemnou ironií spojenou ovšem s účastí a laskavostí. Neustálá umělecká aktivita a hledání zřejmě přispívaly k tomu, že Jiří Šindler byl stále plný energie a zůstával vnímavý k novým podnětům.

Když jsme ho s kolegou Jiřím Hanušem naposledy navštívili, to bylo v roce jeho dvaadevadesátin, zdálo se, že u něj věková omezení neplatí. Stále pracoval ve svém ateliéru a plánoval další díla. Bohužel, čas opět zvítězil. Stejně jako Jiří Šindler ale věříme, že toto vítězství je jen zdánlivé.

Jiří Šindler, podobizna Jana Čepa pro obálku knihy *Pouť a vyhnanství*, 1996.

Jiří Šindler, obálka knihy Jana Čepa *Sestra úzkost*, 1993.

První mezi rovnými

Vít Janota

Vít Janota se narodil v roce 1970 v Praze, kde žije dodnes. Vystudoval fyziku na Matematicko-fyzikální fakultě UK. Živil se jako návrhář webových stránek, pracoval jako odborný asistent na MFF UK, programátor a internetový grafik. Nyní je programátorem na volné noze.
Vydal básnické sbírky *K ránu proti nebi*, 2002, *Fasování košťat*, 2004, *Praha zničená deštěm*, 2006, *Miniová pole*, 2008, *Jen třídit odpad nestačí*, 2011 a *Noc a déšť*, 2013 (všechny Dauphin, Praha) a je též zastoupen v rozličných almanaších, sbornících a antologiích.

Kde přesně v mém dětství leží ten okamžik, kdy jsem se poprvé nesměle opřel do zrezlých vrátek ve staré kamenné zdi literatury a vstoupil do tajemné zahrady poezie, dnes už nedokážu říct. Vím jen jistě, že se tak stalo. Nejdřív jsem četl, psát jsem zkoušel až mnohem později. A četl jsem, co jsem našel v knihovně svých rodičů, co ke mně připlulo po různých náhodných cestách. Klasiky: Máchu, Erbena, Nerudu, s Hlaváčkem a Sovou jsem proplouval somnambulními krajinami, s Gellnerem cynicky glosoval svět. Wolker na mě hleděl zpoza smutných továrních oken, Orten mě horečnatě vedl za ruku ulicemi Kutné Hory, Nezval jen pro mě na periferiích prvorepublikové Prahy roztáčel své fantaskní kolotoče.

Ale mým prvním skutečným uhranutím se v pubertě stal **Václav Hrabě**. Jeho „rabiátský smutek" nějak našel živnou půdu v mé osaměle naivní a romantické dušičce. Chodil jsem po nocích Prahou, trápil se pro chimérické lásky, snažil se psát jako on.

Ospalé něžnosti

Neony
zvoní klekání
v tvých očích vycházejí
hvězdy a květiny
padají na zem
mezi stíny
na břeh jezera kde roste rákosí a kmín
kde dřevaři po skončení práce pijí
kořalku z jeřabin

A mně se chce tak spát
Spát
ve stínu tvých vlasů
Spát na nic nemyslet
při zvuku tvého hlasu se probouzet
jak kuchař
v pohádkách kde spí se stovky let
a znovu usínat
s hrstí tvých vlasů na čele
a trochu žárlit
na slunce
které ti po těle kreslí
malé nepochopitelné obrázky

Pak přišla léta devadesátá a kdesi v nich se vyjevila temná a zneklidňující postava **Jana Zábrany**. Deníkové záznamy, překlady ruských autorů, ale hlavně poezie. Poezie vzbuzující stejný neklid jako autor sám. Jako by Zábranu básníka bylo možné jen bez výhrad přijmout, anebo zcela odvrhnout. Žádné místo pro kompromisy. Ale já snad v každé jeho básni nacházím ten jeden či dva verše, pro které stojí za to se k němu znovu a znovu vracet. Jako v této z *Utkvělých černých ikon*:

Vítr honil
zmačkaný balicí papír,
a ten se zvedal, otáčel, padal
jako dva rvoucí se psi.

Přicházela stařena.
„Pojď sem, papírku,“
řekla na celou ulici.
„Tebe zrovna potřebuju.“

Protože nevím,
kde vesmír končí,
mám právo říct: bylo to v něm.

A k tomu nebe,
svažující se
časně na podzim
v pět odpoledne
kolmo do ulice.

Čas šel dál, a i když mladistvá okouzlení odnesl kamsi do nenávratna, poezie naštěstí svou magickou sílu neztratila. A stále mi přinášela a přináší nové zážitky, z nichž vybírám tři jména, která mě napadla jako první, a tedy snad zaujímají nějaké výsadnější postavení. První mezi rovnými, bylo by možno říct.

Ivan Blatný, mysteriózní postava české literární scény. Básník zahalený do závojů tolika tajemství, básník vzpírající se svou osobou, i přes rozsáhlé pokusy, jakémukoliv přesnému uchopení. A stejná je pro mě i jeho poezie. Lehká jako dech, ale přitom řezaná z těch nejtvrdších kamenů. Naivně přímočará, a zároveň metafyzická ve své nejhlubší podstatě. Poezie, ve které nikdy nedosáhneme až na samé dno.

Máj IV

Ten, kdo má dovolenou v máji,
je v poloprázdných lázních sám.
Hraničtí vojáci mu hrají
a oddává se vzpomínkám.

Tajemství železniční sítě,
kterou jsme celou neznali,
odvíjí zemí svoje nitě
a vlaky jezdí do dáli.

Kolik má místní dráha z Hranic
do řeky Bečvy malých stanic?
Znám Teplice a Černovír.

Je ticho. Závory se zvednou,
snad ještě dvakrát, ještě jednou,
v rolnických staveních je mír.

Jan Skácel, básník křehké moravské přísnosti, nebo možná přísné moravské křehkosti. Básník do posledního místečka vyplňující význam tohoto slova. Básník čistý a nezkalený ve své lyrice a tak průzračně melancholický jako v tomto sonetu:

Sonet o starých brněnských básnících

Vzpomínáme si na Mahena
a na Chaloupku Někdy vzbudí
nás ze sna teskný Těsnohlídek
němý a s kolmou ránou v hrudi

A osamělí po hospodách
sedáme vždycky dva a dva
Bochořák Klement bez sebe sám
a v Bellevue bez Kainara já

V jedenáct zavírají Sníh
padá a Mikulášek kráčí
ze široka a o holích

přes park a rovná času lem
A odpichuje dálku k hvězdám
berlami jako kružítkem

A nakonec **Ivan Diviš**. Vulkán české poezie, chrlící v extatických erupcích rozžhavenou materii stovek veršů, které však po svém dopadu vychládají do zcela přesných krystalových mřížek. Pro někoho zjev možná až příliš rozhněvaný a žlučovitý, pro mne ale

mnohem spíš bezbranný a citlivý tvor, který tváří v tvář okolnímu lhostejnému světu ve své osamělosti zoufale volá o pomoc. A křičet lze různě, ale jen těžko potichu.

Z Diviše pro mne není snadné vybírat. Pro tuto příležitost jsem nakonec zvolil jeden z jeho žalmů, tak samozřejmě rozkročený mezi tématy celospolečenskými a nejvnitřnější intimitou. Jako bychom na omezené ploše několika desítek veršů proletěli od mezihvězdné prázdnoty až k subatomárním částicím.

Žalm 99

Přece jsem neopouštěl Československo
ten bílek se žloutkem šlehanými notoricky
na první bublaninu Německa
na druhý svítek Ruska

Přece jsem neopouštěl Čechy
zpřerážené ve Vltavině páteři vodními díly
Přece mně srdce nekrvácelo
za žárovkou pokrápenou mušinci
na perónu nádraží Velim-Pečky
přece jsem neopouštěl odborníky
na kurvení babiččina údolí

Opouštěl jsem přece Prahu
opouštěl jsem rudolfinský pentagram
opouštěl jsem srdce Svaté Říše Římské
a snad bělohorskou pláň
leč tím si nejsem jist

Motýl kličkuje
v nedopočitatelných náletech,
usedne, pohneš rukou, odplachtí:

A co bys chtěl? a co bych chtěl?
dnes už nic! dnes už je pozdě
měli jsme si vzpomenout zavčas
ještě když byl naživu otec
a já ho vzal jemně pod paždí
stoupaje s ním volně přes Pětikostelní náměstí
měli jsme si vzpomenout
když jsme zapředli rozhovor
o putování duše
zdánlivé nesmyslnosti všeho
o tom jak skutečnost ustupuje ke zdi
která se pak zhroutí

Měli jste si vzpomenout když byl naživu otec
krásný s černými vlnitými vlasy
a když si nám netroufla přeběhnout přes cestu
kdejaká kočka s kramflíčky
měli jste si vzpomenout na nesčetné podobné
dvojice otce a syna
kdy ještě duchové byli zakováni v podzemí
kdy ještě nevylezli na tuto strašnou zem
na které ani mozek nacáklý na stěnu
neupoutá naši pozornost

Pravda je ta:
po večerech piji pivo za pivem
a chápu že je všechno skončeno
a že už se nikdy neuvidíme

Z rukopisu

Vít Janota

(víkend v jakémsi Švýcarsku)

Obrácená perspektiva
krajiny

Vrchol
zdejší druhé nejvyšší hory
(107 metrů nad mořem)
jako znovu nalezený obzor

Bludný kořen
překročený
v šeru lesních cest

Tady by ještě tak mohl
výstup bez kyslíkových přístrojů
trénovat spolek alpinistů z Polabí

Zde se zjevně
Bertold Brecht učil
oplakávat majestát velehor

V průsečících
lipových alejí

V bukových hájích
na březích jezer

Mezi muldami
rozorané hlíny

Rozpačitě
v rukou obracíme
kolibří vydání
našich nejtajnějších přání

Mlčky pozorujeme
odlesky na vodě

Zde
in der Märkische Schweiz

(dark was the night)

Vyslali jsme signály
z opuštěných observatoří

Z prázdných sálů
v porcelánově modrých horách

Ke Krabí mlhovině
k mrakům Magellanovým

Tam kde tajemně září
Aldebaran a Vega

Vyslali jsme signály
a teď s hlavou zakloněnou
po nebi pátráme
po pozičních světlech
ze zapomenutých
přistávacích drah

My
bezejmenné nástroje
vyšších principů

Za zimních nocí
v horských chatách pohozené

V cimrách
s okny slepnoucími
nafoukaným sněhem

Ve vyleželých postelích
s příliš krátkou peřinou

S tím věčným dilematem
zda raději nastydnout
od hlavy či od nohou

My detektory
marně čekající
na odpověď vzdálených civilizací

(**and cold was the ground**)

Unášen tramvají
kolem kosmického korábu
krematoria

Kde věčné ohně planou
jak trysky po zážehu

Rozpačité skupinky
smutečních hostí

Poslední postávání…

Unášen tramvají
jak sonda
mrazivými pustinami

Jak sonda míjející
kdo ví kolikátý
planetární systém

Signály…

Podle nejnovějších měření
existují ve vesmíru
bludné planety

Tělesa bez stálých
oběžných drah

Příliš chladná na to
aby byla hvězdami

Podle nejnovějších měření
jsme v některých okamžicích
svého života
téměř šťastni

Není důvod
tomu všemu nevěřit

(**arwyneb llithrig**)

Na ohlazeném betonu vlnolamů
kostnaté ženštiny
nastavují své bledé
neforemné tváře
podmračenému nebi

Nad břidlicovými střechami
omšelých bytovek
plachtí racci

V jednu chvíli
ptáci vyrovnají
svůj klouzavý let
se silou větru
a celé hejno
na několik vteřin
nehybně strne v prostoru

Opeřená těla
se jen lehce pohupují

Svíráni závratí
vymknutostí právě spatřeného
bez opory kloužeme
po hladkém povrchu
tohoto okamžiku

Tak dlouho jsme
v nehybnosti medúz
odlivem vyvržených
na obnažený pás země
hledali zprávu
o své vlastní bezmoci

Tak dlouho jsme
z pachuti místních piv
věštili nevyhnutelnost
přicházejícího deště

Karta se obrací
a na rubu
smaragdově zelený obraz
horských strání

Bílých ovcí rozesetých
v úběžnících starých
kamenných zdí

Obraz
ve kterém by naopak
i ten sebenepatrnější pohyb
byl zcela nepatřičný

Vít Janota (1970), básník, vydal několik básnických sbírek v nakladatelství Dauphin. Pracuje jako programátor.

Prostor Zlín, časopis vydávaný od roku 1992 Krajskou galerií výtvarného umění ve Zlíně, je zaměřen především na moderní a současné umění, architekturu a urbanismus. Obsahuje také další rubriky věnované poezii a designu. Vychází 4x ročně v rozsahu 64 stran.
www.galeriezlin.cz

4/2015

14 15 BATŮV INSTITUT

KRAJSKÁ GALERIE VÝTVARNÉHO UMĚNÍ VE ZLÍNĚ

VÝTVARNÉ UMĚNÍ
Vít Jakubíček *Ostrov umění v moři průmyslu. Zlínská škola umění (1939–1949)*
Silvie Stanická *Zlínské odpoledne*
Pavlína Pyšná *Ze vzpomínek malíře Vladimíra Vašíčka*
Olga Mehešová *Andělé z Veselé*
Martin Beníček *Galerie Garáž. Čin Vojtěcha Skácela*
Jiří Bernard Krtička *Oldřich Hamera.Vesmír vně, vesmír uvnitř, jeho průzkum a kosmická zbožnost*
Nina Vrbanová *Rozptyl média. Zlínsky salón mladých no. 7*
Ladislava Horňáková *Miroslav Šnajdr st. ve Výstavní síni Synagoga v Hranicích*
PŘEDSTAVUJEME
Jan J. Lhotský *Ondřej Oliva sledovaný*
JEDNO DÍLO
Vít Jakubíček *Vincenc Makovský. Pomník obětem II. světové války ve Zlíně (1946–1947)*
ARCHITEKTURA
Radomíra Sedláková *Architekt Lubor Marek*
DESIGN
Michaela Spružinová *Výstava Jiný Pohled*
Z ARCHIVU
Vít Jakubíček *Z archivu ředitele Školy umění architekta Františka Kadlece*
POESIE
Sylva Fischerová / Sylvie Richterová
připravuje Pavel Petr

PROSTOR
ZLÍN

Adresa redakce: Krajská galerie výtvarného umění ve Zlíně
Budova 14. továrního areálu, Vavrečkova 7040, 760 01 Zlín

Ad Demokracie a vlastenectví

Vážení a milí pánové Balíku, Fialo, Hanuši a Mikši,

jako věrný čtenář *Kontextů* jsem si v letošním čtvrtém čísle přečetl Váš text nazvaný *Demokracie a vlastenectví* s podtitulem *Český národní stát a jeho zájmy*. Potěšilo mě, že jako dobří konzervativci hájíte národní stát před konstatováním jeho dnešního nebo zítřejšího zániku, vracíte do užívání opouštěný pojem vlastenectví a hodnotíte příznivě patos národní emancipace v devatenáctém století. To je záslužné, protože pod vlivem neúprosných a správných analýz, jimž čeští historici podrobili historicky daná omezení obrozeneckého programu především povahy kulturní, ale i politické, mohl by někdo podcenit přínosy, které tento program ve svém celku znamenal.

Oslovili jste mě tím spíš, že jsem si zvykl příliš často opakovat známý výrok Friedricha Dürrenmatta: „Vlastí se nazývá stát, kdykoli se chystá spáchat zločin," aniž jsem si uvědomoval, že i velký švýcarský dramatik byl ve své prohlédavé skepsi jednostranný.

Jen na třech místech jsem si udělal kritické poznámky. Chybělo mi tam něco pro mě tak důležitého, že Vás chci s nimi seznámit.

Zaprvé myslím, že obrozenecký koncept byl příznačný také – a z dnešního hlediska zejména – přesahem za hranice národního života. I Jan Kollár, panslovanský horlitel a propagátor vazby na východní „dubisko", zastával vizi, že řekne-li „Slovan", mělo by se mu jako ohlas ozvat „člověk". Mladší klasik Havlíček se v jednom epigramu právem vysmál hrdému sebevědomí publicistů, kteří se radovali nad metaforou, že jsou naše země soběstačné: neproudí k nám vody řek pramenících v zahraničí.

České úsilí o národní existenci rovnoprávnou s existencí ostatních národů neústilo ani v předminulém století do spokojeného vědomí, že jsme Češi. Národní program počítal s tím, že rozkvět národa má smysl tehdy, bude-li se podílet na rozkvětu lidstva. Chce sdílet a sdílí určité hodnoty vyznávané i jinými národy a vybízí ke společným krokům, řekněme tedy k solidaritě. „Sám svobody kdo hoden, svobodu zná vážiti každou." Samozřejmě nevycházel z vidiny světoobčana zakotveného všude a nikde, ale ani z představy, že český národní program nepotřebuje vidět za hranice, za nimiž se nemluví česky.

Vlastenec Havlíčkova rodu byl také občanem světa, znal se k tomu a vůbec mu to nepřekáželo v tom, aby dbal národních zájmů a na evropské otázky odpovídal po svém. T. G. Masaryk, který podle mě sice neprokázaně předpokládal dějinný oblouk sahající od husitství a táboritství přes českobratrství k současnosti, zároveň velmi případně zdůrazňoval ústrojnou mravní složku českého politicky evropského směřování.

Druhá poznámka se týká německo-českých vztahů. Jsem stejně jako Vy toho přesvědčení, že šlo o zápas, který musel být vybojován, a to z největší části na rakousko-uherské půdě, a že se menší z obou střetajících se národů neobdařený vlastním státem musel úzce semknout, aby obstál. Průvodní jevy toho zápasu však charakterizoval i jiný „přesah". Tentokrát však šlo spíše o zúžení: na slova německého vědátora a publicisty o tom, že česky nemluví ani se svým psem, odpověděl český básník, politik a svého druhu jeden z národních mluvčích Viktor Dyk prohlášením, že buď vás Němce, nebo nás Čechy čeká osud zmizet ze zdejšího životního prostoru.

Mám určitou zkušenost z působení v politice, abych nad těmito slovy nemoralizoval a básníka nekáral. Princip hrubé záplaty na hrubý pytel je běžný a nelze se mu občas vyhnout. Pravda však je, že Dykova lyrická maxima vrůstala do českých politických dějin a vedla za první republiky například k tomu,

že se nepodařilo najít oboustranně přijatelné řešení národnostní otázky. Po nacistickém výbuchu vyhlazovacího násilí, které přijali za své tak mnozí československí občané německé národnosti nebo se s ním pasivně smířili a sžili, ostatně v podstatě stejně, jako si počínali mnozí čeští občané ve vztahu ke genocidnímu komunismu, následoval takzvaný odsun.

Tím, že říkám „takzvaný", se distancuju jen od slovesného pojmenování té události. Odsun pokládám za výraz spadající do oblasti například železniční dopravy: odsunují se prázdné vagóny. Lidé se vyhánějí. Nehodlám tím sugerovat žádný výklad: ani obhajobu postupu československé vlády a Spojenců, ani jeho obžalobu. I když mám na tu věc vyhraněný názor, nežádám po nikom, aby s ním souhlasil. Vyčítám Vám však, že jste se této etapě česko-německých vztahů, jejímu kontextu a jejím důsledkům vyhnuli. To je podle mě neobhajitelné, zvláště když jste svůj text nazvali tak, jak jste jej nazvali.

Zatřetí jsem se nad Vašimi závěrečnými odstavci ptal, jak vidíte budoucnost národního státu nikoli za obzorem staletí, ale v čase, který stačí politik, politolog a historik dohlédnout. V bulletinu, který vydává institut Václava Klause, jsem se v seriózně založené stati Jiřího Weigla dočetl, že vyhnání Němců z našeho území byla sice drsná procedura, ale dosažená a posílená národnostní monokultura vyzněla pro nás nakonec příznivě. Autorovu myšlenku parafrázuju, zcela jistě ji formuloval jinak a přesněji.

Jste stejného názoru? Soudíte, že národnostní monokulturu bude třeba i napříště střežit všemi prostředky a že se podaří ji zachovat? Nemluvím o imigrační krizi, to je poněkud jiný námět, pro mě daleko bolestnější, takže zatím nejsem schopen o něm v klidu přemýšlet. Mluvím o tom, že pomalu, ale jistě ubývá lidí, jejichž mateřštinou je čeština. Co když se tato tendence nezastaví, ale bude pokračovat?

Obyvatel České republiky přitom přibývá, přichozí se učí česky a často i naučí, ale jejich kulturní kořeny a zázemí jsou jiné a jejich integrace nemusí být zdaleka úplná a hlubinná. Bude jich nepochybně přibývat i v budoucnu, pokud tomu restriktivně nezabráníme. Uděláme to? Dotýká se takový vývoj českých národních zájmů a bude v blízké budoucnosti nutno je nově formulovat? Pokud ne, zajímá mě, jak bude vypadat příští občanské spolužití různých etnik na našem území v případě, že povedeme nadále svou, jako by byla situace stále stejná. Pokud ano, jak nová formulace definuje povahu a „výkon" českých národních zájmů za změněných podmínek? Jsem přesvědčen, že zamyšlení nad tím jsou autoři textu *Demokracie a vlastenectví* čtenářům dlužni, přesněji řečeno mám pocit, že to dluží mně. Pomůže mi totiž a prospěje, když Vaše mínění „porovnám ze sebú", jak říkával nezapomenutelný Ludvík Vaculík.

Váš

Milan Uhde

* *

Vážený a milý pane Uhde,

děkujeme za Vaše podněty. Jsme velice rádi, že jste náš text ve svém celku uvítal. Myslíme si, že na Vaše otázky můžeme odpovědět společně takto – i když je jasné, že bychom se nemuseli shodnout v detailech.

Obrozenecký koncept přesahoval „hranice národního života", jak píšete, a to ze dvou důvodů. Jednak byl nesen poměrně dlouhou dobu také osvícenskými idejemi, které měly univerzalistický ráz. V konstituční éře a zejména pak na přelomu století byl vybojován jistý nový kulturní zápas, který se týkal rozšiřování obzorů a hledání evropské povahy tehdejšího češství, respektive jeho potřebného začlenění do evropských tradic i jeho podílu na tehdejších myšlenkových a uměleckých výbojích. O tom nemůže být sporu a zdá se, že zde mezi námi panuje shoda.

Skutečně jsme nechtěli rozebírat konkrétní událost, jakou byl poválečný odsun českých Němců z Československa, a především její mnohočetné a emocemi zatížené interpretace. Náš základní cíl byl jiný. Schází-li Vám však naše pozice, zde je: odsun považujeme za tragickou událost, která při svém výkladu nemůže být vytrhována z kontextu, který vytváří předcházející okupace Československa a nacionálněsocialistická ideologie, představující hrůznou deformaci národních

idejí. Odsun je možné vidět pouze na pozadí těchto skutečností, zvláště pak tehdy, pokud budeme chtít uvažovat v rámci prosazování českých národních zájmů, k čemuž vyzýváme. Mimochodem: jde nám primárně o zájmy tzv. politického národa, zájmy občanů České republiky – a to mohou být národnostně Češi, ale i Němci, Poláci, Vietnamci nebo kdokoli jiný.

Co se týče souhlasu s tvrzením pana Jiřího Weigla o jistém „příznivém vyznění" národnostní monokultury, tento názor by zřejmě vyžadoval vytvoření nějaké „alternativní historie", která by umožnila modelovat fiktivní situaci, v níž by Němci zůstali v Československu a nebyli odsunuti. Nebráníme se tomuto myšlenkovému pokusu, ale bojíme se, že by byl velmi náročný – už z toho důvodu, že relativně přirozený vývoj v naší vlasti byl zásadním způsobem narušen uchopením moci KSČ a z mezinárodního hlediska rozdělením Německa. Navíc o nějakém „příznivém vyznění" národnostní monokultury se dá mluvit pouze tehdy, pokud bychom znali kritéria hodnocení toho, co je to vlastně „příznivé" a vůči komu či čemu. To bychom proto ponechali spíše na případnou diskusi mezi Vámi a panem Weiglem.

Otázku, zda „národnostní monokultura" bude zachována v České republice i v budoucnosti, nedovedeme zodpovědět. Zdá se však, že národnostní a náboženské menšiny zde budou přítomny i nadále a že budou spíše posilovat – jedná se zřejmě o celoevropský trend. O to více bude zapotřebí napnout síly ve směru integrace. Jak bude ale vypadat budoucnost, opravdu nevíme a ani vědět nemůžeme. V tomto smyslu se necítíme být dlužníky ani čtenářů *Kontextů*, ani Vašimi.

Srdečně, s velkou úctou…

Stanislav Balík, Petr Fiala,
Jiří Hanuš, František Mikš

Kulturní politika v diskusi

Milan Uhde

Tomáš Drobný a František Mikš se svými články na téma kulturní politiky a financování kultury zasloužili přinejmenším o to, že vyprovokovali trojici autorů Ladislav Jakl, Václav Klaus a Jiří Weigl, aby svůj polemický názor vyjádřili podrobně, srozumitelně a přesně.

Jádro sporu spatřuju v otázce, zda podporovat ze státního rozpočtu takzvané živé umění, totiž tvorbu soudobých výtvarníků, spisovatelů, divadelníků, filmařů, skladatelů a jiných hudebníků, popřípadě i architektů, kteří však pracují většinou na objednávku, zatímco kolegové ostatní umělci se této výhody dočkají daleko řidčeji.

Trojice razí jednoznačné mínění, že takzvané živé umění nemá ze státního rozpočtu dostat ani korunu. Odůvodnění zní přesvědčivě: jde o hodnoty neprověřené časem, který propůjčuje omylnému lidskému pohledu odstup, a tedy určitou objektivizaci. Státní rozpočet prokazuje tudíž podporu památkám, jejichž hodnota je stvrzena rozhodnutími Poslanecké sněmovny vyslovenými v zákonech, a také institucím jako Národní divadlo, přičemž nejde o to, na jaké umělecké výši jsou jeho současné inscenace, ale o to, že je tento ústav trvale svázán s národní minulostí stejně jako Národní muzeum nebo Národní galerie.

Nepřichází proto naopak v úvahu, aby ze státního rozpočtu ukrajovala sebemenší částku odborná grémia nevybavená autoritou volených orgánů.

Neusnadním si svůj polemický úkol poukazem na to, že takto rigorózní stanovisko je – pokud vím – v Evropě ojedinělé a předpokládá praxi vžitou ve Spojených státech, kde ovšem bohatí podnikatelé a banky považují za součást propagace dobrého firemního jména sponzorování, ba jednostranné dárcovství podněcující růst živých kulturních aktivit. V České republice osobně znám jediného muže bohatého od původu. Mimo něj vídám většinou zbohatlíky, kteří mají a budou vždy mít k „americkému“ chování daleko.

Neuchýlím se ani k pragmatickému argumentu, že kdyby státní, zemský nebo městský rozpočet nedotoval například evropské divadelní vstupenky, stoupla by jejich cena z dnešní úrovně nejmíň na pětinásobek. U nás by slušné místo například do trvale vyprodaného Městského divadla v Brně stálo diváka napříště zhruba tři tisíce korun. Přítel-ředitel mě seznámil se zveřejněným výkazem hospodaření známého německého muzikálového divadla: ve velmi bohaté a kulturní zemi se navzdory vstřícnému až komerčnímu repertoáru ani ono neobejde bez finanční pomoci obce a spolkové země. Bez této podpory by hlediště zelo prázdnotou. Ale budiž: hodnota soudobé divadelní tvorby skutečně není prověřena časem, a jestli se nenajde dost diváků ochotných vysázet u pokladny třítisícové vstupné, ať takové divadlo zanikne, aspoň v očích tří českých polemiků.

Jsem naproti tomu přesvědčen, že se ani tak racionálně prokomponovaný systém jako státní rozpočet nemůže vyhnout určitému riziku. Například kromě přírodních věd, jejichž výsledky jsou průkazné, prošly laboratoří a ověřil je experiment, dotuje státní rozpočet ústavy zabývající se vědami, které laboratoří v přísném smyslu slova nedisponují a experimentovat nemohou, a pokud ano, tak jen ve velmi omezeném rozsahu.

Ústav filozofický, sociologický, politologický, historický nebo ekonomický – nejde o konkrétní instituce, nýbrž o model – dostávají pravidelný příspěvek na existenci ze státního rozpočtu, aniž studie, které z jejich lůna vzcházejí, prodělaly jinou ověřovací proceduru než soupis citací, jimiž v zahraničí i doma vyjádřili svůj zájem a někdy i kladný vztah nevolení odborní autoři a recenzenti.

Nejsem znalec filozofické, sociologické, politologické, historické ani ekonomické produkce pocházející z pera současných humanitních vědců českých ani zahraničních, abych se mohl osmělit tvrdit, že její značná část prověrkou času ani v budoucnu neprojde, ale troufám si aspoň na domněnku, že takové práce se v dané produkci nutně musejí ve větší nebo menší míře vyskytovat. Bylo by v rozporu s hledačskou podstatou věd, kdyby tomu bylo jinak, a je zdravé a logické, že státní rozpočet tuto skutečnost respektuje, podstupuje příslušné riziko a celku humanitních věd podporu neodmítá. Ladislav Jakl et cons. se v rozporu s tím nepokoušejí zmíněné riziko vyloučit návrhem, aby humanitní vědy existovaly jen z prodeje svých „výstupů" a ze soukromého sponzoringu. Nesmlouvaví jsou naši polemikové jen vůči umění, přičemž vím, že žádný z nich nepatří mezi mizomúzy. Proč tedy taková nedůslednost?

Nebudu na podporu svého stanoviska citovat některého soudobého estetika právě proto, že by mohl být i jeho úsudek zpochybněn námitkou, že neprošel dostatečnou zkouškou času. Dovolávám se autora a hrdiny, kteří takovou zkouškou aspoň podle mě prošli.

Ve druhém výstupu třetího dějství Shakespearovy tragédie *Hamlet* vykládá dánský princ, že herectví „mělo a má podnes jako cíl nastavit zrcadlo dějům světa, důstojnosti předvést, v čem spočívá, ukázat směšný obraz drzé nafoukanosti a celé době, se vším, co s ní hýbe, odhalit její podobu a mravy", jak to do češtiny přeložil můj zvěčnělý přítel Zdeněk Urbánek. Co pravil Hamlet o herectví, platí v obměněné podobě o umění obecně.

Pravda, zdaleka ne každé současné umělecké dílo má tak široký a hluboký záběr, jak jej zpodobnil Shakespearův protagonista, soudím však, že i subjektivní lyrický text vydává svědectví přinejmenším o svém autorovi a o jeho prožitku světa, svědectví o člověku, které má schopnost osvětlit přítomnost tak, jak to žádný jiný prostředek nedokáže. Je tedy zprávou svého druhu o společnosti, zrcadlí ji a poskytuje jí určitou zpětnou vazbu. Stává se nástrojem jejího sebepoznání.

Rozumí se samo sebou, že se to týká výjimečných děl a případů, ale společenský zisk, který z nich vzchází, je tak velký, že podle mě stojí za to věnovat podporu nerozčleněnému celku, v němž se takové hodnoty mohou vyskytovat nebo vyskytují. Předem se totiž vydělit nemohou.

Nebudu z dobrých důvodů sestavovat seznam knih, filmů, dramat, inscenací, symfonií, oper, písní, maleb, soch, kreseb a výsledků architektury, který takový výměr naplňuje, ani se ohánět velkými uměleckými jmény současníků vstoupivších už nyní do dějin. Každé z nich, každá z těchto položek by zřejmě vyvolala něčí výhradu. Demokratická společnost se ostatně pro podporu živé kultury může rozhodnout, avšak není nikde psáno, že to udělat musí. Jsem ovšem přesvědčen, že by negativním rozhodnutím sama sebe považlivě ochudila a poškodila. Nechci vážné zamyšlení zaplevelit špatným bonmotem, ale neumím smlčet, že z určitého přísně doktrinárního hlediska je velmi čistým a důsledným útvarem pošť.

Právě proto pokládám za nezbytné předložit spor o toto rozhodnutí Poslanecké sněmovně. Doposud se sice ve svých usneseních o státním rozpočtu neřídila striktní představou autorů Jakla, Klause a Weigla, ale zároveň si vůči živé kultuře počínala nezávazně: konkrétní částky fakticky stanovoval šéf rezortu financí. To je stav, který považuju za neudržitelný. Souhlasím samozřejmě s tím, že „kultura musí dýchat s ekonomikou", jak jsem slýchal opakovaně prohlašovat všechny dosavadní české finanční ministry, to znamená, že se důsledkům špatného státního hospodaření nemůže vyhnout ani kultura, ale zároveň nevidím žádnou překážku rozpočtové praxe, která by kultuře přiřkla ze státního rozpočtu pravidelný a pevný minimální procentní podíl.

Usilovat o tuto rozpočtovou praxi znamená snažit se o koncepční přístup, tedy o definici české kulturní politiky. Jako naprosto neplodný pokus hodnotím přitom oficiální úřední dokument nazvaný *Státní kulturní politika České republiky 2009–2014*, jehož původci používají mnoha slov, aby zastřeli skutečnost, že si o daném tématu nic nemyslí nebo myslet neodvažují.

Na rozdíl od nich si představuju, že vláda předloží Poslanecké sněmovně stručný text vysvětlující, jak chápat kulturu v širším i užším smyslu, a poté zdůvodňující, proč má státní rozpočet do kultury investovat, jaké minimální procento má kultura ze státního

rozpočtu pravidelně čerpat a jaký díl z toho připadne živé kultuře. Na konkrétním rozdělení přidělených prostředků by se pak účastnily odborné poradní sbory, jak to popisoval Tomáš Drobný.

K tomu je nutno předtím podniknout svědomitý věcný průzkum ověřující, zda například některé kulturní instituce, jejichž podporu ukládá státu zákon, netrpí vleklým „podfinancováním".

Velký dirigent profesor Jiří Bělohlávek s ohledem na svou zaslouženou světovou proslulost dosáhl toho, že Česká filharmonie, jejíž vedení převzal, je dnes financována srovnatelně s předními světovými symfonickými orchestry. Je to v pořádku a je skvělé, že se to podařilo. Je však stejně v pořádku, že například Národní divadlo je po této stránce hluboko pod evropským průměrem? Chceme mít chudé Národní divadlo a víme, že takové skutečně je? Nenapovídám odpověď, jen si nějakou přeju slyšet.

Česká republika zanedlouho postoupí mezi země pokládané za bohaté: přestane požívat dotací z Evropské unie. Není načase ptát se, zda se česká kultura nemá dočkat jiného, systémového zacházení a její kapitola ve státním rozpočtu nemá být nejen pevně, ale i nově a důstojněji vymezena?

Jsou to otevřené otázky. Poslanecká sněmovna na ně odpoví, až jí je někdo v artikulované podobě předloží. Zatím se mi nezdá, že by k tomu vláda cílevědomě směřovala. Ani žádná z opozičních stran se o to soustavně nepokouší. Čestnou výjimku tvoří TOP 09, v jejímž volebním programu jsem našel slib, že se tím bude zabývat.

Věřím pevně, že se rigidní názor autorů Jakla, Klause a Weigla při hledání odpovědí na tyto otázky neprosadí.

Milan Uhde

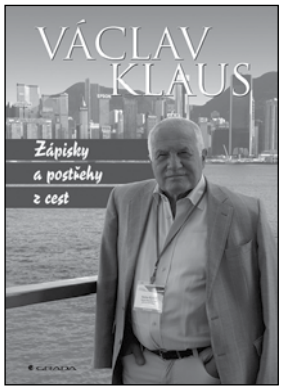

institut VÁCLAVA KLAUSE

Nakladatelství **Grada** nabízí knihu **Václava Klause „Zápisky a postřehy z cest"** (2015), která zahrnuje zápisky z cest za uplynulé tři roky. Kniha obsahuje autentické zážitky a postřehy z dvaceti zemí světa, obohacené o zvyklosti a zajímavosti z procestovaných oblastí – tentokrát nikoliv pohledem prezidenta republiky, jako tomu bylo v předchozích dvou dílech, ale pohledem „pana profesora na cestách". Knihu doplňují barevné fotografie, které dokreslují navštívená místa.

160 stran, 279 Kč

objednávky na: www.grada.cz

IVK nabízí knihu **Václava Klause „Velcí ekonomové jsou mou inspirací"** (2015), která shrnuje autorovy texty o slavných ekonomech minulosti a současnosti. Tyto texty jsou roztroušeny po různých časopisech a knihách. Vznikaly v průběhu delšího období, v podstatě nesystematicky, bez jakéhokoli předem zformulovaného plánu, ale vnitřní myšlenkovou jednotu mají. Vystihují Klausovo pojetí ekonomie, které je v nich zřetelně i srozumitelně vyjádřeno.

184 stran, 150 Kč

objednávky na: www.institutvk.cz

Buď pochválen?

Kritický pohled na encykliku papeže Františka Laudato si (Buď pochválen)

Jiří Hanuš

Nejen Pána Boha, ale i papeže Františka (narozeného v roce 1936) by bylo možné za ledacos pochválit. Už dobrovolný odchod jeho předchůdce z úřadu naznačoval, že papežská služba představuje v současné době obtížné břemeno, které nebude v budoucnosti jednoduché nést. Vatikánská centralizace moci, ideové rozpory mezi národními církvemi a jednotlivými biskupy, medializované sexuální a finanční skandály, příliš sekularizovaná Evropa a následné přesouvání center křesťanského životu na jiné kontinenty – to není na jednoho nástupce prostého rybáře Petra právě málo. Navíc si od něho všichni mnoho slibují, a to rozmanité věci. Progresisté si slibují, že církev více otevře, konzervativci zase, že ji uzavře. Lefèbvristé, tedy pokračovatelé arcibiskupa Lefèbvra, kteří se odtrhli od církve právě kvůli reformám druhého vatikánského koncilu, si patrně představují, že papež sám sebe prohlásí za pomýleného a vývoj církve a světa prohlásí za ďáblovo dílo. Sekularisté a antiklerikálové očekávají, že se církev konečně rozpadne, což by naplnilo vizi rostoucího pokroku a osvícení lidské rasy. Někteří pravoslavní doufají, že papež bude vstřícnější k východní nauce a praxi, což by mohl projevit zákazem unijní církve a odsouzením evangelikálního sektářství. Protestanti doufají, že papež ustoupí od střízlivého a mírně kritického tónu Benedikta XVI. a uzná úřady všech odloučených církevních společenství. Prostí katolíci očekávají, že se budou s papežem pravidelně vídat a že si budou moci osahat lem jeho roucha, či alespoň políbit projíždějící papežské vozítko. Intelektuální katolíci také nejsou právě nenároční – očekávají snad nejvíc, protože, jak známo, každý katolík-intelektuál dokáže vytvořit svou vlastní církev, podle svého přání a vkusu.

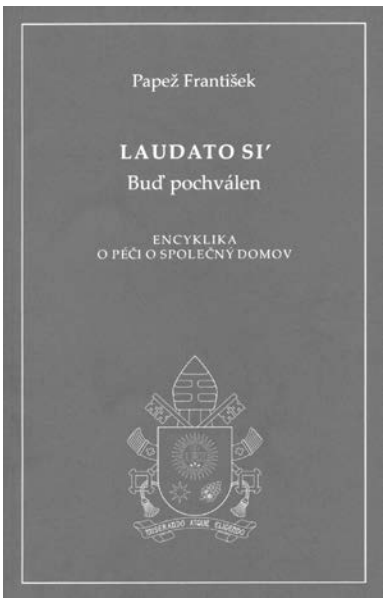

Papež František: *Laudato si. Buď pochválen.* Nakladatelství Paulínky, Praha 2015.

Od začátku pontifikátu papeže Františka jsem měl tendenci se tohoto sympatického Iberoameričana zastávat. Skočil do toho takříkajíc po hlavě a statečně plaval. Měl jasno jako kněz a biskup, během let služby získal nezaměnitelný styl, a ten se od začátku snažil uplatnit i v nové funkci. Pohoršil tak od začátku mnohé, nikoli však mne. Zaujala mne snaha o prostotu, která má v církvi dobrou tradici, i když se musela často těžce prosazovat. I chudobu svatého Františka si musela církev svatá ochočit, aby byla stravitelná a revolučně nevýbušná. Nebyl mi proti mysli ani poněkud lehkomyslný tón, s nímž papež mluví s největší mocí tohoto světa, tj. s médii. Koneckonců, říkal jsem si, dává jim pouze to, co jim náleží. Sympatie ve mně

vzbuzovaly a vzbuzují i některé náboženské důrazy, zejména důraz na milosrdenství a odpuštění. Pokud je něco možné považovat za křesťanské hodnoty, jsou to patrně tyto dvě – samozřejmě chápané v kontextu Božího vtělení. Ostatní se najdou i v jiných náboženských a filozofických tradicích.

Jeho „zelená" encyklika s názvem *Laudato si* ve mně ale vzbudila obavy, a to nikoli v oblasti náboženské, nýbrž politické.

Po stránce křesťanské teologie asi nemůže nikdo nic namítat. Papež na základě Písma staré i nové smlouvy vysvětlil nutnost péče o planetu, a ekologickou nauku uchopil zcela správně nikoli jako pouhou starost o přírodu, ale také o „chudého" člověka, což znamená též o člověka starého (představujícího „odpad" společnosti) či člověka nenarozeného (s nímž se jako s „odpadem" někdy zachází). Konzervativní katolíci by mohli být také více než spokojeni s pasáží, v níž papež kritizuje ideologii redukce porodnosti a především přehnané ambice těch ekologických hnutí, pro něž je Země staronovým božstvem. Teologové jistě ocení obnovenou připomínku významu nauky o stvoření, která je pro křesťanství mimořádně významná – spojuje jej totiž se židovstvím, a tudíž se základy abrahamské víry. Encyklika obsahuje opravdu krásné pasáže, které jednou možná někdo nazve mystickými: hovoří se o přírodě jako zdroji úžasu a úcty, o tvorech, kteří zpívají hymnus své existence, o kontemplaci stvoření (s. 55). Oceňuji nejvíce prosté věty, které přímo volají po citaci: „Dějiny našeho přátelství s Bohem se vždy odehrávají v určitém geografickém prostoru, který se stává velice osobním znamením, a každý z nás chová v paměti místa, jejichž připomínka nás oblažuje. Kdo vyrostl mezi horami anebo kdo jako dítě sedával u potoka, z něhož pil, anebo kdo si hrával na náměstí své čtvrti, se při návratu do oněch míst cítí povolán znovu obnovit svou vlastní identitu." (s. 54) Ano, za taková místa můžeme být papeži vděčni.

Co se mi tedy na encyklice nelíbí? Dalo by se to vyjádřit dvěma poznámkami.

Za prvé: v okružním listu mi něco významného schází. Na jedné straně je přítomno mnoho témat: popis současného tristního stavu, teologický výklad stvoření i antropocentrického kořene dnešní krize, návrhy na řešení na všech možných úrovních lidského jednání. Na druhé straně ale schází obhajoba toho, co vytváří institucionální a strukturální základ důsledného a smysluplného řešení takřka všech společenských problémů, včetně těch ekologických, totiž zastupitelská forma vlády, rozdělení moci ve státě a jeho právní charakter. Papež má možná pravdu v tom, že je zapotřebí ocenit různé světové summity nebo práci různých ekologických sdružení. Budiž. Nechat ovšem v tak zásadním dokumentu pouze stopové prvky klíčové skutečnosti – že totiž dodržování jistých hodnot západního politického systému představuje pro moderní společnosti cestu do budoucnosti – mi přijde přinejmenším problematické. Jak by se dalo jinak dosáhnout toho, k čemu papež vyzývá, totiž k transparentnosti a účinným postupům v politických a ekonomických záležitostech, pokud by nebyly garantovány legitimním prosazováním zájmů, zdravým politickým systémem a standardními metodami, které respektují úctu k lidskému životu a právnímu zabezpečení jeho podmínek, včetně práva na vlastnění majetku? Papež zmiňuje politiku, ale spíše v negativních souvislostech, a pokud navrhuje nějaká řešení k nápravě, není to prostřednictvím obnovy osvědčených demokratických principů, ale spíše poměrně vágními výzvami k „celostnému nazírání" problémů a obdobnými povšechnými výzvami ke spolupráci politiky a ekonomiky (s. 119–125). Obhajoba rozumné politiky národních států (ke které jistým způsobem patří i aktivity jednotlivých národních církví!) je podle mého soudu hlavním úkolem dnešní doby, který papež posledním dokumentem nezohlednil. Jako by nějaký ostych bránil nejvyššímu církevnímu představiteli říci prostou pravdu, že zastupitelská forma vlády a její rozhodovací mechanismy v rámci právního státu jsou nejlepším řešením i v oblasti ekologie – a nejen v ní.

Druhá kritická poznámka se týká některých návrhů na zlepšení daného špatného stavu (jeho vylíčení mi přijde vyvedené až příliš tmavými barvami, ale to nyní ponechám stranou). Zdá se už na první pohled, že si papež nechal v ekologické problematice radit několika odborníky, co má považovat za nejdůležitější oblasti, v nichž je zapotřebí jednat. I to by bylo v pořádku, pokud by si nevybíral evidentně jednostranně. Kritika

nadnárodních korporací, bohatých „mocností“ světa, globální nerovnosti, „čistě“ technologických řešení, a na druhé straně podpora obnovitelných zdrojů energie, přijímání nevratnosti a škodlivosti klimatických změn jako neoddiskutovatelné skutečnosti a prosazování termínu „trvale udržitelný rozvoj“: to vše ukazuje, že se František nevyhnul riziku stranictví a že nastavil své pontifikální ucho jen jedné ze stran, které se v oblasti environmentální problematiky pohybují. Jako by neviděl složitost dnešního světa, v němž je třeba vážit všechna rozhodnutí na lékárnických vahách a kde ne všechny návody, které se tváří jako spásonosné, spásu skutečně přinášejí. Jako by si neuvědomil, že ekologie je dnes, podobně a možná i více než řada jiných lidských oborů, obrovské politikum, že i ekologie je promyšlená zájmová oblast, v níž se nejedná v rukavičkách, ale v níž jde o tvrdý byznys, o tvrdé politicko-ekonomické střety, které nemají docela nic společného se svatým chudáčkem assiským – pouze snad rétoriku, kterou by, jak doufám, svatý František brzy prokoukl jako falešnou a s razancí sobě vlastní proklel. Že dnes nejde pouze o starost o přírodu, ale o ničivý „ekologismus“. Pokud by někomu vadil tento termín, netrvám na něm. Musím však trvat na tom, že v encyklice převažuje koncept, podle něhož je více důrazu na svět vnější přírody a na jednostranná řešení s politickou motivací a politickými důsledky. Domnívám se, že k vyváženějšímu dojmu by byl zapotřebí i obsáhlejší a hlubší pohled na „poničenou přírodu“ uvnitř člověka.

Musím dodat, že bych se v těchto svých dvou kritických poznámkách velice rád mýlil. Jako člověku, kterému je současný papež František nejen sympatický, ale také má v úctě jeho úřad, mi nedělá příliš dobře, když mám vyjádřit své výhrady. Co ale dělat? Snad jen dodat starou a osvědčenou větu: nechám se rád poučit, pokud jsem na omylu.

Závěrečná poznámka: ekologické téma je současnou encyklikou zařazeno do takzvané sociální nauky církve, jedné z nejmladších teologických disciplín. Ta vznikla z potřeby reakce církve na velké ideologické systémy kapitalismu a socialismu, což sice vytvořilo jakousi zvláštní střední cestu (nehledě k tomu, že pojmy kapitalismus a socialismus a jejich realizace jsou nesouměřitelné!), ale přece jen se již tradičně a stabilizovaně pohybuje na hranici obou světů, a vytváří tak svět vlastní. Domnívám se, a tak zní moje hlavní teze, že encyklika sice nábožensky zůstala v rámci sdílené katolické nauky, v oblasti politické se však vychýlila směrem doleva. Svou daň si tak zřejmě vybírá skutečnost, že církev se stala světově spíše „nevládní organizací“ svého druhu, což má jistě své přednosti – ale též negativa.

Jiří Hanuš, historik, pracuje na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, věnuje se evropským dějinám 19. a 20. století.

Zdeněk Jančařík

PŘESKOČIT HORU

Duchovní cvičení jako osobní příběh

„Duchovní cvičení? To není nic pro mě. K tomu jsem nedorostl,“ řekne si část čtenářů. Jiní už mají svou zkušenost, ale očekávali od toho víc. Někde se stala chyba. Ale kde? Autor chtěl původně čtenářům předložit čtivou praktickou příručku, jak zdárně absolvovat duchovní cvičení. Jak se na ně připravit, co si s sebou vzít i nevzít, čím se nenechat zaskočit, co se bude během těch dnů odehrávat v jejich nitru, co je může polekat a co rozptylovat, takže celá snaha přinese jen poloviční užitek. Jenže do duchovních cvičení vstupuje každý i se svým osobním životním příběhem, i ten se tu hlásí o slovo! Před účastníkem cvičení, se tu rozbalují vzpomínky na dětství, na neutěšený vztah s rodiči, na vlastní konverzi a cestu ke kněžství, na duchovní zrání. Aspoň to se přihodilo autorovi knížky, salesiánskému knězi a známému publicistovi.

A5, brož., 156 s., 179 Kč

Z nových knih

NADĚŽDA ŠPATENKOVÁ, LUCIE SMÉKALOVÁ
EDUKACE SENIORŮ
Geragogika a gerontodidaktika
Grada, brož., 232 s., 359 Kč

Stárnutí populace je jedním z významných demografických trendů současnosti, který se v celosvětovém měřítku stává problémem 21. století. Lidé nad 65 let tvoří přibližně 15 % obyvatelstva ČR a jejich počet se bude pomalu, ale jistě zvyšovat. Proto vzrůstá naléhavost požadavku celoživotního učení a vzdělávání. Kniha poskytuje odpovědi na řadu otázek spojených se vzdělávacími intervencemi, které se zaměřují na tuto věkovou kategorii, například: Kdo je vlastně aktérem edukace seniorů? Jak by měla edukace seniorů konkrétně vypadat? Jaká jsou specifika tohoto vzdělávání? Má vzdělávání seniorů nějaké limity? Kniha je určena především lektorům, vzdělavatelům dospělých a seniorů, aktivizačním a osvětovým pracovníkům, odborníkům z oblasti andragogiky, sociální práce, geragogiky, gerontologie, pedagogiky apod., včetně studentů těchto oborů.

Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: 234 264 401-2, fax: 234 264 400
www.grada.cz

JAN KOSEK
JAK (NE)BÝT SÁM (SE) SEBOU. PROBLÉM AUTENTICITY
Zrod a cíle moderního člověka ve světle filozofie a literatury
Dokořán, váz., 328 s., 350 Kč

Kniha vypráví příběh utváření, vzestupů a pádů moderního západního člověka, který se svými představami o světě a svém místě v něm výrazně odlišuje od lidí antiky a středověku. Hluboké změny, započaté italskou renesancí, německou reformací a ranou modernitou 17. století, se promítají do lidské psychiky a přes osvícenství až po dnešek vedou k požadavkům větší svobody a autenticity. Lidé objevují kouzlo individualismu, chtějí v životě uspět a být sami sebou. Stupňující se důraz na rozum podněcuje rozvoj vědění, prudce se rozvíjí ekonomika, prosazuje se filozofický subjektivismus a před člověkem se otevírají netušené možnosti.

Dokořán,
Holečkova 9
150 00 Praha 5 - Smíchov
tel.: 257 320 803,
dokoran@dokoran.cz
www.dokoran.cz

MAREK JAKOUBEK, LUDĚK JIRKA, NELA KRÁLOVÁ, MICHAL PAVLÁSEK, JIŘÍ TŮMA
KRAJANÉ: HLEDÁNÍ NOVÝCH PERSPEKTIV
Pavel Mervart, brož., 190 s., 199 Kč

Autoři se snaží na základě terénních výzkumů u krajanů z Bulharska, Srbska, USA, Ukrajiny a Chorvatska upozornit na nové rozměry bádání krajanské problematiky. Nenahlíží na krajany skrze tradiční přístupy integrace nebo asimilace, ale upozorňují na transnacionální vztahy. Nezkoumají krajanské enklávy v rámci tradičního nacionálního diskurzu, ale demaskují nacionalistickou politiku vůči krajanům uplatňovanou. Vedle archivních záznamů využívají také ústně předávané vzpomínky krajanů. V této souvislosti poukazují i na význam narací pro samotné krajany. Celkovým záměrem je rozšířit poznatky o krajanech a přispět tím k celistvějšímu uchopení krajanské problematiky.

Pavel Mervart
P.O. Box 5
549 41 Červený Kostelec
tel.: 604 234 510
www.pavelmervart.cz,
nakladatelstvi@pavelmervart.cz

KARL RAIMUND POPPER
OTEVŘENÁ SPOLEČNOST A JEJÍ NEPŘÁTELÉ II
Oikoymenh, váz., 430 s., 498 Kč

Jeden z nejdůležitějších spisů moderní politické filosofie, v němž Popper rozvíjí svou vlivnou teorii demokracie a budování institucí a proti holistickému sociálnímu inženýrství, navrhujícímu „systémová řešení", obhajuje inženýrství dílčí, které místo neuskutečnitelného jednorázového nastolení co nejlepšího stavu hledí odstraňovat jedno po druhém ty nejpalčivější zla a nepořádky. Budoucnost je otevřená! Bude-li vám někdo tvrdit, že doba si žádá to či ono (v době psaní knihy plánované hospodářství a totalitární politiku), nemůže mít pravdu, protože o tom, co nastane, nerozhodují nějaké trendy či dějinná směřování, nýbrž rozhodnutí lidí. Druhé, opravené vydání.

OIKOYMENH (Redakce a sklad)
Černá 3, Praha 1,
tel./fax: 224 930 310/212
Prodej pro veřejnost každý čtvrtek 9:30–16:30; 15% sleva, 20% sleva pro studenty; distribuce@oikoymenh.cz, www.oikoymenh.cz

KAREL SATORIA
POVOLÁNÍM ČLOVĚK
Cesta, váz., 120 s., 138 Kč

Mým povoláním je být člověkem a tedy obrazem Boha. Jakou roli v tom chce sehrát modlitba. Čeho je schopna a co umí? A co umět má? Jak tomuto „pozdvižení mysli" pomáhá to, co jsem, čím vládnu. Co je modlitba?

Podle jedné z nejstarších a nejčastěji používaných definic je to pozvednutí mysli k Bohu. Už zde, v tomto jednoduchém vyjádření, lze narazit na úskalí či bludný kámen. Pozvednutí mysli totiž neznamená pozvednutí se. A už vůbec ne jakékoli pozvednutí ze světa či nad svět. Modlitbou nejsme v žádném případě zváni ani k opuštění těla či povznesení se nad něj. Jsem-li povolán žít jako člověk, pak jsem pupeční šňůrou připoután ke světu, k mému světu, a modlitba stojí ve službě tohoto povolání a ani ji nesmí napadnout něco na tom měnit. To cítím jako potřebné říci, aby bylo od počátku jasno. Modlitba se má, chce a musí podílet na mém dramatickém zápasu o člověčenství šlapající tento svět.

CESTA
nám. Republiky 5, 614 00 Brno
tel. 545 574 373, 774 997 746,
Prodejna: Rašínova 5, 602 00 Brno
tel. 542 211 621, mobil 739 523 755,
cestanakl@volny.cz
www.facebook.com/cestabrno

JAN RYCHLÍK
ČEŠI A SLOVÁCI VE 20. STOLETÍ
Spolupráce a konflikty 1914–1992
Vyšehrad, váz., 688 s., 598 Kč

Československo patří dnes již do historie. Vztahy mezi dvěma národy, které se na víc než sedm desetiletí sešly v tomto státě jako ve svém domově, ale zůstávají živé a blízké. Kniha historika Jana Rychlíka, si klade za cíl přiblížit především českému čtenáři opomíjenou „druhou stranu", slovenskou politiku a její specifika v celém období společného státu. Jeho zasvěcené a podrobné líčení, začínající již za Rakousko-Uherska a za první světové války, sleduje vývoj česko-slovenských vztahů především v politické oblasti, postupné zesilování autonomistických tendencí ve slovenské politice s vrcholem v rozbití ČSR po Mnichovu a vytvoření samostatného slovenského státu. Druhá polovina knihy se věnuje slovenské politice v lidově demokratickém Československu, na cestě od centralizace k federaci a v období husákovské normalizace. Závěrečná kapitola pojednává o peripetiích rozpadu Československa a vzniku dvou nových samostatných států na mapě Evropy.

MIROSLAV BÁRTA, MARTIN KOVÁŘ, OTAKAR FOLTÝN
POVAHA ZMĚNY
Bezpečnost, rizika a stav dnešní civilizace
Vyšehrad, váz., 320 s., 498 Kč

Tento sborník zprostředkovává pohled mnoha různých odborníků (např. Václava Cílka, Petra Pokorného, Jiřího Padevěta, Luboše Kropáčka, Dany Drábové, armádních specialistů Jiřího Balouna a Karla Řehka ad.) na vybrané problémy dneška. Jednotlivé texty jsou věnovány klimatické změně, bezpečnostní situaci, nastupující vlně mezikontinentálních migrací, dlouhodobým krizovým faktorům ve vývoji společností a mnohým dalším téma-

tům. Jejich smyslem není šířit neklid, ale naopak upozornit na mnohé souvislosti a důležitost těchto procesů, kterým při řešení každodenních problémů společnosti nevěnujeme dostatečnou pozornost. Protože pouze pokud těmto jevům včas porozumíme, můžeme je začít úspěšně řešit. A to je hlavní cíl této publikace, která volně navazuje na bestsellery týkající se této problematiky reprezentované na českém trhu právě osobami editorů Miroslava Bárty a Martina Kováře.

VLADIMÍR KUČERA, JAN RYCHLÍK
HISTORIE, MÝTY, JÍZDNÍ ŘÁDY
Vyšehrad, váz., 208 s., 268 Kč

Profesor Jan Rychlík patří k nejznámějším českým historikům současnosti. Je autorem řady odborných prací, ale patří také k těm odborníkům, kteří často a zasvěceně přibližují zákruty dějin širšímu publiku, ať již ve formě článků v tisku, nebo v řadě televizních pořadů, jakým je například oblíbená Historie.cs. Právě tam se Jan Rychlík opakovaně setkává s Vladimírem Kučerou, jedním z nejzkušenějších českých publicistů dneška. Z jejich vzájemných přátelských rozmluv vznikla předkládaná kniha rozhovorů, která je skutečným dialogem o otázkách, problémech a dilematech (nejen) českých dějin. Proud živého dialogu spojuje osobní vyprávění o životě a podstatných momentech formujících historikovo myšlení, pohledy na klíčové události a období českých dějin a výklady, kterým byly a jsou podrobovány, i celou řadu mýtů, které si Češi a Moravané vždy vytvářeli o sobě samých.

EMMANUEL HECHT, PIERRE SERVENT
KRVAVÉ STOLETÍ 1914–2014
Dvacet válek, které změnily svět
Vyšehrad, váz., 272 s., 298 Kč

Kolektiv předních francouzských historiků se podílel na unikátní knize, která shromažďuje v jednom svazku dvacítku válečných konfliktů, jež poznamenaly 20. století a počátek 21. století. Editoři do svazku zařadili jak ty nejznámější válečné konflikty, počínaje oběma světovými válkami, válkou v Koreji, ve Vietnamu či oběma válkami v Zálivu, tak i události méně známé, ale pro běh světových dějin srovnatelně významné, jako byla ruská občanská válka v letech 1918–1920, válka mezi Čínou a Japonskem (1937–1945), alžírská válka za nezávislost na Francii (1954–1962), války mezi Izraelem a jeho arabskými sousedy v letech 1967 a 1973, konflikt mezi Velkou Británií a Argentinou o Falklandy/Malvíny (1982), sovětská invaze do Afghánistánu (1979–1989) či irácko-íránská válka (1980–1988). Nechybějí ani ozbrojené konflikty doby zcela nedávné, jako válka v bývalé Jugoslávii, spojenecká invaze do Afghánistánu (2001–?) či zákrok západních zemí v Libyi (2011).

MARTIN RYCHLÍK, MARTIN KOVÁŘ
NOC V MARIBORU
Nejen o dějinách a o dnešním světě
Vyšehrad, váz., 240 s., 268 Kč

Rozhovor novináře Martina Rychlíka s dlouholetým ředitelem Ústavu světových dějin FF UK a v současnosti též prorektorem této univerzity pro vnější vztahy, profesorem Martinem Kovářem, o jeho dětství, dospívání a studiích v době komunismu, o proměnách pražské FF UK a české společnosti po listopadu 1989, o mládí a zrání historika, o jeho odborné specializaci, tj. dějinách Anglie (Velké Británie) a jejího impéria, o osudové spolupráci s egyptologem profesorem Miroslavem Bártou, o složitosti dnešního světa, o hrozbách, jimž musí čelit, i o jeho předpokládané budoucnosti... Přes závažnost témat, jichž se dotýká, mluví profesor Kovář o své práci, životě i cestách s nadšením až nakažlivým.

Vyšehrad, s.r.o.
Víta Nejedlého 15, 130 00 Praha 3
tel./fax: 224 221 703
info@ivysehrad.cz, www.ivysehrad.cz
nákup: Štěrboholská 44/1307,
102 00 Praha 10; 20% sleva

MARKÉTA BAŇKOVÁ
MALIČKOST
Romance z času genetiky
Argo, váz., 250 s., 289 Kč

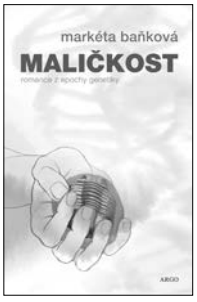

Ve své nové knize autorka opět spojuje beletristický text s vědeckými motivy, které knihu ilustrují a dotvářejí. Tentokrát je jejím tématem biologie. Pod maskou černé komedie se skrývá zkoumání lidské identity, problému, který přinesla dnešní

doba nových objevů především v genetice, a s tím související otázky svobodné vůle. Jsme nástrojem vlastních genů? Ovlivňují naše myšlení paraziti? Nebo snad nejvíc vliv společnosti, ve které vyrůstáme? Hlavní hrdina Tomáš je student genetiky vychovaný adoptivními rodiči, pátrající po vlastních kořenech. Věda formuje jeho pohled na svět, ale tato optika může pokřivovat jeho mezilidské, obzvlášť milostné vztahy.

ARGO
Milíčova 13, 130 00 Praha 3
tel.: 222 781 601
www.argo.cz, argo@argo.cz

MICHAL KLÍMA
OD TOTALITY K DEFEKTNÍ DEMOKRACII
Privatizace a kolonizace politických stran netransparentním byznysem
SLON, brož., 364 s., 299 Kč

Po vstupu do NATO a EU se zdálo, že Česká republika úspěšně završila politickou a ekonomickou transformaci i bezpečnostní ukotvení v euroatlantickém prostoru. Mnozí si mysleli, že demokracie nezvratně zvítězila a lze očekávat „lokální konec dějin". Ovšem 25 let po pádu totalitního režimu nastala kvalitativně jiná situace. Politologové již nezkoumají, proč je Česká republika stabilizovanou zemí, ale naopak důvody, které ji dovedly do stavu defektní demokracie. Nabízí se kardinální otázka: Proč se občané nadvakrát, v letech 2010 a 2013, vzbouřili proti politické reprezentaci a svými volebními hlasy vyhodili do povětří strukturovaný a usazený stranický formát umírněného pluralismu s dvěma ústředními stranami? Ve stále ještě postkomunistické realitě České republiky není tolik důležité, zda se tu vyskytuje dvou či vícestranický systém, zda většinový, či konsenzuální model demokracie. Primární je odpověď na otázku, zda a v jaké míře netransparentní byznys a organizovaný zločin rozkládají jednotlivé strany, politický systém a společnost.

PETRA BURZOVÁ
OKOUZLENI POHLEDEM NA DAV
Principy uzavření a meze postsocialistické
SLON, brož., 157 s., 280 Kč

Kniha pojednává o komplexní povaze národní identifikace v postsocialistickém Slovensku. Artikulace slovenské identity se odehrává na pomezí naturalizované národní kategorizace a opozičních ideologických interpelací v prostředí rostoucí socioekonomické stratifikace a v rámci širšího kontextu neoliberální politické ekonomie stojící na banálním internacionalismu. Autorka se v rozboru slovenské identifikace opírá o analýzu dvou diskurzů – liberálně/konzervativně občanského diskurzu a národně kolektivistického diskurzu – a také o různé podoby jejich recepce tak, jak je pozorovala během terénního výzkumu.

Sociologické nakladatelství (SLON)
Jilská 1, 110 00 Praha 1
tel.: 222 220 025, fax: 222 220 045
www.slon-knihy.cz, slon@slon-knihy.cz

Navštivte internetové stránky
Centra pro studium demokracie a kultury (CDK)

www.cdk.cz

Naleznete zde informace o všech vydaných i připravovaných titulech CDK, včetně obálek a anotací.

Knihy jsou účtovány s 15% slevou, pro předplatitele časopisů *Kontexty* a *Církevní dějiny* s **25%** slevou.

Poštovné a balné neúčtujeme!

Rejstřík ročníku 2015

Příjmení, jméno: název článku, číslo/strany

Editorial

Balík, Stanislav: Editorial, 2/1
Hanuš, Jiří: Editorial, 1/1
Hanuš, Jiří: Editorial, 3/1
Hanuš, Jiří: Editorial, 4/1
Hanuš, Jiří: Editorial, 6/1
Mikš, František: Editorial, 5/1

Texty

Balík, Stanislav: Vyvracení neexistujících stereotypů, 3/96–97
Balík, Stanislav: Problematické institucionální stránky české místní samosprávy, 5/28–34
Balík, Stanislav, Fiala, Petr, Hanuš, Jiří, Mikš, František: Obhajoba Západu a jeho hodnot, 2/3–6
Balík, Stanislav, Fiala, Petr, Hanuš, Jiří, Mikš, František: Demokracie a vlastenectví. Český národní stát a jeho zájmy, 4/3–9
Balík, Stanislav, Fiala, Petr, Hanuš, Jiří, Mikš, František: Migrační krize, selhání multikulturalismu a bezradnost Západu, 6/3–8
Besançon, Alain: O Putinově myšlení, 4/19–26
Binder, Ivo: Písmo a obraz. Jiří Šindler (1922–2015), 6/78–82
Brague, Rémi: Který islám je „pravý"?, 5/6–14
Claudelová, Camille: Proč jen ticho v odpověď? Výbor z listů Camille Claudelové z let 1913 až 1915, 4/81–85
Demetz, Peter: Proslov na Filozofické fakultě MU, 1/67–68
Drobný, Tomáš: Kultura na okraji politického zájmu, 2/25–30
Drobný, Tomáš: Naše demokracie se bez kulturní politiky neobejde, 5/56–58
Dubois, Jean-Paul: To nemyslíte vážně, pane Tanner, 1/81–85
Fajmon, Hynek: Britské překvapení, 3/3–5
Fiala, Petr: Křesťané a občané. K 25. výročí založení Křesťanskodemokratické strany, 1/11–14
Fiala, Petr: Mít národní zájmy je v našem zájmu, 3/13–16
Filip, Aleš, Musil, Roman: Gottfried Lindauer – malíř spojující střední Evropu a Oceánii, 2/31–43
Fingerland, Jan: Na západ od Orientu, 1/96–98
Granát, Zdeněk: Vděčná vzpomínka na Jiřího Šindlera, 6/83
Hanuš, Jiří: První věk byl zlatý…, 1/91–95
Hanuš, Jiří: Proměna elit po roce 1918 (a po roce 1989), 2/13–20
Hanuš, Jiří: Putna o Rusku: znovu podnětně, ale též rozporuplně, 2/63–65
Hanuš, Jiří: Havel jako Ikaros, 2/100–102
Hanuš, Jiří: Proč se Západu nedaří vývoz demokracie?, 3/94–95
Hanuš, Jiří: Buď pochválen? Kritický pohled na encykliku papeže Františka *Laudato si* (Buď pochválen), 6/96–98
Horák, Petr: Konec univerzity?, 3/41–42
Jakl, Ladislav, Klaus, Václav, Weigl, Jiří: Polemika o kulturní politice. Je to spor o kulturu, nebo o peníze daňových poplatníků?, 4/51–56
Jeřábek, Mojmír: Kontexty Milana Kundery, 2/73
Jeřábek, Mojmír: Nejen k recepci posledního díla Milana Kundery, 6/69–71
Johnson, Paul: Ike a jeho skvělé americké desetiletí. Prezidentské období D. D. Eisenhowera, 1/19–26
Král, Petr: Zákulisní autor. Literatura z dosahu reflektorů, 2/88–91
Kundera, Milan: O třech kontextech, 2/74–80
Kundera, Milan: Zapomenutí Schönberga, 6/58–59
Lacquer, Walter: Quo vadis, Rusko?, 4/27–32
Legutko, Ryszard: Sokratův spor s demokracií byl hluboký a zásadní, 1/44–49
Lilla, Mark: Ohnout se k Mekce. O Houellebecqově nejnovějším knižním bestselleru, 6/24–27
Manent, Pierre: Znovu porozumět zákonu, 1/38–43
Mazanec, Petr: Vzpomínka na Pavla Studničku, 3/84
Mikš, František: Jeho Ohromná maličkost. Zuřivý tur G. K. Chesterton a éra politické korektnosti, 1/27–37
Mikš, František: Hrozny, víno, drahokam a žena. Béla Hamvas a filosofie vína, 1/58–62
Mikš, František: Kulturní politika a její evropská a česká dilemata, 2/21–24
Mikš, František: Obrana ženských tvarů, 3/17–32
Mikš, František: „Mrtvá těla jsou neosobní". Nelítostný Otto Dix a brutalita Velké války, 4/37–50
Mikš, František: Otto Dix: výstřelky vášně a německé neřesti, 5/39–55
Mlejnek, Josef: Petrkov – zastávka na znamení. Za bratry Jiřím a Danielem Reynkovými, 1/69–73
Mlejnek, Josef: Volyň tam v dáli, 6/72–77
Mlejnek, Josef jr.: Vane si trh, kam chce? Rozporuplný návrat náboženství na globální politickou scénu, 4/90–96
Mlejnek, Josef jr.: Nelituj kořalky pro pravoslavné křesťany! Gogolův Taras Bulba a stíny i světla kozácké svobody na Ukrajině, 5/64–75
Mlejnek, Josef jr.: Nezkrotitelná planeta vyčerpaných civilizací, 6/28–33
Munzar, Jiří: Peter Demetz doktorem honoris causa, 1/65–66
Ondračka, Pavel: O „svatém snažení" těch, kdo píší o umění. In margine Portrétu Dalibora Chatrného, 4/57–61

Osolsobě, Petr: Podobizna lady Vauxové a její skryté poselství, 2/44–49
Őze, Sándor: Odkud se vzalo maďarské červené?, 1/63–64
Pelčák, Petr: Nedokončeno. Úvaha o trojici nedokončených moderních staveb na brněnské Okružní třídě, 6/45–51
Pokorný, Marek: Divím se s Daliborem Ch., raduji se s D. Chatrným, 3/59–62
Rojek, Paweł: Ruská geopolitika a imperialismus, 2/50–59
Scalia, Antonin: Manželství stejnopohlavních párů: státovědný příspěvek, 6/41–44
Scruton, Roger: Konec univerzity, 3/35–40
Scruton, Roger: Zápisky z podzemí. Ukázka z právě vycházejícího románu, 4/74–78
Schatz, Gottfried: Skutečné vzdělání místo pouhého prostředkování znalostí, 3/32–34
Światłowski, Bartosz: Konec Visegrádu?, 1/15–18
Szczerski, Krzysztof: Prezidentská vize: obnovit společenství. Rozhovor s Andrzejem Dudou, 3/8–12
Szymanowski, Maciej: Viktor Orbán a „Projekt Maďarsko", 1/6–10
Szymanowski, Maciej: Polsko: na východ od Západu, na západ od Východu. Abeceda slabin polské inteligentní diplomacie, 5/23–27
Šiklová, Lucie: Poslední obrazy, 6/52–57
Štědroň, Miloš: Milan Kundera – pár marginálií k hudební poetice, 2/84–87
Švanda, Pavel: „Nenadále rozsvícené světlo dosud neřečeného". Estetická vyznání v esejích Milana Kundery, 2/81–83
Švanda, Pavel: Na co se ptáme?, 5/35–38
Tlachová, Kateřina: Všichni jsme tu Chatrní. Dalibor Chatrný ve vzpomínkách Dany Chatrné, 3/50–55
Tomský, Alexander: Trpká svoboda západních fundamentalistů. 1/3–5
Tomský, Alexander: Imigrace – nezbytnost, přínos nebo prokletí?, 2/10–12
Tomský, Alexander: Britské překvapení, 3/5–7
Tomský, Alexander: Kruté milosrdenství liberalismu, 5/3–5
Tučková, Lucie: Šachová partie na hraně žiletek, 3/75–80
Tučková, Lucie: Když čas není, 4/79–80
Uhde, Milan: Cesty k životu v pravdě. Nad románem Rogera Scrutona, 4/72–73
Uhde, Milan: Bůh se směje, člověk se o to pokouší aneb O nové próze Milana Kundery, 6/60–68
Uhde, Milan: Ad Demokracie a vlastenectví, 6/90–91
Uhde, Milan: Kulturní politika v diskusi, 6/93–95
Volf, Zdeněk: Zde, však zároveň i tam. Josef Suchý: Slzy věcí, Ivo Harák: Básník Josef Suchý, 5/93–95
Weigl, Jiří: Proč se Západu nedaří vývoz demokracie, 2/7–9
Wood, Graeme: Co doopravdy chce Islámský stát, 6/19–23
Zajíček, Pavel: Kakofonie cesty, 3/81–83

Rozhovory

Dvořák, Petr: „Polsko je nejstředoevropštější ze středoevropských zemí". Rozhovor s Maciejem Szymanowským, 6/34–40
Ferguson, Niall: V jádru historikova úsilí je imaginace. Rozhovor s Niallem Fergusonem, 5/15–22
Hanuš, Jiří: Inspirující klasik: Idea univerzity podle kardinála Newmana. Rozhovor s Tomášem Machulou, 3/43–49
Hanuš, Jiří: Hrdý národ nežebrá… Rozhovor s Karlem Křížem, 4/10–18
Hanuš, Jiří: Kdo zachrání západní civilizaci? Rozhovor s Alexandrem Vondrou, 6/9–18
Hloušková, Kateřina: Rusko a „Rusko mimo Rusko". Rozhovor s Martinem C. Putnou, 2/60–62
Hloušková, Kateřina: Průvodci Brnem nacistickým i stalinistickým. Rozhovor s Alexandrem Brummerem a Michalem Konečným, 5/59–63
Karlowicz, Dariusz, Cichocki, Marek: Sokratovo poslání. Rozhovor s Ryszardem Legutkem, 1/50–57
Machalický, Jiří: Souznít s přírodou. Rozhovor s Daliborem Chatrným, 3/56–58
Mlejnek, Josef: Najednou jsme neměli kde hlavu složit. Rozhovor s Janem Zahradníčkem, 1/74–80
Mlejnek, Josef: Zpřítomnit v divadle Krista. Rozhovor s Lucií Trmíkovou, 2/66–72
Mlejnek, Josef: Mladý, ani ne pětasedmdesátiletý autor. Rozhovor s Janem Vodňanským (1. část), 3/63–70
Mlejnek, Josef: Mladý, ani ne pětasedmdesátiletý autor. Rozhovor s Janem Vodňanským (2. část), 4/62–71
Mlejnek, Josef: Bylo by těžké nedostat se k malování. Rozhovor s Miroslavou Zychovou, 5/80–86
Šlechta, Ondřej: Konec éry nevinnosti. Rozhovor s Lubomírem Kopečkem, 4/33–36

Poezie

Hrbáč, Petr: Křídlatka a medochvat. Z nepublikovaných veršů, 4/88–89
Janota, Vít: Z rukopisu, 6/87–89
Král, Petr: Z nových básní, 5/76–79
Maršálek Michal: Judita pozdě v noci, 5/90–92
Rosí, Věra: Dnes je to jiný déšť, 2/92–94
Švanda, Pavel: Vzplane-li přece jen tma…, 1/86–87
Vodňanský, Jan: Přesně podle Darwina. Z nových textů, 3/71–74

Básníci čtou básníky

Hrbáč, Petr: Už ani měsíc se neusadí na uschlé vrbě, 4/86–87
Janota, Vít: První mezi rovnými, 6/84–86
Kučera, Vojtěch: Tiež sa voláš Ja?, 3/91–93
Kuniak, Juraj: Z poézie do poézie, z krajiny do krajiny, 1/88–90
Maršálek, Michal: Básníci čtou básníky, 5/87–89
Rosí, Věra: Moje poetické souřadnice, 2/95–99

Předplať si Host a získej cenu!

Máte rádi literaturu a vše, co se jí týká? Předplaťte si **literární měsíčník Host na rok 2016** nebo předplatné darujte a budete zařazeni do slosování o tyto věcné ceny. Akce probíhá do 29. února 2016.

PocketBook 626(2) Touch Lux 3
Elektronická čtečka knih

Dalších pět vylosovaných obdrží dárek dle vlastního výběru:

1. **Libor Hovorka:** Hodinky Prim 1954—1994; výpravná publikace o české hodinářské a designové legendě
2. **Luxusní zápisník** LEUCHTTURM1917 s ražbou dle vlastního přání výherce
3. **Stieg Larsson — David Lagercrantz:** Kompletní série Milénium v nové grafické úpravě
4. **Jan Němec:** román Dějiny světla s věnováním autora předplatiteli
5. **Audiokniha: Ivan M. Jirous:** Magorovi ptáci a další příběhy, básně v podání autora

Předplatitelská cena je výhodnější a všichni abonenti mají nárok na slevu **kompletní knižní produkce nakladatelství Host ve výši 25 %.** Podrobné informace o předplatném a dárkovém certifikátu na **www.h70.cz** **Všichni stávající předplatitelé dostanou knižní dárek z nakladatelství Host.**

Knihy, které mají duši

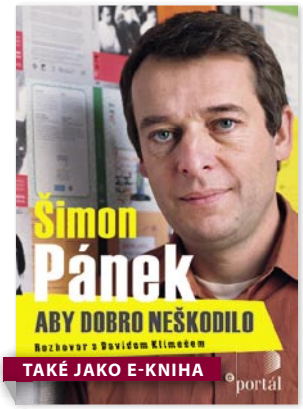

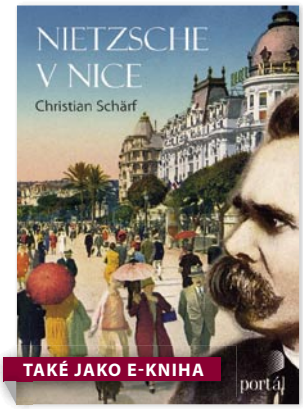

Knihy, které mají duši
portál 25
1990–2015

KNIHKUPECTVÍ PORTÁL: Praha 1, Jindřišská 30 / Praha 8, Klapkova 2

obchod.portal.cz

NOVÁ PUBLIKACE CDK

Paweł Rojek

Rusko: prokletí impéria

Zdroje ruského politického chování

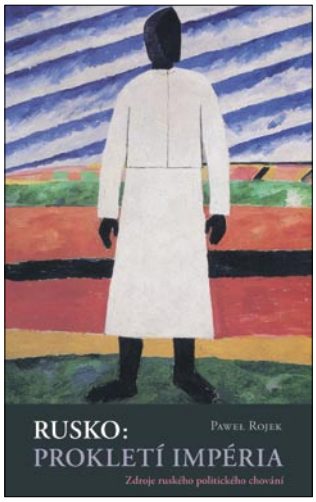

Současný polský filosof a sociolog Paweł Rojek analyzuje v této knize historické a ideové kořeny politického rozhodování současného Ruska. Co bylo rozhodujícím popudem agrese vůči Ukrajině? Jde o výron ruského nacionalismu a jeho snahy o sjednocení a obranu „ruského světa" před cizími vlivy, nebo jde o symptom návratu k expanzivní ideji impéria? Autor se podrobně z historického hlediska zabývá třemi tradičními dilematy Ruska: Je nositelem křesťanského poselství carova moc, nebo ruský lid? Je třeba depozitum křesťanské víry pouze chránit, nebo také šířit do světa? Je poslání Ruska pouze náboženské, nebo má také svůj světský rozměr? Dále pak rozvíjí úvahy o propojení náboženství s politikou a náboženství s národem v dějinách Ruska a zabývá se také koncepcí Moskvy jako „třetího Říma". Tato historická dilemata mají překvapivě silný vliv i na současné podoby ruského vnímání sebe sama a role země ve světě. Hlavním cílem Rojkovy knihy je prezentace ideového zázemí Putinovy politiky. Kniha Rusko: prokletí impéria tak poskytuje jedinečnou příležitost pro hlubší pochopení událostí, které výrazně ovlivňují dnešní Evropu.

Brož, 156 str., 198 Kč

Objednávky na adrese:

CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

Informace o předplatném časopisu *Kontexty* na rok 2016

Všem zájemcům o časopis *Kontexty* doporučujeme předplatné.
Je to nejspolehlivější a nejlevnější způsob jeho pravidelného odběru.

Roční předplatné (6 čísel včetně poštovného): 500 Kč

Sponzorské předplatné: 1 000 Kč

Způsob úhrady předplatného

- **přiloženou složenkou typu C** (do zprávy pro adresáta uveďte „Kontexty")
- **přímou platbou** na účet č. 120 402 514 / 0600 (je třeba požádat redakci o přidělení variabilního symbolu)
- **hotově** v redakci časopisu (Venhudova 17, Brno)
- na základě faktury **bankovním převodem** (fakturu vám vystavíme **na požádání**)

Objednávky předplatného

- vyplněním objednávkového formuláře na: **www.cdk.cz/kontexty**
- **e-mailem** na adrese: objednavky@cdk.cz
- **telefonicky** nebo **faxem** na čísle: 545 213 862
- **písemně** na adrese: CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno

Upozornění:
Předplatitelé našich časopisů mají **25% slevu** při nákupu knih CDK v internetovém knihkupectví **www.cdk.cz**.